

ЕКОНОМИСТЪ

СПИСАНИЕ ЗА ОБЩОСТОПАНСКИ, ЧАСТНО
СТОПАНСКИ И СЧЕТОВОДНИ ВЪПРОСИ

ГЛАВЕНЪ РЕДАКТОРЪ: ПРОФ. СТАНЧО ЧОЛАКОВЪ
РЕДАКТОРИ: БОЙЧО БОЙЧЕВЪ И ИВАНЪ ПАНДОВЪ

СЪДЪРЖАНИЕ НА ТРЕТА КНИГА

I. СТАТИИ

	стр.
Проф. Венелинъ Ганевъ — Основни предпоставки на ржководеното стопанство	233
Проф. Станчо Чолаковъ — Свободно или организирано народно стопанство	246
Проф. Д-ръ Гр. Диковъ — Организацията на земеделското кооперативно движение въ Германия	262
Д-ръ Конст. Хр. Стояновъ — Движение на смъртността	279
Д-ръ Д. Тошевъ — Трайни и временни причини за скжпотията	288

II. ВЪТРЕШЕНЪ СТОПАНСКИ ПРЕГЛЕДЪ

Единъ бѣгълъ погледъ върху стопанското ни положение презъ текущата 1942 година — С. Ч.	297
Външната търговия на България презъ 1941 год. — Никола Златановъ	299
Развитието на овощарството	302
Българската консервена индустрия	303
Пенсиониране на кооперативнитѣ служители чрезъ държавния пенсионенъ фондъ — Никола Ив. Къневъ	304

III. ВЪНШЕНЪ СТОПАНСКИ ПРЕГЛЕДЪ

Германия, югоизточна Европа и България — В. Петровъ	306
Финансиране на войната чрезъ кредита — Р.	308

IV. КРИТИКА И РЕЦЕНЗИИ

Проф. О. Салазаръ — Една мирна революция, отъ С. Ч.	311
---	-----

V. СТОПАНСКИ КНИГОПИСЪ 312

*

УСЛОВИЯ ЗА СЪТРУДНИЧЕСТВО. Въ списанието се помѣстватъ работи не по-дълги отъ 16 страници (въ двуколоннитѣ отдѣли до 4 страници). Помѣстенитѣ статии се хоноруватъ. Хонораритѣ се опредѣлятъ отъ редакционния комитетъ и се изпращатъ на авторитѣ единъ месецъ следъ излизането на всѣка книга.

АБОНАМЕНТИ. Списанието излиза тримесечно. Годишниятъ абонаментъ е 200 лв., платимъ наведнѣжъ. Почетенъ абонаментъ 1000 лева.

Рекламации за неполучени книги се приематъ до излизането на следващата книга.

Адресъ на редакцията и администрацията:

Сп. „Економистъ“, Варна, телефони: 22-65, 25-37, 29-45.

Пощенска чекова с/ка 4444, Варна.

ЕКОНОМИСТЪ

СПИСАНИЕ ЗА ОБЩОСТОПАНСКИ, ЧАСТНО
СТОПАНСКИ И СЧЕТОВОДНИ ВЪПРОСИ

ОСНОВНИ ПРЕДПОСТАВКИ НА РЖКОВО- ДЕНОТО СТОПАНСТВО

отъ

ПРОФ. ВЕНЕЛИНЪ ГАНЕВЪ

Разгледано подъ освѣтлението на своята първична сжщностъ, ржководеното стопанство се очертава сравнително просто и ясно. То се свежда къмъ една политическа и стопански система, която, безъ да измѣстя частнитѣ предприятия и частната стопанска деятельность, замѣня напълно или отчасти частната инициатива, при преценката на условията и конюнктуритѣ въ областта на производството, размѣната, разпредѣлението и консумацията, съ държавата и я осжществява чрезъ посрѣдството на редица принудителни и ограничителни правни норми, безъ да взема каквото и да било участие въ риска или въ печалбитѣ. Тая замѣна на частната стопанска инициатива съ държавата се обосновава обикновено съ най-възвишени и благородни съображения. Мисли се, че тя отстранява хаоса, непроизводителнитѣ разходи, стопанскитѣ кризи и сътресения, които се смѣтатъ присжщи на едно стопанство, изградено изключително върху частната стопанска инициатива и нейнитѣ суверенни преценки въ областта на производството, размѣната, разпредѣлението и консумацията. Твърди се, че сжщата тая замѣна поставя граници на себичността и едностранчивостта, съ която се отличава частната стопанска инициатива и поставя стопанската деятельность на единичнитѣ личности или на стопанскитѣ предприятия въобще въ по-тѣсна връзка съ осжществяване на общи интереси, на по-възвишени потрѣбности, на цѣлостната общностъ и нейнитѣ върховни изисквания. Поддържа се, че замѣната на частната стопанска инициатива съ държавната създава една по-голъма устойчивостъ въ стопанската деятельность на всички, вниса едно по-устойчиво стопанско равновесие, достига до едно по-пълно и по-адекватно приспособление на производството, размѣната, разпредѣлението и консумацията къмъ наличнитѣ обективни стопански условия и стопански конюнктури. Подчертава се, че чрезъ държавното ржководство на частнитѣ предприятия и частната стопанска деятельность се вниса по-голъмъ редъ въ стопанския животъ, премахватъ се всички непроизводителни разходи и всички стопански загуби, свързани съ неправилната преценка на истинскитѣ стопански условия и стопански конюнктури отъ страна на частната инициатива, притяпватъ се стопанскитѣ противоречия между проивводители, посрѣдници, консуматори, между работодатели и работници, между лица отъ една и сжща професия, между различни професии и се достига до

едно по-справедливо разпредѣление на доходи, блага, ценности, заедно съ това и до една по-задоволителна и по-осмислена консумация.

Идеята за ржководеното стопанство не е нова. Тя се е появявала всѣкога, когато националното стопанство и цѣлата общественост сж били изправени предъ нѣкои крайни бедствия или предъ военни действия и когато се е появявала необходимостта да се засили сцеплението между единичнитѣ стопански инициативи и единичнитѣ стопански предприятия, та да може цѣлостното национално стопанство или цѣлостната общественост, като цѣло, да се справи съ настѣпилитѣ обществени бедствия или съ необходимоститѣ на войната. Ржководеното стопанство се практикува особено презъ време на война. То се е практикувало тогава подъ най-разнообразни форми и е по-пълно или пѣкъ само частично съобразно съ пълното или частното ангажиране на цѣлостното народно стопанство въ непосредното изготвяне на необходимото за военни действия. Първоначално то се е практикувало подъ формата на диктатура, прилична на диктатурата осъществена отъ Цинцинатъ въ стария Римъ презъ V ст. пр. Р. Хр. (458 и 439 г. пр. Р. Хр.) и е засѣгала малко страни отъ общия стопански животъ. Днесъ, при съвременната тоталитарна война, то се практикува като цѣлостна, тоталитарна, политическа и стопанска система и е тоталитарно, т. е. обхваща почти всички страни и всички отрасли на стопанския животъ.

Ржководеното стопанство, като явление на универсалната стопанска история и универсалния стопански животъ, не е нѣщо ново. Ново въ неговата съвременна идеология е само това, че отъ временно положение то се въздига въ една рационално обоснована политическа и стопанска система, много по-свършена отъ политическитѣ и стопански системи, изградени върху частната стопанска инициатива и нейнитѣ суверенни преценки въ областта на производството, размѣната, разпредѣлението и консумацията. Ржководеното стопанство, споредъ съвременната негова идеология, се превръща отъ една преходна политическа и стопанска система, възникнала въ зависимостъ отъ наличността на опредѣлени условия, особено въ зависимостъ отъ голѣми обществени бедствия, обществени сътресения, или войни и предназначени да изчезнатъ заедно съ изчезването на условията, предизвикали тѣхното възникване, въ една трайна политическа и стопанска система, предназначена къмъ трайното и постоянно организиране на цѣлостния стопански животъ. Впрочемъ, даже, тая нова идеология на ржководеното стопанство, пасивно се формулира пакъ въ известна връзка съ обществени и стопански положения, които предизвикватъ обикновено неговото практикуване. Тая негова идеология се формулира не само за себе си, като резултатъ на чисто теоретични и рационалистични обсъждания, а подъ влиянието на ржководения стопански животъ презъ миналата война и особено подъ влиянието на комунистическото колективистично стопанство, практикувано въ Съветска Русия. Съвременното ржководено стопанство, разгледано подъ освѣтлението на днешната негова идеология, е ржководено стопанство, което не прибѣгва до унищожаване на частната собственостъ и до социализация на производството и неговитѣ срѣдства, а запазва частната собственостъ, частната стопанска инициатива, частнитѣ стопански предприятия, като замѣня сувереннитѣ стопански преценки на единичнитѣ лица съ принудително наложителнитѣ преценки на държавата.

Тѣй изяснено, успѣшното осъществяване на ржководеното стопан-

ство е поставено въ пълна функционална зависимост отъ наличността на множество основни предпоставки. Най-същественитѣ измежду тѣхъ сж ония, които засѣгатъ държавното учреждение, натоварено съ стопанското ръководство. Успѣшното осъществяване на ръководеното стопанство предпоставя най-напредъ факта, че това учреждение, респ. лицата, които заематъ челнитѣ мѣста въ него, сж схванали по единъ съвършено правиленъ и напълно адекватенъ начинъ всички стопански условия и всички стопански конюнктури както на общото народно стопанство, така и на ръководенитѣ отъ тѣхъ частни предприятия или частни стопански дейности. То предпоставя следъ това и факта, че сжщото учреждение или сжщитѣ лица сж избрали най-правилнитѣ и обективно най-адекватнитѣ срѣдства, които, наложени на частната инициатива, биха довели частнитѣ предприятия и отдѣлнитѣ личности до една стопанска деятелностъ, до едно производство, една размѣна, едно разпредѣление или една консумация, напълно съобразени съ истинскитѣ обективни стопански условия и съ обективнитѣ стопански конюнктури. Най-после, то предпоставя и факта, че учреждението, респ. лицата, натоварени съ стопанското ръководство се вдъхновяватъ при конкретната своя деятельность отъ една обективно правилна идея за справедливостъ, за да достигнатъ до едно наистина по-справедливо разпредѣление на доходи, блага и ценности, до една наистина по-осмислена и по-задоволителна консумация. Ръководеното стопанство е преди всичко единъ целевъ процесъ, изграденъ предимно върху рационалистични основи. Като всѣкой другъ целевъ процесъ, то предпоставя правилно подбрана целъ и правилно подбрани срѣдства за нейното осъществяване. Върховната целъ на ръководеното стопанство, която доминира всички други негови цели и която се извлича отъ собствената негова дефилиция, отъ собствената негова идеология, е и може да бжде само една: да се достигне до такава организация на народното стопанство, респ. до такава организация на производството, размѣната, разпредѣлението и консумацията, която е въ сжщото време и най-съобразна съ обективно даденитѣ стопански условия или съ обективнитѣ стопански конюнктури и съ установенитѣ идеи на стопанска или обществена правда, на стопанска или обществена справедливостъ. Веднажъ формулирана, тая целъ се установява и осъществява въ всѣки конкретенъ случай възъ основа на едни предимно рационалистични операции. Рационалистични операции сж ония, чрезъ които се достига до правилното и напълно адекватното схващане на всички общи и всички специални стопански условия и стопански конюнктури, всрѣдъ които ще се развива ръководеното стопанство. Рационалистични операции сж и ония, чрезъ които се достига до подбирането на най-пригоднитѣ срѣдства, които веднажъ наложени, биха довели ръководеното стопанство до една деятелностъ, действително съобразна съ обективно даденитѣ и обективно наличнитѣ стопански условия и стопански конюнктури. Еднитѣ и другитѣ операции сж операции на научно знание и научно познание. Еднитѣ и другитѣ зависятъ отъ факта, до каква степенъ учреждението или лицата, натоварени съ стопанското ръководство, сж могли възъ основа на школувана стопанска и обществена мисълъ, възъ основа на предварителни систематични стопански и обществени знания, да достигнатъ до правилното и напълно адекватното обхващане на общитѣ и специални стопански условия и стопански конюнктури, до подбора на най-пригоднитѣ срѣдства за приспособление къмъ тия условия и тия конюнктури. Само идеята за

справедливостъ при установяване на разпредѣлението и при регламентиране на консумацията не е единъ чисто рационалистиченъ елементъ въ общия процесъ на стопанското ржководство. Тая идея има предимно емоционална сжщностъ, каквато сжщностъ има всѣка идея за справедливостъ и за правда въобще. Но даже тя веднажъ доловена по еволюционенъ пжтъ, веднага се формулира рационалистично и се стреми да се наложи и усвси отъ други не по пжтя на емоционални демонстрации, а по пжтя на рационалистични съображения. Процесътъ на стопанското ржководство и при нейната наличностъ е целевъ процесъ, изграденъ предимно върху рационалистични опори.

Всестранната научна подготовка на учреждението или на лицата, натоварени съ стопанското ржководство, е първата основна, най-важна и най-сжществена предпоставка за успѣшното осжществяване на ржководеното стопанство. Обикновено се мисли, че тая подготовка се постига съ натрупването на съответенъ статистиченъ материалъ и статистическитѣ указания или статистическитѣ тълкувания и обобщения относително тенденциитѣ на общитѣ и специални стопански конюнктури. Вѣрно е, че научно установениятъ и научно подобраниятъ статистиченъ материалъ е отъ голѣмо значение за успѣшното осжществяване на ржководеното стопанство. Той е отъ голѣмо значение за правилното ориентиране даже на свободната, нержководена частна инициатива въ стопанския животъ. Той е най-елементарната ориентация, необходима за правилното проявление, както на ржководеното стопанство, така и на частната стопанска инициатива. Но погрѣшно е да се мисли, че само съ анализъ на статистиченъ материалъ може да се достигне до научно правилното и научно адекватното обхващане на всички общи и специални стопански условия, на всички общи и специални стопански конюнктури, всрѣдъ които ще се развива ржководеното стопанство. Статистическия материалъ е материалъ на статика, на миналото. А ржководеното стопанство е динамично, стопанство на бждещето. Миналото, а заедно съ него и статистичниятъ материалъ, иматъ значение за ржководеното стопанство само като оширване, изходна точка. Сжщинска областъ на неговото проявление е бждещата стопанска деятелностъ, която ще бжде предметъ на бждещъ статистически материалъ. Вѣрно е, че тая бждеща стопанска деятелностъ не всѣкога скжсва връзкитѣ си на континуитетъ съ миналата. Заради това, именно, статистическия материалъ на миналото има такава голѣма цена за нея. Все пакъ бждещата стопанска деятелностъ е нова и често пжти самата тя създава нови стопански условия и нови стопански конюнктури. Оня, който е натоваренъ съ стопанското ржководство, трѣбва не само да владѣе по единъ наученъ начинъ статистическия материалъ на миналото, не само да умѣе да извлѣче отъ него конюнктуритѣ и творенията на бждещето, но, чрезъ научната школовка на своята стопанска и обществена мисль, трѣбва да има достатъчно усетъ, научно подготвена интуиция, за да долови истинскитѣ обективни стопански условия и стопански конюнктури на бждещето. Натоварениятъ съ стопанско ржководство може толкова по-малко да се задоволи само съ натрупанъ статистически материалъ, че той по дефиниция и съгласно съ общата идеология на ржководеното стопанство се стреми да преобрази миналата стопанска обстановка, изградена върху нержководената частна стопанска инициатива и да я замѣни съ нова, по-задоволителна въ всѣко отношение.

Правилното тълкуване на статистичния материалъ, придружено отъ

една всестранна научна подготовка и отъ научно школувана стопанска и обществена интуиция сж особено сжществени предпоставки за успѣшното осществяване на ржководеното стопанство. Въ това отношение последното стопанство се коренно различава отъ стопанството, изградено върху свободната, нержководена частна стопанска инициатива. Не че и при последното това стопанство научната подготовка и научно школуваната интуиция сж безъ значение. Напротивъ, тѣ и при нержководеното стопанство запазватъ пълното си значение. Но при него тѣ иматъ по-ограничено приложение и по-ограничени въздействия. Тѣхното по-ограничено приложение и тѣхнитѣ по-ограничени въздействия произтичатъ отъ коренната разлика, която сжествува въ това отношение между нержководеното и ржководеното стопанство. Типичната особеност на нержководеното стопанство е неговата откъслечност, неговиятъ емпиризъмъ, неговиятъ дисконтинуитетъ. При него всѣко стопанско предприятие и всѣка стопанска деятелностъ представлява едно цѣло, ржководено за себе си. Връзкитѣ, които се установяватъ между него и останалитѣ частни предприятия и частни стопански деятельности, сж връзки установени отъ случай на случай, споително, чрезъ обмѣнъ на стопански блага, ценности и услуги. Вследствие на това, статистическиятъ материалъ и научна подготовка, които сж отъ значение за успѣшното осществяване на всѣка стопанска деятелностъ, сж сжщо така откъслечни, емпирични. Това сж предимно ония статистически материали и оная научна подготовка, които иматъ значение за конкретно частно стопанско предприятие и за конкретна стопанска деятелностъ, за конкретна отрасль на производство, размѣна, разпредѣление, консумация. Въ зависимостъ отъ това, погрѣшно събраниятъ статистически материалъ и неправилната научна подготовка ще окажатъ влияние предимно само на тѣй засегнатитѣ частни предприятия или частна стопанска деятелностъ. Съвършено друго е положението при ржководеното стопанство. То по дефиниция и по своята собствена идеология обхваща не единични стопански предприятия и единични стопански деятельности, а цѣлото народно стопанство. То обхваща ако не всички, то поне голѣма частъ отъ частнитѣ стопански предприятия и частнитѣ стопански деятельности, разгледани не въ тѣхната единичностъ, а въ цѣлостната тѣхна връзка съ цѣлостното стопанство, като неразривно свързани звена на една обща верига. Вследствие на това, ржководеното стопанство не се установява емпирично, спонтанно, а преднамѣрено рационално. То е планоно стопанство. Съобразно съ това, неговото успѣшно осществяване зависи отъ правилното и адекватното обхващане на цѣлостния статистически материалъ, отъ научно правилнитѣ обобщения и интуиции засѣгащи цѣлото. Въ замѣна на това, неговитѣ въздействия засѣгатъ сжщо така цѣлото стопанство. Неправилността на статистическия материалъ, неправилното негово овладяване, неправилнитѣ научни обобщения, оказватъ по необходимостъ пакостни въздействия не вече върху единично директно засегнати частни предприятия и частни стопански деятельности, а върху цѣлото народно стопанство.

Правилното и напълно адекватно обхващане на всички общи и специални условия, на всички общи и специални конюнктуре всрѣдъ които ще се развива ржководеното стопанство, е първата основна предпоставка за неговото успѣшно осществяване. Втората не по-малко сжществена негова предпоставка е сжщо тѣй правилната и адекватна преценка на въздействието, което ржководеното отъ страна на учреждението, натоварено

съ тая функция, ще окаже върху единичните частни предприятия, върху единичната стопанска дейтелност и върху цялото национално стопанство въобще. Ръководеното стопанство, въ разлика отъ комунистическото и колективистичното, не е прѣко, непосредствено стопанство. То е косвено, посрѣдствено стопанство. Макаръ и планово, то осъществява своя стопански планъ не прѣко, чрезъ стопанската дейтелностъ на собствени свои органи, които получаватъ всички облаги на тая дейтелностъ, но носятъ и всички нейни рискове, а косвено, чрезъ непосредството на стопанската дейтелностъ, осъществена отъ частни предприятия и частната стопанска инициатива. Производството, размѣната, разпредѣлението и консумацията при ръководеното стопанство не сѣ държавни стопански функции, както е това при комунистическите или държавно-колективистичните стопанства. Сжщо така облагите и рисковете отъ всички тия стопански дейтелности не се носятъ при ръководеното стопанство отъ държавата, или отъ колективността, както при комунистическите и колективистичните стопански системи. При ръководеното стопанство производството, размѣната, разпредѣлението и консумацията се осъществяватъ чрезъ частни стопански предприятия и чрезъ частната стопанска дейтелностъ. Държавата се задовлява само да наложи опредѣлени елементи на тая дейтелностъ, но предоставя цялостното нейно осъществяване, нейните облаги и нейните рискове отново пакъ само на опредѣлените лица. При такова положение, въпросътъ, какво въздействие ще окаже държавното ръководство върху стопанската дейтелностъ, осъществявана изцяло отъ частната инициатива, се поставя самъ по себе си съ всичкото негово основно и извънредно важно значение. И само по себе си се разбира тогава, че правилната и напълно адекватната преценка на това въздействие е сжществена и извънредно важна предпоставка за днешното осъществяване на ръководеното стопанство.

Обикновено ръководеното стопанство и неговата идеология игнориратъ тая страна на проблемите, поставени въ връзка съ неговото осъществяване. Обикновено то минава мълкомъ тоя въпросъ, не подозира неговото сжществено значение или пъкъ го долавя само смѣтно. Мисли се обикновено, че ръководеното стопанство се осъществява по силата на единъ рационалистиченъ и държавно наложителенъ процесъ. Смѣта се, че щомъ като държавата декретира единъ планъ за националното стопанство и щомъ като тя чрезъ посрѣдството на принудителни правни норми наложи опредѣлени елементи въ стопанската дейтелностъ на частни лица, последните ще се подчинятъ на тия норми, ще усвоятъ по силата на единъ съответенъ рационалистиченъ процесъ тяхното съдържание и ръководеното стопанство само по себе си ще се осъществи.

Между това, въздействието на ръководството върху цялостното народно стопанство, върху единичните частни предприятия и единичните частни стопански дейтелности е много по-сложенъ процесъ. Това е единъ процесъ на общо стопанско приспособление не само къмъ наличните общи и специални стопански условия и стопански конюнктури, но още къмъ условията установени отъ самото ръководство съ неговите наложителни публично-правни наредби. Това е единъ процесъ, при който частните стопански предприятия и частната стопанска дейтелностъ комбинира преценените отъ нея общи и специални стопански условия и конюнктури съ наложените отъ държавното ръководство и осъществява цялостния стопански животъ въ зависимостъ, както отъ тъй практикува-

ната комбинация, така и въ зависимост отъ иманентнитѣ закони на тоя стопански животъ.

Основниятъ елементъ въ сложния процесъ, чрезъ който се очертава въздействието на ръководството върху цѣлостното народно стопанство, е стопанската дейтелностъ на единични частни предприятия и единични частни лица. Тая дейтелностъ, подобно на всѣка стопанска дейтелностъ, е целевъ процесъ и включва въ себе си предимно рационалистични елементи. Въ това отношение тя се доближава до процеса, чрезъ който се установява ръководството на стопанството и има еднороденъ стремежъ съ него. Но тая еднородностъ не ни дава никакво основание да заключимъ, че ръководеното стопанство достига само по себе си до успѣшното си осъществяване, щомъ като рационалистичнитѣ елементи въ процеса на това негово осъществяване се установяватъ отъ държавата. Сжщата тая еднородностъ не ни дава особено никакво основание да мислимъ, че рационалистичнитѣ елементи на стопанската дейтелностъ, установени отъ държавното ръководство, ще бждатъ усвоени отъ частнитѣ предприятия и частнитѣ лица само заради това, че и тѣхната стопанска дейтелностъ е изградена предимно върху аналогични рационалистични елементи. Поменатата еднородностъ не ни дава никакви основания да усвоимъ подобни заключения заради това, защото рационалистичнитѣ елементи въ процеса на държавното ръководство сж различни отъ рационалистическитѣ елементи, включени въ частната стопанска дейтелностъ. Отъ друга страна, различна е и вътрешната логика, както и вътрешниятъ динамизъмъ, по които се развиватъ едниѣ и другитѣ процеси.

Рационалистичнитѣ елементи въ процеса презъ който се оформя съдържанието на държавното ръководство се заключаватъ въ правилното и напълно адекватно обхващане на всички общи специални стопански условия и конюнктури, всрѣдъ които ще се движи ръководеното стопанство, изработването на единъ планъ и осъществяването на тоя планъ чрезъ съответни правилно подобрени срѣдства. Рационалистичнитѣ елементи въ процеса на частната стопанска дейтелностъ сж други и лежатъ върху свършено друга плоскостъ. Тѣ сж рационалистичнитѣ елементи на обикновената наша стопанска дейтелностъ и се заключаватъ въ такова едно интелектуалистично обхващане на всички конкретни условия и конюнктури, при което ние бихме могли да осъществимъ една стопанска дейтелностъ при най-голѣми субективно преценени облаги за насъ срещу най-малки, отново пакъ субективно преценени разходи на наши блага, дейности или услуги. Рационалистичнитѣ елементи въ процеса на установеното държавно ръководство сж рационалистичнитѣ елементи на едно общо обективно законодателно установяване. Рационалистичнитѣ елементи въ конкретнитѣ процеси на днешната стопанска дейтелностъ сж рационалистичнитѣ елементи на конкретно правно приложение. Тия елементи сж най-различни едни отъ други, както различни сж преценкитѣ на правното установяване на процеситѣ на правното приложение. Никога процеситѣ на правното установяване не водятъ сами по себе си до адекватното приложение на установенитѣ правни норми чрезъ процеситѣ на правното приложение. Процесътъ на правното приложение е самостоятеленъ процесъ, който се развива по своя логика и по своя вътрешенъ динамизъмъ. Установенитѣ правни норми, които подлежатъ да бждатъ приложени сж само единъ отъ елементитѣ и единъ отъ факторитѣ, въ зависимостъ отъ които се развиватъ процеситѣ на

правното приложение. Тъ не сж единственитъ и никога само тъ не достигатъ да запълнятъ цѣлостното съдържание на процеситъ относително правното приложение. Съобразно съ това, никога ръководеното стопанство не достига до своето пълно и успѣшно осществяване чрезъ простия фактъ на установеното държавно ръководство. Ръководеното стопанство, споредъ собствената негова идеология, се осществява чрезъ частната стопанска деятелностъ. А тая деятелностъ се развива въ зависимостъ отъ свои собствени рационалистични елементи, които не всъкога се покриватъ съ рационалистичнитъ елементи усвоени отъ държавното ръководство. Последното не е единствениятъ, а само единъ отъ множеството фактори, които опредѣлятъ насоката и съдържанието на частната стопанска деятелностъ. Ето защо, успѣшното осществяване на ръководеното стопанство предпоставя по единъ необходимъ начинъ една правилна и напълно адекватна преценка относително това, какво въздействие ще окаже държавното ръководство и рационалистичнитъ елементи, включени въ него, върху частната стопанска деятелностъ и рационалистичнитъ елементи, присъщи на нея. А тая преценка е преценка на въздействието, което ще окаже държавното ръководство върху частнитъ стопански предприятия, върху частната стопанска деятелностъ и върху народното стопанство въобще.

Но рационалистичнитъ или плановитъ елементи иматъ ограничено значение при слагането и развитието на цѣлостния стопански животъ. Тъ иматъ преобладаваще значение само при единичната стопанска деятелностъ на отдѣлнитъ човѣшки личности. Всѣка единична човѣшка личностъ действително се ръководи отъ предимно рационалистични елементи, когато обсъжда собствената си стопанска деятелностъ и опредѣля нейната насока и нейното съдържание съобразно съ субективно доловенитъ и преценени отъ нея общи и специални стопански условия или общи и специални стопански конюнктури и когато се стреми да постигне максимумъ облаги срещу минимумъ изразходвани блага, ценности и услуги. Но цѣлостния стопански животъ се състои не отъ единичната стопанска деятелностъ на отдѣлни, единични човѣшки личности, а отъ взаимно обвързаната стопанска деятелностъ на множество човѣшки личности. Той се състои даже не отъ единични взаимно обвързани групи стопанска деятелностъ на множество човѣшки личности, а отъ всички групи взаимно обвързани стопански деятельности на всички единични човѣшки личности, включени въ цѣлостното национално, или даже интернационално, всесвѣтско стопанство и образуваще едно цѣлостно, недѣлимо единство. Производството се заключава въ взаимната обвързаностъ на стопанската деятелностъ, проявена отъ производители, ръководители, работници, технически квалифициранъ и обикновенъ помощенъ персоналъ и т. н. и т. н. Размѣната се заключава въ взаимно зависимата обвързана деятелностъ на лицата, участващи въ нея, на търговци и производители, търговци и търговци, производители и потребители, производители, търговци и потребители и т. н. Дори разпредѣлението и консумацията се заключаватъ въ взаимно зависимата обвързаностъ на стопанската деятелностъ, проявена отъ ония които даватъ и ония които получаватъ разпредѣлителнитъ блага, доходи или ценности, отъ ония, които доставятъ и ония които консумиратъ блага, доходи, ценности. А цѣлостниятъ стопански животъ, цѣлостното народно, международно и мирово стопанство се състои отъ единството на всички тия групи

взаимно зависими и обвързани стопански деятельности на единични лица, отъ единството на производството, раздѣлната, разпредѣлението и консумацията.

Установяването на това единство, а заедно съ него установяването на цѣлостния стопански животъ и всички негови поддѣления е извънредно сложенъ процесъ. Въ него рационалистичнитѣ, плановитѣ елементи, включени въ стопанската деятельность на единични лица иматъ много малко и крайно ограничено значение. Отдѣлнитѣ, единичнитѣ лица могатъ да предвидятъ, обхванатъ и планиратъ собствената си стопанска деятельность. Тѣ могатъ въ краенъ случай да предвидятъ, обхванатъ и доловятъ стопанската деятельность на лицата, съ които тѣ действуватъ съвмѣстно. Тѣ могатъ да предвидятъ, обхванатъ и доловятъ но само до известна степенъ и въ известни граници, отраженията които собствената тѣхна стопанска деятельность ще окаже върху стопанската деятельность на други. Но тѣ никога, или поне мжчно могатъ да предвидятъ, обхванатъ и доловятъ отражението, което собствената тѣхна стопанска деятельность ще окаже върху стопанската деятельность на лица, стоящи по-далечъ отъ тѣхната стопанска деятельность. Тѣ особено никога, или поне много мжчно, ще могатъ да предвидятъ, обхванатъ и доловятъ отраженията на собствената си стопанска деятельность върху цѣлото единство, върху цѣлостния стопански животъ. Даже стопанската деятельность на лица, съ които собствената тѣхна стопанска деятельность се намира въ непосредна взаимна зависимостъ, не всѣкога се развива напълно адекватно съ тѣхнитѣ предвиждания, тѣхнитѣ долавяния и тѣхнитѣ планирания. Така, напр. стопанската деятельность на работника не всѣкога се развива споредъ стопанскитѣ планирания на работодателя; стопанската деятельность на оня, който произвежда суровъ материалъ — съ стопанската деятельность на фабриканта и обратно. Що се отнася до цѣлостния стопански животъ, до цѣлостното единство отъ всички взаимно зависими и взаимно обвързани стопански деятельности на всички единични лица, то се установява не само независимо, но извънъ всѣкакви предвиждания, обхващания, долавяние, планирания на единичнитѣ човѣшки личности, включени въ него. То, както и всички единични групи взаимно зависими стопански деятельности, се установява по силата на собствени свои иманентни закони, по силата на собствената своя вътрешна логика и на собствения свой вътрешенъ динамизъмъ. Рационалистичнитѣ или плановитѣ елементи въ тая логика и въ тоя динамизъмъ сж само отправнитѣ точки на цѣлостния процесъ, въ зависимостъ отъ който се слага и развива цѣлостния стопански животъ въ всички негови страни. Но самиятъ тоя процесъ се развива въ пълна функционална зависимостъ отъ рационалистичнитѣ или планови елементи, включени не въ една, а въ всички единични стопански деятельности. Той се развива не по посоката на една само, а като резултатна отъ взаимното въздействие на всички рационални или планови елементи, включени въ всички единични взаимно зависими и взаимно обвързани стопански деятельности.

Успѣшното осществяване на ръководеното стопанство предполага предварителното обхващане на цѣлия тоя процесъ, чрезъ който се слага и развива цѣлостния стопански животъ. То предполага предварителното обхващане на всички ония стопански закони, които сж иманентни на стопанската деятельность въобще и които довеждатъ до слагането и развитието на цѣлостното ръководено стопанство, взето въ не-

говото универсално и недѣлимо единство. То предпоставя предварителното проникване на оная вътрешна логика и она вътрешен динамизъм, благодарение на който цѣлостният стопански живот се слага тъй, а не иначе. Частната инициатива, когато тя не е ръководена, не предпоставя предварителното обхващане на цѣлостния стопански живот и отраженията, които ще бъдат предизвикани въ него отъ единичната стопанска дейтелност. Тя не си поставя за целъ планирането на цѣлото стопанство, а само планирането на собствената си стопанска дейтелност. Цѣлостният стопански животъ при нея се слага не преднамѣрено планоно, а спонтанно, по силата на единъ процесъ, предоставенъ на собственитѣ негови иманентни сили. Друго е положението при ръководеното стопанство. То по самата си дефиниция и по собствената си идеология се стреми да ръководи и планира цѣлото национално стопанство, даже когато засѣга само нѣкои негови отрасли. То се стреми да замѣни стопанския съ плановия процесъ при слагането и развитието на стопанския животъ. Неговото успѣшно осъществяване предпоставя тогава по единъ необходимъ начинъ пълното обхващане на цѣлостното стопанство, на всички негови иманентни сили, на цѣлата негова вътрешна логика и цѣлия неговъ вътрешен динамизъм. За да може той да се влѣе въ предварително установения планъ.

Но успѣшното осъществяване на ръководеното стопанство предпоставя не само пълното обхващане на цѣлостния стопански животъ и всички негови явни и скришни пружини. То предпоставя и адекватната преценка на собственото си въздействие върху цѣлостния стопански животъ и всички негови иманентни сили. Ръководеното стопанство, даже когато то е интегрално и обхваща цѣлия стопански животъ, заедно съ всички негови страни, не е цѣлостното стопанство. То е само неговото ръководство, но то е не самото стопанство, което е ръководено. Плановото или ръководеното стопанство е само едно наложително установяване на всички сили на нѣкои елементи въ единичната стопанска дейтелност. Тъй изяснено, то се превръща само въ единъ факторъ, който покрай другитѣ и заедно съ другитѣ обуславя цѣлостното слагане на общото национално стопанство, като единъ отъ неговитѣ фактори, то никога не се покрива съ самото стопанство. Ръководството на стопанския животъ е само една държавна намѣса въ неговото слагане и развитие, една намѣса, която предизвиква неограничени възможности за нейното отражение върху цѣлостния стопански животъ. То прилича на единъ камъкъ, хвърленъ въ гладката водна повърхност на тихо нѣкое езеро и предизвикващъ неограниченъ брой концентрационни кръгове въ нея. Броятъ, ширината, дължината, продължителността на тия кръгове се намиратъ въ пълна функционална зависимостъ отъ тежестта, формата, голѣмината и твърдостта на хвърления камъкъ, както и отъ гладкостта, ширината, дълбочината на водната повърхностъ, а сжщо така и отъ мѣстото, въ което е падналъ хвърления камъкъ. Отраженията на ръководството върху цѣлостния стопански животъ, тѣхната ширина, дълбочина, продължителност, тѣхното качество и тѣхната ценностъ се намиратъ въ пълна функционална зависимостъ отъ ширината, качеството и стойността на ръководството и на наложително установенитѣ отъ него елементи въ единичната стопанска дейтелност. Както и отъ нивото, сцеплението, съдържанието, диференциацията, специализацията, усамотеността на стопанския животъ, върху който държавното ръководство слага своя отпе-

чатък. Успѣшното осъществяване на ръководеното стопанство предполага не само предварителното обхващане на цѣлостния стопански животъ и иманентнитѣ негови сили, но още предварителното обхващане на всички отражения, които самото ръководство, като новъ факторъ въ до-тогавашния стопански животъ, ще внесе въ него.

Правилното и напълно адекватното обхващане на всички общи и специални стопански условия и конюнктури, заедно съ правилното и напълно адекватно обхващане на цѣлостния стопански животъ, на неговитѣ явни и скрити сили, на неговата вътрешна логика и вътрешния неговъ динамизъмъ и на отражението, което самото ръководство ще предизвика въ него, сж най-сжщественитѣ основни предпоставки за успѣшното осъществяване на ръководеното стопанство. Но тѣ не сж единственитѣ. Успѣшното осъществяване на ръководеното стопанство се намира още въ не малка зависимостъ и отъ правилния подборъ на единични срѣдства, съ които си служи самото ръководство.

Тия срѣдства сж въ сжщностъ само едни. Тѣ се заключаватъ въ установяването на съответни системи, наложителни правни норми, чрезъ посрѣдството и изпълнението на които се достига до ръководеното на частнитѣ предприятия и частната стопанска деятельность. Но ако срѣдствата, съ които си служи ръководеното стопанство, сж само принудителни правни норми, тѣхното съдържание е различно. Това съдържание визира обикновено и най-често установяването на опредѣлени цени, разпредѣление на сурови материали, ограничение на производството, ограничаване на частни предприятия, ограничение на размѣната, ограничение на консумацията, опредѣление на съдоговорящи, принудително настаняване на работници и т. н. Отъ правилното подбиране на всички тия срѣдства, особено отъ смисленото манипулиране съ тѣхъ, зависи извънредно много и успѣшното осъществяване на ръководеното стопанство.

Обстоятелството, че ръководеното стопанство е заставено да си служи само съ принудителни правни норми, като срѣдства за своето осъществяване, е една отъ трудноститѣ иманентно свързани съ него. Има нѣщо чуждо, принудително, разнородно между стопанската деятельность и установяването на сжществени нейни елементи чрезъ принудителни правни норми. Стопанската деятельность е по самата си сжщностъ гъвкава, предназначена да се приспособява къмъ най-разнообразни и постоянно промѣнливи стопански условия и стопански конюнктури, предназначена да се справи и съ най-разнообразни и постоянно промѣнливи нужди, потребности, които тя трѣбва да задоволява. Нейното превиване подъ принудителни правни норми, опредѣлящи всички сжществени елементи отъ нейното съдържание, създава вече голѣми прѣчки за нейното правилно функциониране. Задача на държавното ръководство е да намали до минимумъ тия прѣчки и да подбере най-адекватни правни норми, за достигне до едно по-задоволително ръководено стопанство.

Но фактътъ, че ръководеното стопанство е заставено да си служи само съ принудителни правни норми, има и друга една отрицателна страна. Принудителнитѣ правни норми сж по-необходимость абстрактни и съ шаблонно съдържание. Тѣ визиратъ всички еднообразни елементи въ единичната стопанска деятельность и ги регулиратъ по единъ еднообразенъ, стабиленъ начинъ. Тѣхното приложение не може да не доведе до едно съответно шаблонизиране на единичната стопанска деятельность, а чрезъ нея и на цѣлото народно стопанство. Ръководеното стопанство

е по необходимостъ шаблонно стопанство. И колкото ръководството е по-пълно, колкото по-засяга повече елементи и повече страни отъ частната стопанска дейтелностъ, толкова неговото шаблонизиране е по-пълно. Върно е, че стопанскиятъ животъ проявява обикновено и по силата на спонтанното си, ръководено развитие силни тежнениа къмъ стандардиране и къмъ шаблонизиране. Това стандардиране и шаблонизиране се проявява особено въ областта на производството за масова консумация. Но същото стандардиране и шаблонизиране намира все пакъ приложение въ единични области на спонтанното и ръководено стопанство. То не измества личното творчество, личнитъ елементи, личния финесъ и личната култура, вложени въ нѣкои единични стопански деятельности. Съ такова лично творчество, личенъ финесъ и лична култура се отличава особено стопанската дейтелностъ на множество занаятчии, производители на цвѣтя, плодове, производители на финни произведения и т. н. и т. н. Ръководеното стопанство съ своя шаблоненъ теренъ на абстрактни и принудителни правни норми не създава никаква благоприятна атмосфера за развитието на тия страни отъ нашата стопанска дейтелностъ. То не създава и никаква благоприятна атмосфера за насочване на стопанската ни дейтелностъ къмъ нови области, нови производства, нови организации на стопански произведения, на всичко онова, което излиза вънъ отъ установения шаблонъ или е несъвмѣстно съ него. Ръководеното стопанство е по сжщината си крайно консервативно. И трѣбва особено умение отъ страна на ония, които сж наговорени съ неговото ръководство, за да смекчатъ задушливата атмосфера на неговитъ шаблонни, абстрактни принудителни правни норми, за да дадатъ просторъ на индивидуалното творчество, което и въ областта на стопанството, както и въ всички останали области на нашето духовно творчество, е единствениятъ факторъ на прогресъ, единствениятъ двигателъ при разкриване на нови хоризонти и нови перспективи.

Обърнемъ ли се отъ самата сжщностъ на принудителнитъ правни норми къмъ тѣхното съдържание, ние се изправяме предъ нови проблеми, успѣшното разрешение на които е сжществена предпоставка на успѣшното осществяване на ръководеното стопанство. Съдържанието на принудителнитъ правни норми, къмъ които ръководеното стопанство е заставено да прибѣгва, трѣбва да бжде опредѣлено по единъ напълно адекватенъ начинъ съ наличнитъ общи и специални стопански условия, общи и специални стопански конюнктури. Това важи особено при установяване на ценитъ. Но то важи и по отношение на всички други елементи отъ съдържанието на принудителнитъ правни норми, относително разпредѣлението на суровитъ материали, ограниченията въ производството, до ограниченията на консумацията и т. н. и т. н. Всички тия елементи отъ съдържанието на принудителнитъ правни норми, използвани отъ ръководеното стопанство за собственото си осществяване, трѣбва не само да се съобразятъ съ общитъ и специални стопански условия и конюнктури, но да бждатъ установени съ устойчивостъ и тактъ. Защото всѣко тѣхно неустойчиво установяване, и всѣка тѣхна постоянна и обективно немотивирана промѣна, или всѣко тѣхно установяване въпрѣки психологичнитъ, нравствени, битови потребности засегнати отъ тѣхъ, води до непроизводителни разходи, дезорганизация на стопански предприятия и стопанска дейтелностъ, до излишни стопански сътресения и стопански израждания. То води и до явленията на тъй наречената „черна борса“,

„кжси вълни“, „уговарвания между четири очи“, „витаминъ В“ и т. н. които явления, изглежда, че сж неизбежна принадлежност на всѣко ржководено стопанство. Успѣшното осжществяване на това стопанство е несъвмѣстимо съ подобни явления. А това негово осжществяване предпоставя установяването на такова едно съдържание на използваемитѣ принудителни правни норми, което би отстранило коренитѣ върху които се крепятъ всички указани явления.

Успѣшното осжществяване на ржководеното стопанство е свързано и съ последна една група предпоставки. Това е абсолютната добросъвестност на всички, натоварени съ контрола на неговото провеждане. Ржководеното стопанство е бюрократично стопанство, макаръ не въ тоя абсолютенъ духъ, както е комунистичното или колективистичното стопанство. Или, по-точно казано, ржководеното стопанство е смѣсено. То е стопанство на частната инициатива, поставена подъ опека и подъ контролата на държавната бюрокрация. Държавнитѣ чиновници сж ония, които контролиратъ изпълнението на всички принудителни правни норми, къмъ които прибѣгва по необходимостъ ржководеното стопанство, за да достигне до своето осжществяване. Тѣ сж оня факторъ, който се връзва въ тѣлото на цѣлостното национално стопанство и назначението на който не е да засили неговитѣ стопански страни, а да контролира правната негова съобразностъ, съ установенитѣ принудителни правни норми на ржководеното стопанство. Отъ абсолютно добросъвестната и отъ вещата деятелностъ на тоя факторъ зависи въ не малка степенъ и успѣшното осжществяване на ржководеното стопанство. Всѣко тѣхно неразбиране или всѣко тѣхно не вещо контролиране предизвиква сътресения въ контролираното стопанство, а чрезъ него и въ цѣлостното народно стопанство, било като спѣва нормалната стопанска деятелностъ, било като предизвиква произволителни разходи по оборване на единъ неправиленъ контролъ и т. н. и т. н. А недобросъвестниятъ контролъ предизвиква свръхъ всичко това още едно ненормално и необосновано разпредѣление на доходи, блага и ценности, които се доставятъ отъ контролираното предприятие на контролиращия факторъ. Успѣшното осжществяване на ржководеното стопанство е несъвмѣстимо съ такъвъ единъ контролъ. То предпоставя пълната вещина и абсолютната добросъвестностъ на чиновническия персоналъ, натоваренъ съ контрола върху правилното приложение на принудителнитѣ правни норми, използвани отъ ржководеното стопанство. Сжщо при наличността на тая предпоставка ще може да се балансира до известна степенъ произволителнитѣ разходи, свързани съ издрѣжката на контролиращия чиновнически персоналъ и иманентно необходими на всѣко ржководено стопанство.

Тия сж най-важнитѣ и най-сжществени предпоставки на ржководеното стопанство и неговото успѣшно осжществяване. Изпълнението на нѣкои отъ тѣхъ е по силитѣ на човѣка и по неговитѣ възможности. Но има нѣкои измежду тѣхъ, и то не измежду най-маловажнитѣ, изпълнението на които едва ли е по силитѣ на човѣка. Успѣшното осжществяване на ржководеното стопанство е поставено въ пълна зависимостъ отъ наличността на всички тѣхъ. Само тогава, когато всички тия предпоставки сж на лице, само тогава може да се очаква, че ржководеното стопанство ще бжде въ състояние да отстрани непроизводителнитѣ разходи, сътресенията, кризитѣ, себичнитѣ тенденции, присжщи на стопанството, изградено върху нержководената частна инициатива, и да възстанови една

по-голяма справедливост въ разпредѣлението и консумацията. Иначе ръководеното стопанство ще увеличи непроизводителните разходи и ще засили стопанските стресения и стопанските кризи.

Когато се говори за ръководено стопанство като трайна и постоянно политическа и стопанска система въ организацията на стопанския живот, добре е да се помисли върху всички основни и съществени предпоставки за неговото успешно и задоволително осъществяване.

СВОБОДНО ИЛИ ОРГАНИЗИРАНО НАРОДНО СТОПАНСТВО

отъ
ПРОФ. СТАНЧО ЧОЛАКОВЪ

I.

Целта на настоящата статия е да бъдат изнесени основните принципи линии по въпроса за организираното стопанство и то бѣгло, безъ да се засягатъ нѣкои конкретни подробности, още повече, че съ този въпросъ съмъ се занимавалъ, макаръ и отъ друго гледище и по другъ начинъ още преди нѣколко години.¹⁾

Всѣка стопанска дейность е изразъ на едно съзнателно и планомерно съчетание и подреждане на производственитѣ елементи и фактори и следователно всѣка стопанска дейность е организирана. Това е еднакво важащо както за по-опростената стопанска дейность на примитивния човѣкъ или на полудивака, тъй и за сложната и преплетена стопанска дейность на днешния културенъ човѣкъ. То е също еднакво важащо както за земеделскитѣ, тъй и за занаятчийскитѣ, за банковитѣ, за транспортнитѣ, за индустриалнитѣ и т. н. предприятия. Безъ съзнателното и планомерно подреждане и използване на производственитѣ сръдства за постигане на предварително поставени цели нѣмаме стопанска дейность. Но щомъ всѣка стопанска дейность е организирана, може ли тогава да се говори за организирано народно стопанство като за една опредѣлена отдѣлна историческа форма на народно стопанство между други възможни форми? Може, защото народното стопанство е нѣщо различно отъ отдѣлното частно стопанство както по своята логическа сжщность, тъй и по историческитѣ си форми, тъй че ако всѣка частностопанска дейность е всѣкога организирана, народното стопанство може да бжде организирано, може и да не бжде.

Народното стопанство се изплита чрезъ връзкитѣ между отдѣлнитѣ стопанства. То е една мрежа и система отъ взаимни действия чрезъ търсенето и предлагането между всички отдѣлни стопанства вътре въ територията на една суверенна публично-правна власть, каквато е държавата. Последната също дава отпечатъка си върху вида, състава и характера на народното стопанство посръдствомъ своитѣ управителни действия отъ всѣкакво естество. Тъкмо степенята на това държавно въздействие и отражение върху частнитѣ стопанства и особено върху тѣхнитѣ отношения по между имъ предопредѣля и различнитѣ исторически форми на народното стопанство,

¹⁾ Сир. статията ми „Идеята за организираното народно стопанство“ въ списание на завършилнѣтѣ Висшето търг. училище, кн. 4, 1936 год.

които по-горе споменахме като отличителна черта на народното стопанство спрямо частното.

Народното стопанство може да бжде резултатъ на съвсемъ свободнитѣ действия на частнитѣ стопанства, когато последнитѣ се движатъ по избрани отъ самитѣ тѣхъ пѣтища и влизатъ въ връзка съ другитѣ частни стопанства, за да даватъ или взематъ стоки и услуги, по свой начинъ и по своя преценка, безъ каквато и да било намѣса на държавнитѣ органи. Тогава картината на народното стопанство се създава чрезъ действието на масовото число: създаватъ се общи тенденции въ връзките между частнитѣ лица, които общи тенденции автоматично насочватъ силитѣ на търсенето и предлагането. Това е то автоматично действащото народно стопанство на либералиститѣ. Тука именно става дума за слѣпата игра на стопанскитѣ сили. Въ сжщностъ, тази слѣпа игра е нѣщо по-трайно, не е присжща само на автоматичното народно стопанство, защото води началото си отъ различнитѣ индивидуалности на човѣшката личностъ, а последната е единъ фокусъ на различни физически и духовни сили и излъчва, поради това, различни физически и на духовни наклонности, желаня, интереси и действия, когато и да било и при каквато и форма на народното стопанство. Въпросъ става само за степенъта на проявление тази сила. Въ всѣки случай, именно тѣзи различни чувства, наклонности, желаня и т. н., сж различнитѣ индивидуалности на човѣшката личностъ. Все пакъ много отъ тѣзи индивидуалности си сходятъ, понеже човѣкъ живѣе въ общество, кждето се упражнява взаимно влияние, кждето става подражание и състезание. По този начинъ, именно, се оформяватъ общитѣ тенденции въ човѣшката индивидуална и обществена култура. Тука се включватъ и общитѣ тенденции на стопанството. Къмъ тѣхъ се стремятъ всички, по силата на взаимната обществена връзка между лицата, но не всѣки частенъ стопанинъ попада въ тонъ съ сжщитѣ. Тогава такива лица изпитватъ ударитѣ на грѣшкитѣ си, или пъкъ създаватъ нови тенденции, ако сж масово явление. Въ последния случай другитѣ лица понасятъ послѣдствията на своята закѣснѣлость. Всѣкога, обаче, се отива къмъ едно уравнивяване на силитѣ на търсенето и на предлагането, като общи тенденции, господстващи отъ своя страна върху поведението на единичнитѣ частни стопанства. Така се стига до заключението за вжтрешнитѣ закономерности на народното стопанство: това сж общитѣ тенденции, оформени чрезъ проявлението на нагонитѣ за индивидуализиране на човѣшката личностъ.

Но народното стопанство може да бжде резултатъ и на ограничени и канализирани отъ властѣта стопански сили. Тогава нѣмаме слѣпа игра на търсенето и предлагането, а имаме уреждане на стопанскитѣ отношения между лицата чрезъ различни предписания и мѣрки отъ страна на управителнитѣ държавни органи. Нагонитѣ къмъ свобода, къмъ индивидуализиране сж ограничени по-силно или по-слабо. Това е то организираното интервенционно народно стопанство, за разлика отъ автоматичното либерално народно стопанство. Едното и другото сж, значи, различни исторически форми на народното стопанство.

II

Автоматичното, самодействащото народно стопанство може да бжде напълно свободно или обвързано. Напълно свободно народно стопанство, наричано отъ нѣкои автори анархистично народно стопанство, имаме тогава,

когато всѣко едно частно стопанство действува само за себе си, безъ каквото и да е съблюдаване на целитѣ, срѣдствата и нуждитѣ на другитѣ конкурентни или контрагентни (купувачи или продавачи) частни стопанства. Съ други думи, всѣко частно стопанство се движи отъ свои интереси, по свои пѣтища, съ свои срѣдства и на свой рискъ. Колкото и различни да се предполагатъ тѣзи интереси, пѣтища и срѣдства, защото човѣкъ съ човѣка не си прилича нито физически, нито духовно, пакъ съществува достатѣчна общностъ между тѣхъ, — понеже господствуващата култура създава еднакви външни условия за всички хора. Наистина, тѣзи еднакви външни условия сж възприемани различно отъ отдѣлнитѣ хора, но то е само въ подробноститѣ. Основнитѣ линии на поведение и реагиране сж почти еднакви, тѣй както хората почти еднакво реагиратъ на студа, на жаждата и т. н. въ общи линии, безъ да се гледатъ нюансираниѣ подробности. Това е тѣй, защото стопанската дейностъ е една отъ многото културни прояви на човѣшката личностъ, между които прояви всѣкога съществува известна хармония.

Тука именно, въ тази закрѣгленостъ на човѣшката личностъ вѣтре въ дадена обща култура, се търсятъ вѣтрешнитѣ закономерности на стопанството. На тѣхъ се оловава анархистичното стопанство. И действително, когато всѣко едно частно стопанство извършва почти сжщото, както другитѣ, масовитѣ случаи създаватъ една резултанта, една тенденция, въ гореспоменатия смисълъ на думата, която отъ своя страна влияе върху стопанствата на всички частни лица. Когато отклоненията отъ дадена резултанта станатъ толкова много, че осезателно излизатъ отъ руслото на тази резултанта, оформява се русло на друга тенденция, създава се друга насока на продуктивнитѣ сили, въ която се увеличатъ всички частни стопанства. Голѣмитѣ отклонения, или голѣмитѣ увлѣчения биватъ прекѣршвани чрезъ нѣкои частични и локални сътресения въ стопанството, или биватъ пречупвани и убивани чрезъ по-широки, почти периодично настѣпващи стопански кризи. Стопанската криза, следователно, при анархистичното стопанство е едно срѣдство за уравновесяване на стопанскитѣ сили, едно целѣбно срѣдство, макаръ и жестоко, защото тя създава равновесието чрезъ убиването на частъ отъ индивидуалнитѣ стопанства.

Обвѣрзано народно стопанство имаме, когато нѣкои, по-малко или повече на брой частни стопани се споразумяватъ помежду си за монополистично излизане на пазаря подъ формата на картели, трѣстове, синдикати и др., за да отстранятъ опасноститѣ отъ конкуренцията помежду си, или да си създадатъ облаги за смѣтка на контрагентитѣ си (купувачи на произведенията и услугитѣ имъ, или продавачи на сурови материали, на трудъ и др.). Не ще и дума, че едно или друго обвѣрзване между частнитѣ стопанства съответно стѣснява автоматичното действие на стопанскитѣ сили и отъ това гледище то се приближава до организираното стопанство, но все още не е организирано, защото нѣмаме намѣсата на публично-правната властъ, а отнишенията между частнитѣ стопанства си оставатъ свободни. Въ всѣки случай обвѣрзването на стопанството по току що описания начинъ дава основания на много хора да предпочитатъ организираното стопанство, защото по-добре е дѣржавата да има онова монополно положение, което нѣкои частни стопанства сж си създали: тогава общественитѣ интересъ ще бѣде по-добре запазенъ

Отъ своя страна и организираното стопанство наброява две основни форми, между които могат да се наредятъ различни нюансировки. Различаваме направлявано народно стопанство и управлявано народно стопанство.

Направлявано народно стопанство имаме, когато частната инициатива остава свободна отъ непосредствени административни заповѣди. Облагитѣ, както и рисковетѣ сж за смѣтка на частното стопанство, само че на последното сж поставени такива външни условия като рамки, които довеждатъ частния стопанинъ до мисълта самъ да предприеме и да извърши това, което властѣта желае. Отъ гледището на държавата, направляваното стопанство означава посредствено стопанисване, чрезъ частнитѣ стопанства, на които сж поставени само известни рамки. Рамкитѣ се изразяватъ чрезъ различни регулативни норми за качества на стокитѣ, за начинитѣ на покупки или продажби, за регистрацията на нѣкои сдѣлки, за височината на ценитѣ, за работното време и т. н. все съ цель, щото частнитѣ стопанства да се видятъ въ положение сами да трѣгнатъ по такива посоки, които сж желани отъ властѣта, защото ги смѣта отъ общественъ интересъ. Рамкитѣ се изразяватъ още и чрезъ различнитѣ данъчни мѣрки. Така, напримѣръ, държавата може да обложи едно производство съ по-голямъ данѣкъ, отколкото сж обложени другитѣ производства, ако има желанието да ограничи първото или да поощри другитѣ. Въ различнитѣ случаи можемъ да имаме по-силно или по-слабо сгжстване на рамковитѣ условия, съ други думи, можемъ да имаме едно по-силно или по-слабо въздействие върху свободния изборъ на цели и срѣдства отъ страна на частнитѣ стопанства, но всѣкога тѣзи последнитѣ сж свободни по-нататѣкъ да организиратъ и ръководятъ стопанството си както преценятъ и както намѣрятъ за добре, понеже тѣ носятъ както рисковетѣ, така и облагитѣ. При тази форма на народно стопанство е мѣрдавно желанието на държавата едновременно да задоволи общественъ интересъ и да не пречупи предприемчивостѣта и полета на частната инициатива. Степенѣта на успѣха зависи отъ по-правилната или по-малко правилната преценка на всички цели и обстоятелства отъ страна на властѣта, зависи, съ други думи, отъ обема и характера на единъ общъ планъ, който властѣта по необходимостъ трѣбва да има и да следва систематично.

Управляваното народно стопанство е нѣщо повече отъ направляваното. То се характеризира съ това, че частнитѣ стопанства извършватъ само единъ изпълнителенъ трудъ, защото цѣлата организационна работа относително подбора и поставянето на цельта, както и относително избора и употребата на срѣдствата се извършва отъ държавната властъ. Частното стопанство нито има свобода на действие, нито се ползува отъ облагитѣ, нито носи рисковетѣ. Всичко е сведено до общественъ интересъ, който властѣта предполага, че изразява и застъпва чрезъ принудителното поставяне на цели и чрезъ принудителното подреждане на всички производствени действия. Управляваното стопанство е едно активно непосредствено стопанисване отъ страна на държавата. И ако направляването на стопанството предполага единъ планъ отъ цели, начини, пжтица и срѣдства, управляваното стопанство е съвсемъ немислимо безъ такъвъ планъ, защото при направляваното стопанство имаме все още свобода за частна самодейностъ, която сама сжщо преценява стопанската работа

и може да хвърли мостове тамъ, където властта е пропуснала да ги предвиди, но управляваното стопанство върви само по предписани отъ властта пътища, безъ да има свободата да ги преценява. Пита се, дали държавнитѣ органи сж въ състояние да предвидятъ всички цели, условия и обстоятелства и да съставятъ единъ толкова пъленъ и целесъобразенъ планъ, че при изпълнението му да не се допуснатъ повече жертви за народното стопанство, отколкото биха се допуснали чрезъ упражняването на частната инициатива.

На този въпросъ е отговаряно отрицателно, понеже досега държавнитѣ чиновници не сж се проявили като по-добри стопански дейци отъ частнитѣ стопани, особено при преценката на тъй сложенитѣ стопански процеси. Въ всѣки случай тука може много да се разсждава, но смѣтамъ че всѣки човѣкъ е на ясно, затова само го споменавамъ, за да се подчертае, че всѣкога трѣбва да се има предвидъ, щомъ се заговори за направлявано или управлявано стопанство.

III

За организирано народно стопанство въ днешенъ смисълъ на думата се заговори отъ тогава, отъ когато започна да си пробива пътъ опасението и сжщевременно върата, че либералното стопанство си отива вече. Но когато човѣкъ се спре на различнитѣ исторически опити за организиране на народното стопанство, ще види, че държавата е преминавала къмъ подобни опити всѣкога, когато е изпадала въ затруднения, главно поради водени или предстоящи войни. Понеже отъ 1914 година насамъ сме въ непрекъснатата военна обстановка, ясно става, защо идеята за организираното народно стопанство се е наложила до такова степенъ.

Защо си пробива пътъ схващането, че либералното стопанство е неудържимо? Защото то позволи жестока, егоистична борба между частнитѣ стопанства по пътя на ценитѣ, по пътя на качествата и т. н., тъй че много частни стопанства едно по едно се пролетаризираха, а други загинаха. Оставаша да живѣятъ най-силнитѣ и добиваха поради това монополно положение, срещу работници и консуматори, което още повече ги засилваше и което тѣ действително използуваха по всички възможни пътища. Така полека-лека стопанскитѣ отношения между хората се ожесточиха и изпаднаха въ противоречие съ другитѣ културни прояви на човѣшката личностъ, които други културни прояви на хората ставаха все по-силно солидаристични. Съ други думи, когато духътъ за солидарнитѣ интереси на хората въ обществото все по-силно обгрѣща и командва цѣлото съзнание на хората, тогава стопанскитѣ прояви се развиватъ все по-егоистично. Стопанскитѣ аристократи станаха нѣщо различно отъ духовнитѣ аристократи. Пролетаризирането взема широко и дълбоки размѣри успоредно съ натрупването на голѣми богатства на другия полюсъ, тъй че стопанската, а съ нея и социалната пропастъ между отдѣлнитѣ слоеве отъ населението, между пролетарии и пролетаризиращи, отъ една страна, и капиталисти отъ друга страна, става все по-голѣма. Днешното ни културно съзнание, обаче, не може да понесе една подобна дисхармония както между стопанскитѣ интереси на отдѣлнитѣ групи и лица, тъй и между стопанскитѣ прояви и другитѣ прояви на хората и не може да дочака разрешението на тази дисхармония чрезъ една стопанска криза, затова търси други начини, още повече че и самитѣ стопански кризи сж вече по-дълготрайни, по-брутални и заливатъ всички слоеве на населе-

нието, тъкмо поради либерално-капиталистичния характер на стопанството. Така се стига до идеята за организиране на народното стопанство, като се върва, че много от пакоститѣ на стопанската еволюция ще бждат избѣгнати чрезъ намѣсата на властѣта, само че нѣкои спиратъ до идеята за направляваното стопанство, а други отиватъ до идеята за управляваното стопанство.

Къмъ сжщата посока отива и самата държава. Всѣка властъ желае да се наложи. Това желание е резултатъ както на обикновени, де по-силни; де по-слаби, властнически инстинкти у хората, тъй и на по-силно или по-слабо благородната амбиция у управника да се прояви, да изпъкне предъ другитѣ, да се подчертае като полезенъ и необходимъ между другото и чрезъ и по пътя на упражняваната управителна властъ. Колкото това желание е по-силно, толкова по-брутални сж и срѣдствата на упражняваната властъ. Това е еднакво важно както за вътрешнитѣ отношения въ държавата, тъй и за външнитѣ отношения съ другитѣ държави. Между срѣдствата за установяване на тѣзи отношения, особено на външно държавнитѣ, стои и стопанството. Така се стига до тъй нареченото политизиране на стопанството: това ще рече, че стопанската дейность влиза въ кръга на общата държавна политика. Отъ тукъ нататкъ става вече ясно, защо държавната властъ започва да се интересува отъ резултатитѣ на стопанството, а отъ тамъ по необходимостъ и отъ целитѣ и срѣдствата му, съ други думи става ясно, защо държавата не може да се помири съ едно чисто либерално-анархистично стопанство и отива къмъ организираното отъ самата нея народно стопанство. И действително, държавата, значи властѣта упражняващитѣ лица, сж правили различни опити презъ различнитѣ исторически времена за организиране на стопанството, частично или по-общо, споредъ мѣродавнитѣ за времето цели и споредъ възможнитѣ за времето срѣдства, обаче все съ сжщото желание да се смекчи общественото раздражение или да се привържи обществото къмъ държавата и да се подготви по този начинъ за жертви предъ нейнитѣ интереси. Впрочемъ, откогато сжествува властъ, отъ тогава сжествува и заинтересованостъ на тази властъ къмъ стопанството, защото, както по-горе се каза, последното е една измежду многото други прояви на личността и на обществото. Не бихме могли да си представимъ властъ, която се интересува отъ политическитѣ, отъ моралнитѣ или отъ които и да било прояви на хората си, защото иначе държавата губи смисъла си, безъ да се интересува и отъ стопанскитѣ имъ прояви, защото никога човѣшкитѣ прояви не си противоречатъ, понеже излизатъ отъ единъ и сжщи центъръ—човѣшката личностъ. Затова е истина, когато се казва, че на практика, откогато сжествува държава, никога не сме имали чисто либерално, анархистично стопанство, а всѣкога сме имали едно относително либерално или относително организирано стопанство. Само когато имаме едно по-силно отъ завареното, смѣтано за нормално сжстъяване на държавнитѣ организационни мѣрки въ областѣта на стопанството, само тогава говоримъ за опита да се организира стопанството въ една или въ друга посока, до една или друга степенъ. Впрочемъ, по-нататкъ ще набележимъ нѣкои отъ тѣзи опити, когато и чрезъ тѣхъ ще трѣбва да си изяснимъ възможноститѣ за организиране на стопанството.

IV

Въ всѣки случай, до каква степенъ стопанството може да бжде организирано? Държавната властъ разполага ли съ неограничени възмож-

ности, тъй както нейната сила и нейният авторитет ни карат да предполагаме? Този въпрос е поставян сравнително често пжти, особено въ военно време, и колкото по-различни сж отговоритѣ, които се даватъ отъ едни или други теоретици и практики, толкова по-внимателни и по-предпазливи трѣбва да бждемъ при нашия отговоръ. Преди всичко, смѣтамъ за безспорно, че народното стопанство не е било никога напълно либерално, защото самото му качество *народно стопанство*, изразявано и чрезъ държавната властъ, не дава възможностъ за безгранична стопанска свобода на личността, както въобще свободата на личността въ всѣко отношение никого не е била пълна. Естествено, тукъ не мога да се спирамъ на философския въпросъ за свободата въобще, защото ще излѣза извънъ рамкитѣ на темата, особено като се има предвидъ колко много на брой и колко различни по схващания сж философскитѣ школи, които се занимаватъ се него. Не бихъ могълъ, обаче, да избѣгна едно обобщение, че пълната свобода въ абсолютна смисълъ на думата, означава незачитане свободата на другитѣ, защото не всичко за което азъ желая да имамъ пълна свобода на действие, не накърнява свободата на другитѣ. Тъкмо по тази причина общъ за всички културни народи е моралния постулатъ „не прави това, което не желаетъ другитѣ да ти правятъ“. Но това е вече въ сжщностъ едно самоограничение на личната свобода, абсолютно неизбежно щомъ като човѣкъ живѣе въ общество. Не всички хора, обаче, еднакво идватъ до това съзнание за самоограничение на собствената си свобода. Нѣкои зачитатъ собствената си свобода повече отъ свободата на другитѣ. Такива хора биватъ неизбежно ограничавани отъ властта, защото интересътъ на обществения животъ го изисква. Нима егоиститѣ, садиститѣ и др. могатъ да бждатъ оставени да се ползватъ отъ една абсолютна свобода? Въ всѣки случай, било при самоограничаването на свободата по пжтя на едно съзнание за достойнството и интереситѣ и на другитѣ хора, било при ограничаването ѝ отъ властта, винаги имаме работа съ една непълна свобода. Така е и съ стопанската свобода. И тя никога не е била пълна. Всѣкога сме имали и ще имаме работа съ самоограничена и ограничавана свобода.

Отъ друга страна, ако свободата е била всѣкога ограничавана, може ли тя да бжде силно ограничена или дори премахната? Щомъ като е въпросъ само за степенъта на ограничаването, можемъ ли да си представимъ тази степенъ по-голъма? Тука, въ сжщностъ, лежи проблемата за организирането на стопанството. Разбира се, че властта може да лиши всѣкого и всѣкога отъ свобода, стига да пожелае, защото разполага съ съответнитѣ срѣдства, пита се, обаче, дали това е целесъобразно и полезно отъ гледището на общото благосъстояние на народа и отъ гледището на цѣлокупния му материаленъ и духовенъ прогресъ, тъкмо въ каквото се състои предназначението на държавата? Ние не можемъ да си представимъ държава, която да не се стреми да върви по пжтя на напредъка, макаръ доколкото управляющитѣ лица субективно го преценяватъ, и следователно не можемъ да допускаме, че държавата ще отива до пълно ограничаване на личната свобода, ако то ще затрудни обществения, въ нашия случай стопанския прогресъ.

Свободата на личността е най-мощното творческо условие за културния напредѣкъ на човѣчеството. Свободата е духовната храна на човѣка. Тя е неговия духовенъ възходъ. Нѣщо повече, тя е свойство на човѣка. Великитѣ открития и великитѣ дѣла се дължатъ на свободата

на човѣшкия духъ да не стои затворенъ въ рамкитѣ на рутината и на условноститѣ за времето си. Само онзи човѣшки духъ твори напредѣка на човѣшката култура, който е достатѣчно силенъ надъ рутината и се чувствува свободенъ отъ всѣкакви ограничителни условности на времето си. Ако таквъ човѣшки духъ трѣбваше да бѣде ограниченъ въ рамкитѣ на общото поведение и на общото лениво рутинерно убеждение, щѣше да остане както всички други хора на завареното материално и духовно стѣпало. Свободата ражда съревнование, а съревнованието дава прогресъ. Така е въ всѣка областъ на човѣшката културна проява: така е въ областта на литературата, така е въ областта на изкуствата, така е въ областта на науката, така е навсѣкжде, така е и въ областта на стопанството. Само стопанската свобода ражда съревнование, а стопанското съревнование открива нови цели, нови пѣтица и нови срѣдства на стопанството все по пѣтя на напредѣка. Както отъ памтивѣка човѣкъ се стреми къмъ най-хубавото украшение, къмъ най-хубавото облѣкло, къмъ най-добрата пушка, къмъ най-хубавата жена, както една индийска мъдростъ казва, разбира се въ духа на господстващитѣ за времето си схващания, така стопанскиятъ човѣкъ се стреми къмъ все по-добри резултати отъ своята стопанска дейность. Тѣ отъ своя страна биватъ постигнати чрезъ възможния най-рационаленъ подборъ на целитѣ и чрезъ възможното най-рационално подбиране и приложение на срѣдствата за постигане на избранитѣ цели. Ето така съревнованието въ това отношение предполага свободата. Тази свобода трѣбва да бѣде запазена и трѣбва да бѣде зачетена, ако желаемъ да вървимъ по пѣтя на напредѣка. Понеже казахме, че всѣка държава се стреми нататѣкъ, трѣбва съ право да заключимъ, че държавата нѣма интересъ да премахне стопанската свобода или да я ограничава безполезно. Ограничението на личната свобода може да ъстане само дотолкова, доколкото тя би избуявала въ вреда на обществения интересъ. Тука, именно, лежи най-тежката задача на държавническото изкуство: да се усѣти границата, до която може да се стигне отъ гледището на обществения прогресъ, а не да се отива до границата на личнитѣ увлѣчения на управителнитѣ органи.

Но въпросътъ има и друга страна, а именно, дали все пакъ стопанството се подава на пълно управление или не, независимо отъ това до кжде се простиратъ желанята и увлѣченията на властта? Смѣтамъ, че проф. Струве има право, когато говори за една рационална и за една иррационална страна на стопанството. Рационалната частъ на стопанството се подава на улавяне и управление отъ страна на властта, а иррационалната е стихийна, неподатлива за управление отъ страна на една власть. Иррационалността на стопанството се корени, по мое мнение, въ вроденитѣ индивидуалности на човѣшката личность, за която по-горе бѣше дума. Тѣкмо тѣзи индивидуални чувства, настроения, интереси, сръжчости и т. н. не се подаватъ нито на улавяне, нито на управление отъ страна на властта, въпрѣки проектиранитѣ или упражняванитѣ отъ властта принудителни мѣрки, макаръ че въ масата си тѣзи индивидуални чувства, желаня, действия и т. н. да образуватъ известни общи тенденции. Нагонѣтъ за индивидуализиране на личността, нагонѣтъ за извоюване на първенство въ всѣко отношение, включително и материалнитѣ условия за себе си и за семейството си, е толкова силенъ, че всѣкога намира начини да се проявява, даже и съ най-голѣмо криволичене покрай естествениятѣ или създаванитѣ отъ властта условия. Ето тѣзи последователни и свързани

пomeжду си етапи въ проявлението на личната духовна енергия да при-
способи всички външни условия въ своя услуга — това сж впрочемъ
етапитъ на прогреса на човѣществото — това сж тѣ тѣй наричанитѣ вжт-
решни стопански закономѣрности. Така напpимѣръ, никога не е било и
едва ли ще бжде, че презъ време на война да не настѣпи поскъпване
на стокитѣ, да не се извършва запасяване, било да се печели, било да
се отговори на нуждитѣ на семейството и на близкитѣ, даже и по пжтя
на черната борса, колкото и подробни и строги да сж управителнитѣ
мѣрки на властѣта. Сжщо тѣй не може да се очаква, че когато властѣта
нормира цената на пшеницата, напpимѣръ, по-ниско отъ другитѣ земе-
дѣлски произведения, ще имаме сжщата засѣвана площъ. Единственото
нѣщо, което остава за управителната властъ, то е да си даде смѣтка за
тѣзи последователни стопански явления, редуващи се по една законо-
мѣрность поради отношението къмъ тѣхъ на общата човѣшка личностъ,
и не да ги изнася чpезъ властническата си принуда, която всѣкога
предизвика силни противодействия, а да създава условия, по силата на
които хората сами биха преценили, че е поносимо за тѣхъ да се отбиятъ
по други пжтища. По този начинъ, веригата на тази последователна за-
кономѣрность ще бжде измѣстена, но дали по посока на проявеното отъ
властѣта желание, това ще зависи отъ способността и изкуството на
държавната властъ да разчита и да преценява закономѣрноститѣ на сто-
панството. Но това е то вече сжчината на направляваното стопанство.

И тѣй, следователно, едно силно ограничение на човѣшката свобода
нито е желателно, нито пѣкъ е възможно. Впрочемъ, то би било възможно
само когато човѣкъ бжде напълно обезличенъ, когато бжде нивелиранъ съ
всички други, когато бждатъ унищожени всички индивидуалности на човѣш-
ката личностъ. Смѣтамъ, обаче, че и това състояние е преходно пакъ благода-
рение на голѣмата вжтрешна живителна енергия на човѣшката личностъ.
Ако една молекула вода е въ състояние да развие огромна енергия при
замръзването или при изпаряването си, то човѣшката личностъ е била и
е въ състояние да развие още по-голѣма енергия при своето физическо
и духовно развитие. Затова човѣществото е надживѣло много черни епохи
като тази на Нерона, на инквизицията и много други. Всѣки опитъ да
се управлява стопанството брутално и невежо може наистина да се за-
държи известно време, но никога не ще избѣгне сравнително по-голѣмитѣ
грѣшки и сравнително по-тежкитѣ жертви за обществото, тѣкмо подъ те-
жестѣта на които самото то ще се прегъни — сжщо тѣй както би за-
вършвало и едно напълно либерално анархистично стопанство, освенъ
ако се сведе до едно натурално примитивно състояние. Следователно,
едно стопанство, при което човѣшката личностъ е сведена до автоматъ, би
било сжщо тѣй преходно, както смѣтаме, че е преходно и анархистичното
стопанство за замѣстникъ на което идва организираното стопанство.

Остава да се предпочита направляваното народно стопанство, кждето
свободата на стопанския деецъ се зачита, понеже иначе е невъзможно и не-
желателно и сжщевременно свободата е относително ограничавана, както е
било всѣкога, само че въ различни степени, понеже иначе обществениятъ жи-
вотъ е невъвозможенъ. Тука, следователно, трѣбва да говоримъ за една относи-
телна свобода, както и за едно относително ограничаване на свободата
чpезъ поставяне на известни рамки чpезъ държавната кредитна, тран-
спортна, данѣчна и т. н. политика, по който начинъ се поставятъ кре-
дитни, транспортни, данѣчни, хигиенични и др. условия, съ които по-на-

татък свободната лична предприемчивост трѣбва да се справя. Вжтре въ тѣза рамки, които сж предназначени да представляватъ и да защищаватъ общественя интересъ, стопанскиятъ деецъ е свободенъ въ избора на целитѣ и срѣдствата си. Тази форма на народно стопанство Prof. Rougier нарича строителенъ либерализмъ, за разлика отъ разрушителния либерализмъ, отъ една страна, и отъ разрушителния етатизмъ, отъ друга страна. Конструктивниятъ либерализмъ, което значи строителниятъ, относителниятъ либерализмъ признава, зачита и съблюдава стопанската свобода и личната инициатива, защото отъ нея водятъ началото си вжтрешнитѣ стопански закономѣрности, съобразява се съ тѣхъ и така построява своитѣ направляващи рамки, че като остави частното стопанство да прояви свободата си за изборъ на цели и средства при даденитѣ обстоятелства, само да трѣгне по желаната отъ властѣта посока. Така напимѣрь, вмѣсто да забрани производството на тъкани отъ изкуствена коприна, държавата може да го обложи съ сравнително по-тежки данѣци отъ производството на тъкани отъ естествена коприна, или вмѣсто да заповѣда на капиталитѣ и на труда да се прелѣятъ къмъ даденъ видъ производство, държавата може да предвиди редица борсови, кредитни и др. улеснения за капиталитѣ и редица хигиенни, развлѣчителни и др. условия за труда, тогава капиталитѣ и трудътъ сами, по своя преценка на другитѣ подробности ще се насочатъ по единъ или по другъ начинъ къмъ желаното производство. Пакъ повтарямъ, начинътъ за това насочване зависи отъ подготовката на властѣта да предвиди всички възможности и да прецени реакциитѣ на стопанския човѣкъ.

Направляваното стопанство може да бжде още по-добре илюстрирано и чрезъ единъ примѣрь отъ физиката. Вѣрно е, че въ физиката имаме действието на закони, когато въ общественитѣ, въ това число и стопанскитѣ науки, имаме проява на закономѣрности, но случаетѣ не сж много далечъ единъ отъ другъ. Да вземемъ за примѣрь водната маса. Водната маса се движи по силата на законитѣ за притеглянето и за измѣстване центъра на тежестѣта. Когато желаемъ да използваме силата на водната маса за дадена целъ, напимѣрь за движение на една турбина, не можемъ да се задоволимъ само съ простото желание, изразявано чрезъ каквито и да било магически прѣчки, а трѣбва да създадемъ необходимия каналъ съ необходимия наклонъ, че когато продължи движението си все по силата на сжщитѣ закони, водата да произведе желаната енергия. Другъ примѣрь. Слънчевиятъ лжчъ се движи по свои физически закони. Тѣхъ не можемъ да измѣнимъ. Въпрѣки това, обаче, можемъ да отбиемъ единъ слънчевъ лжчъ, но не чрезъ насилие надъ физическия законъ, а чрезъ използването му. Когато поставимъ огледало предъ слънчевия лжчъ, той ще се отклони подъ желания жгълъ, стига на мѣсто да сме поставили огледалото. Това е то единъ видъ рамката при направляваното стопанство. Значи ограничителнитѣ мѣрки за стопанската свобода могатъ да дадатъ желания резултатъ, не когато премахнатъ самата свобода, а когато сж ѝ поставили такива условия (рамки), които като се наредятъ въ общата верига на стопанскитѣ закономѣрности, я оставятъ да се проявява, само че я отбиватъ подъ желания жгълъ. Колкото контактътъ между проявитѣ на стопанската свобода, отъ една страна, и ограничаващитѣ я мѣрки, отъ друга страна, е по-плѣтенъ, съ други думи, колкото вмѣшателнитѣ мѣрки по-точно съблюдаютъ собственитъ жгѣтища на стопанството и се приспособяватъ,

толкова веригата на стопанскитѣ процеси се развива по-плавнѣ и по-резултатно. И обратното, колкото този контактѣ е по-слабѣ и по-неточенѣ, толкова искрата на смущението ще бѣде по-силна, толкова стопанскитѣ жертви ще бѣдат по-голѣми. Затова до едно по-сгжстено рамкиране на стопанството се стига почти изключително преди и особено презѣ време на война. Презѣ време на всѣка война имаме намаление на производството за гражданскитѣ нужди на населението, било защото голѣма частѣ отѣ производствения апаратѣ се разстройва поради мобилизиране или реквизиране или поради липса на сурови или горивни материали, било защото се насочва къмѣ военно производство, било най-после, защото се предначавача за износѣ, за да се улесни покупката на необходимитѣ военни материали. Така се обяснява неизбѣжната оскѣдица на стоки. Отѣ друга страна всѣка война причинява увеличение на банкнотното обръщение, защото държавата не може да успѣе да посрѣща голѣмитѣ си плащания за военни нужди чрезѣ редовнитѣ си бюджетни постѣпления. По-голѣмото количество банкноти въ обръщение полека-лека залива всичкитѣ слоеве отѣ населението по пѣтя на размѣната и на кредита. Така, въ края на краищата, срещу ограниченото количество стоки застава увеличеното количество пари. Тогава народостопанскитѣ балансѣ на паритѣ, който всжщностѣ опредѣля покупателната сила на паритѣ, както Prof. Wagemann казва, а не покритието въ емисионната банка, се нарушава. Така е било, така и ще си бѣде, така сѣ си го мислили и класицитѣ, тѣй че наивно е да се говори за детрониране на златото, когато то не е било на по-високѣ тронѣ отѣ този, който и сега му се запазва, или ще му се запази поне за едно не много далечно бѣдеще. Златото е една стока, общо желана отѣ всички, защото за сега сѣ нея може да се купи каквото пожелаемѣ, и която не ще бѣде изнасяна въ чужбина, ако разполагаме сѣ други стоки за износѣ, чрезѣ които да погасяваме външнитѣ си задължения. Производството на стоки е, значи, всичкото. Така е и при горния случай. Нарушениятѣ народостопански балансѣ на паритѣ ще причини едно поскъпване на стокитѣ и следователно поевтиняване на паритѣ. Несигурността въ продоволствието, като съпѣтникѣ на всѣка война, ще създаде психозата за запазяване и още повече ще засили поскъпването на стокитѣ. Отѣ своя страна този процесѣ на поскъпване на стокитѣ и на поевтиняване на паритѣ води къмѣ сериозни и опасни стопански и социални размѣствания на различнитѣ слоеве отѣ населението. Тѣзи размѣствания не сѣ полезни за самата държава, защото създаватѣ центробѣжни сили въ обществото, разединяватѣ го и го озлобяватѣ, затова тя търси начини да осуети тѣзи вътрешни разлагателни процеси въ обществото чрезѣ норми, наредби, данѣци и др. И наистина, ако държавата изисква жертви отѣ всичкитѣ си поданици, особено при една тотална война като днешната, тя трѣбва да прояви и еднаква загриженостѣ къмѣ сѣдбата на всички. Тази загриженостѣ се изразява въ уреждане главно на продоволствието и отѣ тамѣ на производството и ценитѣ. Така се приближаваме къмѣ управляване на стопанството. Но при провеждането на различнитѣ мѣрки, които както се казва, въ мирно време не сѣ толкова сгжстени, не бива да се изпушатѣ изпредвидѣ стопанскитѣ закономѣрности и условията на бѣдещето. При провеждането на този родѣ мѣрки не само трѣбва да се съблюдава днешното равновесие на стопанскитѣ сили, защото отѣ тукѣ започватѣ проявленията си вътрешнитѣ стопански закономѣрности, но да се държи смѣтка и за обстоятелството, че ще настѣпи и мирно време,

за когато не бива да бъдат затрънени пжтищата нито за вътрешните, нито за външните стопански отношения. Затова е необходимо да се държи смѣтка за подробностите на днешната народостопанска структура и за най-резултатните възможности на бъдещата народо-стопанска структура. Това наблюдаване е толкова по-пълно, колкото по-съгласувани са действията на отделните министерства, дирекции и служби. „Диктатурата“ на едно министерство или служба надъ другите не може да разреши въпросите цялостно и правилно.

Въ края на краищата, чрезъ своите въмѣшателни мѣрки, направляваното стопанство, което въ военно време клони къмъ управлявано стопанство, не отстранява възможностите за действието на вътрешните стопански закономѣрности, както никаква власт не може да отстрани индивидуалните прояви на човѣшката личностъ въ областта на религията, въ областта на изкуството и т. н., а само поставя нѣкои рамкови обстоятелства като гранични условия. Ако „въмѣшателните“ мѣрки на държавата се изразяватъ въ едно поносимо ограничение на стопанската свобода, както е при другите прояви на човѣшката личностъ, тогава стопанскиятъ деецъ не се чувства ограниченъ, понеже като човѣкъ въобще той има съзнанието за самоограничение на свободата си поради зачитане на чуждата свобода и смѣта за нормална тази относителна свобода. Тогава контактътъ между въмѣшателните мѣрки и вътрешните стопански закономѣрности се улеснява и направляването на стопанството става безъ сътресение. Ако, обаче, „въмѣшателните“ мѣрки на държавата са много на брой и различни по естество, неизбежно влизатъ въ противоречие съ съзнанието за човѣшката свобода, а отъ тука и съ вътрешните стопански закономѣрности, особено пъкъ като се вземе предвидъ, че тогава грѣшките и опущенията на държавните органи са неизбежни. Тогава стопанството понася голѣми жертви, защото контактътъ между мѣрките на властта и вътрешните стопански закономѣрности е нарушенъ. Въ такъвъ случай, създаваната чрезъ държавното „въмѣшателство“ система не рухва само докогато властта успѣва да я задържи чрезъ силата на своя авторитетъ и на своите сръдства. Всѣко смекчаване на принудата улеснява рухването на „въмѣшателното“ стопанство. Но подобно блѣскане на стопанството отъ брѣгъ на брѣгъ причинява голѣми жертви за обществото, затова държавната въмѣшателна политика трѣбва да бъде провеждана предпазливо, внимателно и разумно. Че държавната въмѣшателна политика за организиране на стопанството е едно тънко изкуство, показватъ и разните исторически опити въ това отношение, по-голѣмата частъ отъ които не са оставили трайни следи следъ себе си, тъкмо защото не са били съобразявани съ стопанските закономѣрности. Тѣзи опити са поучителни тъкмо отъ гледището, че са останали по-слаби отъ действащите за времето си вътрешни стопански закономѣрности.

VI

За илюстрация на държавната въмѣшателна политика е достатъчно ако извадимъ примѣри изъ по-новата история, отъ сръдновековieto насамъ. Не че не би било интересно да се спремъ на примѣри изъ античната история, но понеже сръдновековieto единъ видъ прѣкъсна връзката съ античното стопанство и започна отново, съ повторение на много нѣща, които са били въ стопанството на Египетъ, Гърция и Римъ, а и отъ желание да не разширяваме обема на статията, ще се задоволимъ съ

примѣри изъ сравнително по-новата история. Преди всичко, отъ 15—16 вѣкъ насамъ вмѣшателната политика на държавата е предопредѣляна отъ три основни и една друга изключаваци се идеи: първо, че стопанство и държава сж едно и сжщо нѣщо и следователно не сжществуватъ никакви граници между икономика, финансова политика, етика и т. н.; второ, че стопанството и държавата сж две различни една отъ друга сфери и интереситѣ имъ сж едни срещу други, тъй че държавната политика по-скоро спѣва живота на стопанството; и трето, че стопанството и държавата сж наистина две различни логически категории, обаче интереситѣ имъ не само не си противоречатъ, но се и допълватъ и се подпомагатъ, тъй че финансовата политика на съкровището е хармонична часть отъ общата стопанска политика на държавата, която се предопредѣля едновременно отъ общодържавнитѣ цели и отъ стопанскитѣ възможности. Независимо кой случай на стопанска идеология имаме предвидъ, по-точно казано, независимо коя стопанска идеология е господствувала презъ дадено време, държавната вмѣшателна политика въ областта на стопанството е давала единъ или другъ резултатъ въ зависимостъ отъ това, дали стопанскитѣ закономѣрности сж били уловени и съблюдавани или поне случайно налучкани, или не.

Въ всѣки случай, опити за овладяване на стопанството отъ страна на държавата се срѣщатъ още преди Христа, но както казахъ, ние ще се задоволимъ съ примѣри отъ по-ново време. Така, на примѣръ, германскиятъ камералистъ Caspar Klock (първата половина на 17 вѣкъ) се занимава съ въпроса за „справедливата цена“ и предвижда нарочна полиция, която трѣбва да осигури нормиранитѣ отъ държавата цени на отдѣлнитѣ стоки. Католическиятъ камералистъ Johann Joachim Becher (втората половина на 17 вѣкъ) търси начини за примиряване интереситѣ на производителитѣ и на консуматоритѣ и като единъ подходящъ начинъ препоръчва създаването на сжщитѣ дирекции „Храноизносъ“, каквито преди нѣколко години имаше почти въ всички страни и на централи за нарочни доставки, каквито днесъ има. Мѣстото му е да се каже, че и тука много хора смѣтатъ, че могатъ да бждатъ автори на различни оригиналности, безъ да подозиратъ, че по-скоро би следвало да се поучатъ отъ миналото. По плана на Becher, въ цѣлата територия на държавата се създаватъ складове за произведенията на селското стопанство, ръководени отъ единъ централенъ складъ. Всѣка година земеделскитѣ стопани и търговцитѣ се събиратъ и опредѣлятъ ценитѣ на земеделскитѣ произведения. Тѣзи цени оставатъ задължителни за складоветѣ. Ако селянинътъ намѣри сжщитѣ цени на свободния пазаръ, може да продава тамъ, безъ да е задълженъ да предава произведенията си на складоветѣ, обаче складоветѣ не можеха да отказватъ приемането на предложенитѣ имъ отъ производителитѣ стоки. Складоветѣ продаваха наличнитѣ произведения по опредѣлени цени. По този начинъ, споредъ Becher, е трѣбвало да се установяватъ и да се подържатъ единъ пѣтъ за винаги постоянни цени за земеделскитѣ произведения, благодарението на което ще се подобрѣло и стабилизирало положението на селското стопанство. Сжщото се предвижда и за промишленото производство, за което се създаватъ районни покупателни кжщи, чиято задача е двойна: първо, да проведатъ едно централно монополно стопанисване (събиране, внасяне и разпредѣление) на суровитѣ материали и на готовитѣ фабрики, и второ, да осжществятъ едно постоянно регулиране на ценитѣ. Предвиждала се е и една централа за

подготовка на занаятчиитѣ и на работницитѣ, а успоредно съ всички е вървѣлъ и единъ централенъ банковъ институтъ. Цѣлата тази система отъ централи е била възглавявана отъ единъ висшъ държавенъ стопански съветъ. Другъ камералистъ, именно W. von Schröder, отива още по-далечъ по посока къмъ една регулираща социалистическа държава и изтъква ползата отъ единъ централенъ институтъ, който да прибира всички стоки по опредѣлени цени и да ги разпредѣля съ едно малко увеличение на ценитѣ.

Тѣзи и други подобни идеи, или пъкъ по-голѣмата частъ отъ тѣхъ, биваха опитвани на практика, но както се знае отъ историята, нито сж дали резултатъ, нито сж се задържали за дълго време, защото стопанството не е дейностъ, която би могла да бжде напълно управлявана отъ властѣта, безъ да се държи смѣтка за неговитѣ закономѣрности, произтичащи отъ нагона на човѣка да се индивидуализира и да надмине другитѣ въ стремежа си къмъ по-хубавото, къмъ по-удобното, къмъ по-ценното и къмъ по-малко жертви струващото.

4

VII

И така, когато се обсъжда идеята за свободно или за организирано стопанство, трѣбва да се има предвидъ, че стопанската дейностъ е проява на човѣшкия духъ и че и тука човѣшкиятъ духъ върви по своитѣ пѣтища, именно индивидуализиране на човѣшката личностъ чрезъ изтъкване и подчертаване на собственитѣ чувства, собственитѣ наклонности и способности, собственитѣ желания и интереси, собственитѣ действия и т. н. Този начинъ за индивидуализиране се проявява и въ стопанството, като се изразява въ избора на стопански цели, както и въ избора на средства и начинъ за постигане на поставенитѣ цели. Стопанската свобода, следователно, е сжщо тѣй естествено условие и едновременно сжщественна нужда, както свободата въобще. Тѣкмо отъ естеството на нагона къмъ свобода, което ще рече отъ естеството на нагона къмъ индивидуализиране въ избора на все по-хубавото, на все по-желаното, на все по-изгодното и т. н. произтичатъ закономѣрноститѣ на стопанството. Докато човѣкъ ще продължава да върви по пѣтя на своя духъ къмъ индивидуализиране, дотогава стремежътъ къмъ по-хубавото и по-ценното ще играе роля въ стопанството, дотогава властѣта, която се заема съ организиране на стопанството, ще трѣбва да държа смѣтка за стопанската свобода на човѣка, защото нагонътъ къмъ свобода всѣкога реагира срещу всѣкакви вмѣшателни мѣрки. Успѣхътъ на последнитѣ зависи предимно отъ характера имъ: дали сж по-общи, въ който случай ограниченията сж по-слаби и следователно сж поносими, дали сж по-малко на брой, въ който случай, и да не сж напълно приспособени къмъ стопанскитѣ закономѣрности, могатъ да се понасятъ, понеже само тукъ-тамъ създаватъ търкания, или пъкъ сж много на брой или сж по-разчленени, въ който случай ограниченията на стопанската свобода сж съпроводени съ неизбѣжни смущения на приемствено последователнитѣ стопански процеси. Но, отъ друга страна, свободата никога не е била неограничена, щомъ като човѣкъ е живѣлъ и живѣе въ общество. Животътъ въ едно общество е възможенъ, когато човѣкъ зачита свободата на другитѣ хора, а зачитането на свободата на другитѣ означава зачитане на личността имъ както собствената личностъ. Животътъ въ общество е невъзможенъ безъ едно подобно етично правило. Съ други думи, съзнанието на човѣка вече

е примирено съ едно ограничение на свободата. Това ограничение може да бжде самоограничение, но може да бжде и наложено отъ обществената властъ. Докогато наложеното отъ властта ограничение на личната свобода не се различава чувствително отъ обема на съзнаваното самоограничение, или докогато то може да получи едно обяснение и оправдание както самоограничението, дотогава човѣкъ се примирява съ него като съ нѣщо естествено. Щомъ като, обаче, това наложено ограничение е чувствително по-силно отъ съзнаваното самоограничение или щомъ като то не може да се обясни и оправдае като самоограничение, тогава реакциитѣ на човѣка срещу „вмѣшателнитѣ ограничителни мѣрки“ започватъ. Колкото „вмѣшателнитѣ мѣрки“ по-добре се съобразяватъ съ посокиитѣ и степенитѣ на нагона за индивидуализиране, и колкото по-близки сж до съзнанието на човѣка за самоограничение на личната свобода, толкова по-приспособими сж съ стопанскитѣ закономерности, толкова резултатитѣ отъ „вмѣшателнитѣ мѣрки“ сж по-добри.

Когато тѣзи съображения се иматъ предвидъ, тогава не може да не се дойде до заключението, че стопанството не е било, не може и да бжде абсолютно свободно, защото би се дало възможностъ за крайни увлечения на егоистичнитѣ интереси на по-силнитѣ стопанства, които крайни увлечения ще бждатъ въ противоречие съ съзнанието на човѣка за самоограничение на собствената свобода доколкото е необходимо да се прояви чуждата свобода и да се зачете достойнството и интереса на другитѣ. Но стопанството не би могло да бжде и абсолютно управлявано, защото тогава човѣшката личностъ ще се почувствува сведена до единъ автоматиченъ изпълнител на разпоредби, а подобно обезличаване влиза въ противоречие съ съзнанието на човѣка за достойнството, способноститѣ, свободата и въобще съ нагона му да се индивидуализира, да се прояви предъ другитѣ. Управляваното стопанство би могло да дава резултати, когато устройството на обществения порядъкъ е отъ естество да създава убеждението, че достойнството на човѣшката личностъ е зачетено, че всичко се прави тъкмо заради нея и че чрезъ управляваното стопанство се върви по пътя къмъ единъ по-високъ стадий на човѣшката култура, макаръ човѣкъ да е лишенъ отъ стопанската си свобода за изборъ въ процеситѣ на производството и размѣната и въ процеситѣ на потрѣблението. Но тъкмо това убеждение и това съзнание мжно се създаватъ, да не кажемъ че почти е невъзможно, затова смѣтамъ, че за сега стопанството може да бжде напращано, защото само тогава се стига до едно практическо примиряване на нагона за свобода съ съзнанието за едно поносимо и полезно ограничение на личната свобода. Затова и начесто се пиши, че днешнитѣ сгжстени „вмѣшателни мѣрки“ сж по-скоро военни мѣрки и че следъ войната ще бждатъ разредени, обаче безъ да се стига до свободно стопанство, защото едвали оттукъ нататъкъ интереситѣ на работницитѣ, или на беднитѣ, или на консуматоритѣ могатъ вече да бждатъ оставени въ слѣпия водовъртежъ на свободната игра на силитѣ. По всѣка вѣроятностъ ще се отива къмъ единъ стопански порядъкъ, чрезъ който личната свобода ще запази своята творческа сила, както въ всѣка областъ на човѣшката култура, но сжщевременно ще бжде тукъ-тамъ поставена въ положение да зачита и обществения интересъ, като върви по неговитѣ посоки. Това е то тѣй наричаниятъ отъ Prof. Rougier творчески либерализъмъ, а други го наричатъ общественъ либерализъмъ.

Вѣрно е, че организираното, направлявано и особено управлявано стопанство може да изпадне въ голѣми грѣшки, понеже то е едно бюрокрактизирано стопанство, а чиновниците не всѣкога могатъ да бждатъ достатъчно подготвени, достатъчно предвидливи, достатъчно подвижни и смѣли, за да гонятъ и да използватъ конюнктурнитѣ колебания и тенденции, че по този начинъ да се достига до възможното максимално производство, както се предполага въ духа на идеята за организираното стопанство. Тѣ не могатъ да бждатъ и достатъчно съобразителни, характерни и волеви и не всѣкога и не всички еднакво се въодушевяватъ отъ идеята за една обществена справедливостъ, за да осъществятъ едно най-справедливо разпредѣление на богатата и на доходитѣ между отдѣлнитѣ лица, че по този начинъ да се изравнятъ, или поне да се притѣпятъ противоречията между класи и класи, между съсловия и съсловия, както и между отдѣлнитѣ хора въ една и сѣща класа или въ едно и сѣщо съсловие, както би следвало да се очаква споредъ духа на идеята за организираното стопанство. Не ще бждатъ рѣдки и случаетѣ, когато чиновниците ще използватъ своята властъ, за да се наложатъ, даже и когато това е очевидно неоправдано. Надъ всичко това, успѣхътъ зависи и отъ способността на държавното ръководно учреждение да обмисли и да състави единъ добъръ планъ отъ цели и срѣдства въ областта на отдѣлнитѣ отрасли на народното стопанство. Но ако организираното стопанство не може да отстрани всички подобни недъзи, тъкмо поради които се осъжда свободното стопанство, тогава защо то се препоръчва, особено пъкъ като се има предвидъ, че свободната предприемчивостъ носи съ себе си свои безспорни заслуги за напредъка на човѣчеството? Вѣрно е, че организираното стопанство не може да отстрани всички стопански и социални несгоди еднакво за всички хора, но положително то ги намалява въ сравнение съ свободното стопанство. Свободното стопанство унищожава стокитѣ, когато чрезъ това частнитѣ стопани могатъ да получатъ по-голѣми печалби и по този начинъ нито може да достигне до едно максимално производство, нито пъкъ задоволява нуждитѣ на консуматоритѣ. Нѣщо повече, нуждитѣ на консуматоритѣ въ масата си лесно биватъ пожертвувани заради личнитѣ печалби. Тъкмо това обстоятелство внася най-голѣмо раздразнение всрѣдъ обществото. Може производството да бжде по-малко по обемъ, но да е по-справедливо разпредѣлено — ето това положение е по-близо до морала на днешния човѣкъ, отколкото да му се говори за широки производствени възможности, а до неговитѣ нужди да достигнатъ само трохи. Тукъ може да се приложи народната мъдростъ, че когато злото е до всички, то не е зло, но когато е само до нѣкои, то е двойно зло. Ето на тази мъдростъ отговаря организираното стопанство. Наистина, то не докарва производството и размѣната до идеално състояние, не може и да претендира за такава абсолютностъ, но положително то намалява недостатѣцитѣ на свободното стопанство. Отъ друга страна, обаче, колкото вмѣшательството на държавата се сгъстява, толкова грѣшкитѣ започватъ да зачестяватъ и ако се върви по тази посока, особено при неплътно и повърхностно зачитане на стопанскитѣ закономѣрности, смущенията въ стопанството могатъ да станатъ по-дълбоки, отколкото биха били при едно свободно стопанство. Затова, по мое мнение, най-благоприятно е онова състояние на стопанството, при което личната свобода е оставена да прояви цѣлото си положително творчество, но същевременно личната свобода е ограничена доколкото е необходимо да се защитятъ обществе-

нитѣ интереси, срещу егоистичнитѣ увлечения на личната свобода. Следователно, нито свободно стопанство, съ неговата неограничавана лична смѣтка, нито управлявано стопанство съ неговото обезцѣтяване на човѣшката личност по пътя на принудата. Това е то направляваното стопанство. Направляваното стопанство запазва живителната творческа сила на индивидуалната свобода, безъ да я задуши съ много вмѣшатели мѣрки, както лѣкарътъ се старае да не удави болния съ лѣкарства, а му дава само толкова и такива, които само биха подпомогнали организма на болния самъ да се бори срещу болестта и по този начинъ да се кали. Направляваното стопанство създава единъ видъ външни условия чрезъ различни мѣрки отъ страна на властта, съ които стопанскиятъ деецъ се съобразява и по-нататкъ самъ определя поведението си. Тѣзи мѣрки се отнасятъ до условията за кредитъ, за транспортъ, за продажба, за потрѣбление, за хигиена и т. н. Естествено, и направляваното стопанство допуска грѣшки поради обикновенитѣ човѣшки качества на упражняващитѣ властта лица, но тѣзи грѣшки нито сж толкова груби и сѣдбоносни, както биха могли да бждатъ при едно управлявано стопанство, нито сж толкова жестоки, както сж били грѣшкитѣ на автоматичното либерално стопанство.

Могатъ да се посочатъ много примѣри за направлявано стопанство, но азъ ще се спра само на Португалия. Португалската държава, казва нейниятъ министъръ председателъ проф. Салазаръ, сътрудници на частнитѣ лица за възстановяване на страната, но безъ да се възприема погрѣшната, макаръ и модерна тенденция за безгранична намѣса на държавата, защото тогава творческата сила на частната инициатива бивала задушавана. Ние се противопоставяме, продължава Салазаръ, на всѣкакви стѣснителни мѣрки.¹⁾

Както казахме, направляваното стопанство може да се осъществява чрезъ отдѣлни външни държавни нормативни предписания, но една особено интересна форма е и кооперацията. Кооперацията е сдружение на лица за подпомагане на частнитѣ имъ стопанства. Тя е единъ синтезъ между индивидуалната свобода и обществения солидаристиченъ интересъ.

ОРГАНИЗАЦИЯТА НА ЗЕМЕДѢЛСКОТО КООПЕРАТИВНО ДВИЖЕНИЕ ВЪ ГЕРМАНИЯ

отъ

ПРОФ. Д-РЪ ГР. ДИКОВЪ

Общозвестно е, че отечеството на земеделската кооперация е Германия, както на потрѣбителната е Англия. Тя дойде като рожба не на нѣкои кабинетни умозрителни построения, а на самия животъ, на голѣмата селска несрета презъ годинитѣ 1845—1847, когато германскиятъ земеделски народъ се намиралъ въ най-тежки изпитания. Той, освободенъ отъ крепостничеството, получилъ своето парче земя, става богата плячка за току-що зародилия се капитализъмъ, още алченъ и безогледенъ въ своитѣ домогвания. Селскиятъ народъ дойде до едно истинско икономи-

¹⁾ Проф. Оливейра Салазаръ — Една мирна революция, София 1942 г. стр. 15—17.

ческо робство чрез спадане ценитѣ на неговото производство и раздаване на заеми съ високи лихви. Това стиваше особено въ южнитѣ и западни области на Германия, гдето земята бѣше повече разпокжсана и по-неплодородна. Въ това време, по интуиция, голѣмото християнско сърдце на селския синъ — селски кметъ въ Вайербушъ — западна Германия, Фридрихъ Вилхелмъ Райфайзенъ идва до гениалната идея за самопомощъ и взаимопомощъ и поставя началото на земеделската кооперация. Въ началото повече съ елементи на милосърдие, а после усъвършенствувана чрезъ опита въ Фламерфелдъ и Хедесдорфъ, въ духа на една здрава стопанска организация, Райфайзенъ дава земеделската кооперация на Германия и на цѣлия свѣтъ.

Къмъ 1866 година имаме вече достатъчно кооперации, които се свързватъ съ земеделското дружество въ Пруската провинция на Рейнъ. Броятъ на земеделскитѣ кредитни кооперации въ 1871 год. достига 77, следъ което се появява и идеята за тѣхното съюзяване. Презъ 1878 година, 21 отъ тия кооперации образуватъ Рейнската земеделска кооперативна банка, за да кредитира слабитѣ и приема влогове отъ силнитѣ и имащи излишци кооперации. По-късно тази банка се превръща въ централна земеделска каса, на която самъ Райфайзенъ става директоръ.

Едновременно съ централната земеделска кооперативна каса, Райфайзенъ още презъ същата година основава Съюза на кооперациитѣ за морално представителство, за уякчаване на движението организационно и по-добро проагитиране идеитѣ на земеделската кооперация, на който съюзъ въ първо време сжщо застава начело и самъ върши всичката работа. Но понеже наравно съ развитието на движението на много мѣста се появяватъ злоупотрѣби, голѣми грѣшки, които действуватъ зловредно, на Съюза се поставя и задачата да върши и ревизии, които сж задължителни за членуващитѣ, т. е. той става и ревизионна централа. Отъ тукъ насетне се явява и инициативата за организиране и обединение и на стопанската дейностъ на кооперациитѣ, най-напредъ общи доставки, а следъ това и общитѣ продажби и преработки, но въ отдѣлна стопанска централа. Въ 1886 година Райфайзенъ свързва съюза за морално представителство, за кооперативна просвѣта и възпитание и за ревизия, съ централната каса. Присъедини къмъ централната каса, като специално отдѣление, кооперативната стопанска дейностъ, която до тогава бѣше „фирма Райфайзенъ и с-ие“, подъ каквато форма само бѣше възможно организирането на тая дейностъ, съгласно съществуващия търговски законъ, до създаването на закона за кооперативнитѣ сдружения презъ 1889 година. Къмъ 1889 година Общиятъ съюзъ на земеделскитѣ кооперации излѣзе отъ централната каса като самостоятеленъ съюзъ. При него, освенъ отдѣлитѣ за организация, кооперативна просвѣта, възпитание и за ревизия, въ 1889 година и една година следъ смъртта на Райфайзенъ, се създаде отдѣлъ „застраховки“. Съ създадената въ тая форма организация се наложи усвояване принципа на децентрализацията въ организационно и въ всѣко отношение, съ което се дава по-голѣма възможностъ на кооператоритѣ да сж въ по-тѣсенъ контактъ за управлението на своята организация, чрезъ създаване на областнитѣ съюзи. Презъ 1892 год. вече Пруската централна кооперативна банка влиза въ близки връзки съ Имперската банка.

Така, въ общи линии, изглеждаше организацията на земеделското кооперативно движение до войната. Въ време на войната земеделското

кооперативно движение оказа голѣми услуги на държавата въ областта на прехраната на страната. Земедѣлското кооперативно движение следъ войната, въ първия моментъ, показва единъ упадѣкъ. Инфлацията направи нищожни задѣлженията на земедѣлцитѣ, отъ една страна, а отъ друга намали съвършено спестяванията имъ въ кооперациитѣ въ форма на дѣловъ капиталъ, влогове и пр. Това се отрази извънредно лошо върху дѣлия земедѣлски кредитъ, защото собственитѣ срѣдства на движението вече не бѣха достатѣчни. Скъпиятъ и краткосроченъ кредитъ зае мѣстото на дългосрочния и съ ниска лихва, която се бѣ покачила за 1924—1925 година до 21·8%, главно поради липса на влогове. Въ първитѣ години следъ стабилизирането на марката влоговетѣ нарастнаха отъ 16·5 милиона на 53·3 милиона марки. Новитѣ финансови и стопански условия наложиха щото кредитната служба да се нагоди къмъ новитѣ кредитни условия и се създава акционерната Германска Райфайзенъ — банка, въ която влизатъ като акционери, освенъ кредитнитѣ кооперации, още и другитѣ членове на общия съюзъ на земедѣлскитѣ кооперации. Централната каса Райфайзенъ ликвидира презъ 1929 година, а нейнитѣ филиали се свързаха съ Пруската банка.

Въ това време кооперативното движение бѣше съвършено разпокъсано. Къмъ 1930 година то представляваше следната картина: 1) къмъ Съюза на Райфайзенъ че числѣха 15 областни съюзи съ 6 централни каси, 13 покупателни централи, 5627 кредитни кооперации и 2393 производителни; 2) имперския съюзъ на земедѣлскитѣ кооперации съ 27 областни съюзи и 28674 кооперации. Освенъ тия две голѣми организации, съществуваша отдѣлно 2540 кооперации, Баварският ревизионенъ съюзъ въ Регенсбургъ, Горно-силезийскиятъ въ Опелнъ и други още малко на брой кооперации.

При тая си голѣма разпокъсаностъ, земедѣлското кооперативно движение не можеше да изиграе своята голѣма роля и да помогне на страдащото, отъ голѣмата по това време земедѣлска криза, земедѣлско население. Налагаше се като върховна повеля едно по-голѣмо единство въ движението и неговата организация, за рационално използване на силитѣ. Пруската централна каса изигра важна роля за обединение на движението, като предостави и доста срѣдства за санирането на кредитнитѣ кооперации и успѣ да проведе сливането на съществуващитѣ съюзи на земедѣлскитѣ кооперации и тѣхнитѣ централи на 13 февруарий 1930 година въ единъ общъ съюзъ на германскитѣ земедѣлски кооперации Райфайзенъ, „Райхсфербандъ дер дойченъ ландвирдшафтъ-геносеншафтенъ — Райфайзенъ“, съ седалище въ Берлинъ, както го виждаме и сега. Две години по-късно, въ 1932 година, Пруската централна кооперативна каса става вече Германска централна кооперативна каса. Така завърши процеса на обединението, който струваше на движението не малко усилия и жертви, макаръ да бѣше подпомогнато презъ тия години на кризи съ около 250 милиона марки. Разглеждайки историята на земедѣлското кооперативно движение, професоръ Шурманъ казва между другото при близително следното: Райфайзеновитѣ дружества най-дълго противостояха на оня начинъ на икономическо мислене, който презъ последното половинъ столѣтие водѣше германския стопански животъ въ заблудни пѣтища. Въ неговитѣ кръгове имаше отдѣлни търговко ориентирани ръководители, които се подаваха на смѣтката; тѣ вѣрваха, че ще могатъ да отклонятъ пълнитѣ съ опасности влияния на капитализма като „техни-

зиратъ и рационализиратъ“ кооперациитѣ и търсѣха отъ всѣки селянинъ да направятъ търговецъ, за да намалятъ разносцитѣ и повишатъ рентата. Съ това тѣ влѣзоха въ противоречие съ оня селски начинъ на мислене, който е неотмѣнимъ резултатъ на специфичнитѣ селски условия. Оня Райфайзеновъ духъ, който въ тия „напредничави времена“ тѣй често биваше иронизиранъ и се смѣташе за консервативенъ, се погрижи щото разрушителнитѣ, търсящи само печалби сили, да не могатъ безприпятствено да върлуватъ. Особено малкитѣ земеделски кооперации въ селата запазиха духа на общността. Продължавайки по-нататъкъ да изброява заслугитѣ на кооперацията за подобрене на земедѣлието и запазване на селския народъ и ползитѣ за германския селски животъ, сжщиятъ авторъ заключава: „За тая историческа заслуга къмъ Германия и германския народъ може да претендира земеделското кооперативно движение.“

Съ вземането презъ 1933 година на властѣта отъ националъ-социалиститѣ въ Германия, земеделското кооперативно движение бѣше заварено на неговия истински пѣтъ, почти обединено и стабилизирано. При новия режимъ то не претърпя чувствителна промѣна. Наопаки, новиятъ политически режимъ въ Германия намѣри въ земеделското кооперативно движение, въ неговата идеология и организация, нѣщо твърде ценно, което хармонира съ основнитѣ идеи, въ името на които дойде националъ-социалистическиятъ режимъ. Поради това, той си постави за целъ да засили още повече това движение и да отстрани нѣкои недостатѣци, които сж го спѣвали въ миналото. Особено внимание се обърна, както се изрази г. Шрубъ, на ония отъ елементитѣ, които комерциализиратъ движението и по тоя начинъ го отклоняватъ отъ неговия истински пѣтъ, който му начерта неговиятъ създател Райфайзенъ. Макарь и не много, но все сж имали значение за израждане на движението и ония кооперативни деятели, които търсятъ чрезъ него само голѣми търговски печалби, най-често за смѣтка и на производителя и на консуматора. Смѣтало се е, че това явление на израждане е повече по върховетѣ, а не и въ самитѣ селски кооперации и главно заради това, че въ неговото управление, особено по върховетѣ, сж заставали лица, които сж скжсали съ селото, съ неговия начинъ на мислене и съ неговия моралъ, съ неговитѣ нужди и идеали. Докато на градското кооперативно движение деятелскитѣ и чиновническитѣ кадъръ изхождатъ отъ самия градъ и така сж полезни и правилно го насочватъ и ръководятъ, въ земеделското кооперативно движение, въ много случаи, идватъ и деятели съ разбиранията и морала на града. Тѣ и да желаятъ не могатъ да бждатъ много полезни за движението съ неговитѣ голѣми особености. И за много логично се намѣри, да се освободи земеделското кооперативно движение отъ ония елементи, които внасятъ въ неговитѣ задачи чисто комерчески духъ, който го отклонява отъ истинския му пѣтъ. Смѣтало се е, че кооперативниятъ деятель — функционерътъ на движението, не толкова чиновника, трѣбва да не е скжсалъ съ селото. Той все по-мжчно ще се отдалечи отъ свѣтогледа на земеделския стопанинъ. Новиятъ политически режимъ на националъ-социалиститѣ е смѣтналъ и е схваналъ, че земеделската кооперация е една практически вече реализирана форма въ стопанския и социаленъ животъ на германското село, съобразно идеята за общността, на която е изградена идеологията на националсоциализма. Едно отъ ос-

новнитѣ положения на тая идеология е икономическото и социално обединение на селото въ една общностъ, която е и целта на земеделската кооперация. Въ земеделската кооперация, както е замислена и създадена отъ Райфайзенъ, съ неограничената солидарна отговорностъ, ограничения районъ на действие, въ района дори на религиозната община, поради тѣсна морална и материална връзка между членоветѣ ѝ, теоретичитѣ на новия режимъ намиратъ една много по-желана форма на кооператизма, отколкото кооперацията съ неограниченъ районъ на действие и ограничена отговорностъ, както е Шулце Деличъ и нѣкои отъ специалнитѣ кооперации, членоветѣ на които идатъ отъ цѣла една областъ. Тия последнитѣ кооперативи, поради това, че членоветѣ не се познаватъ, мнозина сж, при това, отъ отдалечени краища, сж въ голѣма степенъ чужди единъ на други и безъ духовна връзка между тѣхъ. Такива кооперативи губятъ много отъ ценнитѣ елементи на кооперацията и главно нѣма онова довѣрие между членоветѣ, което е необходимо за създаване на волята за по-плътна връзка, за взаимнопомощъ. Затова, при тѣхъ винаги сжществува опасността на мѣсто на съседската привързаностъ между членоветѣ ѝ, да се яви комерческата полза като връзка между тѣхъ, която не е нито трайна, нито може въобще да създаде една здрава цѣлостъ. Идеолозитѣ на националсоциалистическия режимъ намиратъ и редъ още причини, поради които виждатъ въ кооперацията единъ голѣмъ инструментъ за провеждане на тѣхната икономическа и социална политика. Въ лицето на кооперацията тѣ виждатъ една организация, съгладена отъ самия народъ за борба срещу либерализма, която и тѣ искатъ да замѣнятъ съ друга антилибералистична система. Особено много се цени кооперацията за това, че тя просвѣщава и превръзпитва селския народъ въ служба на общността и повече по единъ практически начинъ.

При създаване на новата организация на икономическия и социаленъ строй въ Германия, земеделскитѣ кооперации получиха своето мѣсто въ Райхснерщанда (организацията на земеделието и земеделцитѣ). Райхснерщандътъ има три отдѣла: 1) Социални грижи, 2) техника, земеделски дворъ и неговата организация и 3) пазаръ. Въ третия отдѣлъ е включено, съ разпоредба отъ януарий 1934 година, земеделското кооперативно движение. Бѣха включени преди всичко кооперациитѣ, организирани въ ревизионни централи и други, въ които членоветѣ сж земеделци по занятие. Общиятъ съюзъ на германскитѣ земеделски кооперации бѣше включенъ тѣй както бѣше реформиранъ презъ 1930 година и заваренъ отъ наредбата за организацията на Райхснерщанда отъ 13 септемврий 1933 година. Съ тая реформа едновременно се направиха на 2-3 пѣти нѣкои промѣни, съ наредби и измѣнения на закона за кооперативнитѣ сдружения, въ организацията на земеделското кооперативно движение. Най-напредъ излѣзоха наредбитѣ отъ 18, 26 и 30 май, следъ това презъ юний и декемврий 1933 година. Новиятъ режимъ за пръвъ пѣтъ засегна кооперативното движение по-сжществено съ наредбата отъ 30 май 1933 година, съ която се даде по-голѣма публичностъ на кооперациитѣ. Задължи се управлението на кооперацията, наредъ съ годишния балансъ, да дава и ведомостъ за печалбитѣ и загубитѣ на надзорния съветъ и по-късно на годишното събрание и пр. Измѣнението на закона отъ 30. XII. 1933 година предвиди една засилена защита на влоговетѣ, при това, по-ясно разграничение на двата вида кооперации: съ ограничена и съ неограничена отговорностъ. Съ измѣнението на закона отъ 30 октомврий 1934 го-

дина се прокараха нѣкои по-сѣществени промѣни, особено що се отнася до ревизиитѣ и ревизионнитѣ центри.

Специалнитѣ земеделски кооперации, съ тѣхнитѣ центри, сега се включватъ въ системата на Райхснершцанда, като се образуватъ на брой 12 сдружения, които провеждатъ държавната политика на производство и продоволствие по видове на производството: зърнени храни, животни, яйца, млѣко и пр. Докато тия сдружения представляватъ публично правни организации и сѣ включени въ Райхснершцанда, общиятъ и областниятъ ревизионни съюзи си оставатъ съ частно-правенъ характеръ, съ свои собствени устави и сѣ финансово независими. По тоя начинъ се явява двойствено членуване — организационно, къмъ общия и областнитѣ съюзи, а стопански и финансово — къмъ Райхснершцанда. Кредитнитѣ кооперации и тѣхнитѣ централни каси сѣщо не се включватъ въ системата на Райхснершцанда, както специалнитѣ кооперации и тѣхнитѣ центри. Тѣ иматъ връзка повече съ банковата група отъ финансовата организация и тая за кредита и специално земеделския кредитъ.

При новата организация на народното стопанство, сѣщевременно и на кредита, земеделскитѣ кредитни кооперации сѣ развили по-голяма дейностъ. Това се вижда отъ увеличения активъ — пасивъ на земеделскитѣ кредитни кооперации за 4 години отъ 2560 милиона на 2900 милиона марки. При тая нова организация земеделското стопанство се постави на по-сигурни начала, като се подпомогна всестранно и съ достатъчно кредитъ. Земеделскиятъ стопанинъ се освободи отъ изненадитѣ на свободния пазаръ, като му се осигурява едни социално справедливи и икономически оправдани цени, които възнаграждаватъ по-добре вложения трудъ и срѣдства въ земеделското производство. За това спомогна твърде много и облекчението на задлъжнялото земеделско население съ специалния законъ за облекчение на длъжниците отъ 1 юний 1933 година, съ който се целѣше да не се увредятъ и разстроятъ и земеделскитѣ кооперации въ тѣхната дейностъ. Отъ тукъ нататкъ почватъ да се увеличаватъ и влоговетѣ въ земеделскитѣ кредитни кооперации, а именно отъ 1700 милиона марки презъ 1933 година, ставатъ 2300 милиона марки презъ 1936 година, докато до тая година влоговетѣ непрекъснато сѣ намалявали. Обърнато е въ последно време извънредно голямо внимание на детската спестовностъ. Земеделскитѣ кредитни кооперации навлѣзоха по-дълбоко въ дългосрочни земеделски кредити като подпомагатъ земеделскитѣ стопани при прилагането на новия законъ за челяднитѣ имоти, освенъ личния кредитъ, който на широко се практикува отъ кооперациитѣ.

Началата, на които е поставенъ кооперативния земеделски кредитъ чрезъ кооперациитѣ, си оставатъ сѣщитѣ, както по-рано и въ тѣсно сътрудничество съ Райхснершцанда, съ неговитѣ сдружения, въ които участвуватъ специалнитѣ кооперации.

Новиятъ режимъ допринесе за усъвършенствуване на дейността въ кооперациитѣ за общи доставки и общи продажби. Тѣхниятъ брой бѣ намаленъ, но дейността имъ се засили извънредно много, особено въ снабдяване на земеделското стопанство съ изкуствени торове и семена. Тѣхната дейностъ само за две години следъ реформирането е почти удвоена. Редица нови стопански дейности се въведоха и развиха. Млѣкарскитѣ кооперации въ кжсо време се развили извънредно много. Тѣзи кооперации се намѣриха въ най-голямъ възходъ както никога въ миналото и въ тоя моментъ надъ 85% отъ цѣлото млѣко въ

Германия се преработва от кооперативните млѣкарници. Затова, разбира се, допринася новата икономическа политика, особено съ уреждане на въпроса за пазара и цените на млѣчните произведения, но не без значение е и това, че се даде възможност да се образуват нови кооперации и да бъдат подпомагани въ изграждането на много млѣкарници по последната дума на науката и техниката. Безъ тия, които се намиратъ въ ликвидация, безъ така наречените „диви“ кооперации, не влизащи въ никакъв съюзъ, споредъ данните въ предвечерието на войната, до 1938 година въ Германия е имало всичко 56224 кооперации, организирани въ четири голѣми съюзи: 1) Общъ съюзъ на германскитъ земеделски кооперации, въ който членуватъ 45930 кооперации; 2) Германски съюзъ на кредитни кооперации Шулце Деличъ, съ 5766 кооперации; 3) Общъ съюзъ на жилищните кооперации, съ 3339 кооперации; 4) Ревизионни централи на потребителните кооперации, съ 1209 кооперации. Само земеделскитъ кооперации къмъ сжщата дата сж били:

Съюзи и други централи	155
Спестовно-заемателни кооперации	20575
За общи доставки и общи подажби	3447
Млѣкарски	10153
За животински произведения	624
Яйчарски	304
Овощарски и зеленчукови	241
Лозаро-винарски	526
Спиртопроизводителни	388
За преработване на картофи	77
За преработка на други земеделски произведения	714
Електропроизводни	5403
За използване на вършачки	904
За разплоденъ добитѣкъ	712
Разни други	1703
Всичко	45709

Тукъ му е мѣстото да се спремъ на единъ фактъ, който въ последно време се хвърля въ очи. Тукъ-тамъ въ отчетите на областните съюзи на земеделскитъ кооперации отдавна се наемква за една тенденция въ развоя на селскитъ кредитни кооперации къмъ всестранна дейность. Тая тенденция за универсална кооперация се забелязва най-много въ кооперациите въ южните германски области: Бавария, Вюртенбергъ и пр. Въ миналото никой не одобряваше идеята за универсализма въ земеделската кооперация. Днесъ, обаче, вече се говори и пише за нуждата на едно реформиране на селската кооперация въ духа на всестранността. Въ броя отъ 1 септемврий на органа на Общия съюзъ на германскитъ земеделски кооперации се появи статия подъ заглавие: „Die Leistung entscheidet“ отъ д-ръ Щрубъ, главенъ директоръ на Съюза, въ която вече открито се изказва въ полза на универсалната селска кооперация.

Въ заключение на всичко изложено до тукъ трѣбва да се признае, че земеделското кооперативно движение въ Германия отъ 1930 година насетне направи голѣмъ завои въ своята организация и дейность и предъ него се открива голѣми творчески възможности. Новиятъ режимъ, който създадоха националсоциалистите, установи добри условия за голѣмъ развои и дейность на земеделскитъ кооперации съ следното:

1. Регламентира земеделското производство по най-решителен начин; усвои и прилага една радикална, подходяща на производствения процес въ земеделското стопанство, форма на ръководено стопанство. Цялото земеделско производство, въ всичките му разклонения, бѣ обхванато отъ организацията на цялокупното народно стопанство, като излизе отъ началото за справедливо възнаграждение на земеделския трудъ и отне всѣка възможностъ за действия и прояви отъ либералистичен характеръ. А най-много подпомогна земеделското производство съ възприетата техника въ установяване на постоянни, почиващи на една отлично съобразена калкулация, справедливи цени на земеделските произведения, тъй както излизатъ отъ земеделското стопанство.

2. Включи въ тая така на широко и въ подробности построена система на ръководено стопанство земеделската кооперация въ всичките ѝ поддѣления, споредъ нейните задачи и възможности, безъ да увреди нейната организация. Това включване стана безъ всѣкаква прѣчка, като се образуваха и съответните стопански институции, въ които се остави да играе активна роля кооперативната организация въ събирането, обработването, преработването и разпредѣлението на земеделските произведения, а сѣщо така въ доставките.

3. Даде по-голъмо значение отколкото досега на надзора върху кооперациите, като установи държавно-политическия надзоръ върху ръководството на съюзите, който да отстранява всички либералистични прояви, политически влияния и отклонения въ живота и дейността на кооперациите и като засили финансовия надзоръ чрезъ ревизионните централи, на който се дава вече една по-стегната организация съ измѣнение на закона за кооперативните сдружения отъ 30. X. 1934 година. Областните съюзи се задължаватъ да се подчиняватъ повече отколкото до сега на Общия съюзъ и организационно и въ всѣко отношение. Тѣ не могатъ да предприематъ измѣнения въ уставите си безъ съгласие и одобрение на Общия съюзъ и пр. Задължаватъ се кооперациите да се числятъ непременно въ нѣкоя ревизионна централа. Задължителната ревизия и порано съществуваше, но сега се регламентира по-добре съ споменатата наредба отъ 15 януарий 1934 год.

Създадените добри условия въ стопанско и организационно отношение за земеделските кооперации, съ включването имъ като инструментъ въ системата на ръководеното стопанство, както и съ реформите въ организацията, имащи за целъ по-голъма стегнатостъ и дисциплина и най-после, съ обединението на всички кооперации въ една единна организация, земеделското кооперативно движение получи голѣмъ импулъсъ за по-бързо развитие и задълбочаване въ икономическия животъ на Германия.

Сегашната организация на Общия съюзъ на земеделските кооперации въ Германия датира отъ 1930 г. Той обединява всички земеделски кооперации, безъ разлика на видове и дейностъ, чрезъ своите 26 областни кооперативни съюзи, които до 1937 г. сж били 21 на брой. Новите областни съюзи сж три отъ бивша Австрия и два отъ сега присъединените къмъ Германия стари германски области.

Областните съюзи се грижатъ за цялата издръжка на Общия съюзъ и всичко, което се върши за тѣхъ. Срѣдствата се набиратъ отъ търговско-стопанските централи. На общите събрания на областните съюзи е задължително присѣтствието на представителъ на Общия съюзъ.

Управлението на Общия съюз на земеделските кооперации е построено както следва: а) дирекционен съвет (форщандъ), б) управителен съвет (фербандсбайратъ), в) надзорен съвет (рехнунгсаусшусъ) и г) конгресъ.

Конгресът е най-върховната власт и се съставлява от делегати по единъ на всъки областенъ съюзъ, или централна кооператива. Всъки делегатъ е съ право на единъ гласъ. Могатъ да присъствуватъ на конгреса и повече делегати отъ единъ областенъ съюзъ, но само съ съвещателенъ гласъ. Конгресътъ приема отчета на Съюза, решава всички въпроси поставени въ дневния редъ въ връзка съ организацията и дейността на Съюза и на цѣлокупното кооперативно движение, като се съобразява съ устава и закона за кооперативнитъ сдружения. Избира надзорния съветъ и управителния съветъ.

Съюзното управление носи грижата за правилния животъ и добрия вървежъ на всички дейности, които развива съюзътъ. Задачитъ и функциитъ на надзорния съветъ сж твърде разширени и имъ се отдава много по-голъмо значение, отколкото у насъ.

Общиятъ съюзъ на земеделските кооперации има 5 отдѣла: а) управление. Въ този отдѣлъ има 4 служби: счетоводство, статистика, организационна дейностъ (вербунгъ) и печатъ; б) надзоръ, съ нѣколко служби; в) юридическа и данъчна служби; г) кредитъ, но безъ самъ общиятъ съюзъ на земеделските кооперации да кредитира; кредитиратъ само кредитнитъ централи, а той следи най-зорко върху кредитирането на кооперациитъ и движението на кредита и ръководи цѣлата кредитна политика на организацията; д) търговия. Въ този отдѣлъ се следи най-точно за развой на всички общи продажби и общи доставки; подпомага производството на производителнитъ кооперации и поддържа връзката между съюзитъ, но самъ Общиятъ съюзъ не върши търговия.

Областнитъ съюзи сж организирани на сжщитъ начала, на които е организиранъ Общия съюзъ на земеделските кооперации, а именно: а) дирекционенъ съветъ (форщандъ), б) надзоренъ съветъ (ауфзихтсратъ) и в) конгресъ, общо събрание. Тѣ обединяватъ всичкитъ отдѣлни кооперации и тѣхнитъ родови областни търговско-стопански централи.

Въ общитъ събрания на областнитъ съюзи се представляватъ всички земеделски кооперации съ свои собствени делегати. Всъки делегатъ има право на единъ гласъ. Общото събрание решава въпроситъ на земеделското кооперативно движение въ областта, отнасящи се до живота и дейността на областния съюзъ, на стопанско-търговскитъ централи, членуващи въ тѣхъ и избира своитъ управителни тѣла.

Областниятъ кооперативенъ съюзъ на земеделските кооперации има за задача да насочва, ръководи и ревизира само отдѣлнитъ кооперации въ селата, но не и специалнитъ членуващи при тѣхъ стопанско-търговски централи. Тия централи се ревизиратъ отъ Общия съюзъ.

Специалнитъ стопанско-търговски централи, които обединяватъ отдѣлнитъ кооперации по видъ на тѣхнитъ специални дейности въ областта, презъ 1938 год. сж били 134 на брой, а сега тѣ възлизатъ на около 160. Отговорността за членуващитъ въ тѣхъ е ограничена. Тѣ се занимаватъ само съ стопанско-търговска дейностъ, задоволяваща нуждитъ на отдѣлнитъ родови кооперации. Поради различието въ дейноститъ и условията при които работятъ, тѣ сж различно устроени и отговорността

имъ е различна. При нѣкои отъ тѣхъ имаме свършено малкъ размѣръ на отговорностъ, въ двоенъ или троенъ размѣръ на дѣловия капиталъ, въ други петоренъ размѣръ, въ трети десеторенъ рамѣръ, а има случаи, въ които се носи въ по-голямъ размѣръ отговорностъ.

Такива по-главни централи сж: а) Централи на кредитнитѣ кооперации (Райфайзенъ), които за сега сж около 35 и ги наричатъ още „централни каси“, съ клонове въ градоветѣ и нѣкои паланки; б) Централи за общи продажби и общи доставки, наричани още „главни кооперации“, които обединяватъ всички кооперации за общи продажби и общи доставки за стопанскитѣ, но не и за домакинскитѣ дужди на членоветѣ си; в) Централи на млѣкарскитѣ кооперации, които обединяватъ млѣкарскитѣ кооперации въ областта и се грижатъ за пласимента на тѣхното производство, подпомага ги въ всички тѣхни инициативи, подготвява специалисти за тѣхнитѣ млѣкарници и задоволява всички тѣхни нужди; г) Централа за яйца; д) Централа на кооперациитѣ за живи животни и животински произведения; е) Централа за лозаро-винарски кооперации; ж) Централа за производство и използване на електричеството и др.

Въ тия централи членуватъ, при ограничена отговорностъ, всички отъ единъ и сжщъ родъ кооперации въ областта, при опредѣленъ въ устава минималенъ размѣръ дѣловъ капиталъ. Сжщитѣ централи иматъ общо събрание, въ което разглеждатъ отчета, освобождаватъ отъ отговорностъ, избиратъ управителенъ и надзоренъ съветъ, измѣнятъ устава, разпредѣлятъ печалбитѣ съгласно устава въ задължителни фондове и пр. Въ тия централи въ нѣкои случаи членуватъ и други кооперации, а сжщо така и други физически и юридически личности, чиято дейностъ хармонира съ дейността на централата.

Погледното отдолоу нагоре, въ организацията на земеделското кооперативно движение въ Германия най-напредъ виждаме отдѣлнитѣ земеделски кооперации въ селото. Тѣ се обединяватъ въ своитѣ областни съюзи съ цель да бждатъ ръководени и ревизирани въ тѣхния организационенъ животъ и стопански дейности. Но всѣки родъ специални кооперации иматъ своя стопанско-търговска централа, която обслужва тѣхния икономически животъ и дейностъ. Областнитѣ съюзи се обединяватъ и членуватъ въ Общия съюзъ на земеделскитѣ кооперации, а чрезъ тѣхъ и отдѣлнитѣ кооперации наедно съ своитѣ търговско-стопански централи.

За да не се правятъ грѣшки и при съзнанието, че е необходимо да се нагоди и кооперативното движение къмъ новия редъ въ Германия, председателятъ на Академията по германско право д-ръ Франкъ, въ съгласие съ министра на правосъдието д-ръ Гюртнеръ, на 24 февруарий 1936 година назначава една комисия, съ задача да подложи на основно проучване цѣлото германско кооперативно право и да предложи начинъ за неговото реформиране. Комисията се е поставила подъ председателството на бившия министъръ-председател г. Гранцовъ, председател на германската Рентенбанкъ и ръководител на групата кредитни кооперации отъ системата на професионалната и стопанска организация, съ под-председател д-ръ Хелферихъ, председател на съюза на популярнитѣ банки. Членоветѣ на комисията на брой 26 бѣха университетски професори, висши чиновници отъ съответнитѣ стопански министерства и правосъдното министерство, стопански деятели и ръководители на коопера-

тивните съюзи. Към тях бяха придадени още 16 сътрудници, хора на кооперативната теоретическа и практическа мисъл.

Комисията е имала 20 пленарни заседания и много повече частни, въ които сж разисквани най-подробно всички въпроси, следъ прочитане на специаленъ рефератъ отдѣлно по всѣки сложенъ на дневенъ редъ за разглеждане въпросъ. Комисията се е придържала строго въ поставената по следния начинъ задача: „Да се намѣри мѣстото на кооперациите въ народното стопанство, съответно на тяхното голѣмо значение и чрезъ целесъобразното имъ правно регламентиране да се даде възможность успѣшно да изпълнятъ своите стопански задачи въ полза на цѣлостта“. Комисията съ изобиленъ материалъ на рѣка и заключенията на отдѣлните подкомисии, главно съ помощта на проф. Хенцлеръ, сглоби единъ специаленъ докладъ, който стана известенъ къмъ края на 1940 г., когато бѣ отпечатанъ. Тоя докладъ ще има историческо значение за бждещия развой на кооперативното движение не само въ Германия, а и въ другитѣ страни, защото въ него много сполучливо сж сложени, подробно разгледани и получили своето най-правилно разрешение всички проблеми, които не само за националсоциалистическото управление чакаха своето разрешение, но и за свѣтовната кооперативна мисъл и практика.

Ние знаейки за тая комисия, имаме възможность да развѣнимъ мисли съ нѣкои отъ членоветѣ на комисията: Бемъ, Даймеръ, Шрубъ и съ самия председателъ Гранцовъ. Влѣзохме сжщо така въ кореспонденция и съ проф. Хенцлеръ въ връзка съ работата на комисията. Целта на тая развѣна на мисли бѣше да разберемъ нѣкои подробности и главно дали, кога и какъ ще се измѣни закона за кооперативните сдружения въ духа на изнесеното въ доклада на комисията. Това измѣнение на закона за кооперативните сдружения, разбира се, сега не може да стане, а следъ войната. Тогава ще стане и проектираното реформиране на кооперативното движение. Следователно, сегашното положение на кооперативното движение въ Германия се смѣта за нѣщо временно и преходно. Ние ще се помжчимъ да направимъ едно кратко изложение по работата на комисията, като се спремъ на по-сжщественото, което интересува насъ и нашето земеделско кооперативно движение.

Докладътъ е раздѣленъ на две части: обща и специална часть. Общата часть е съвършено кратка и разглежда накжсо германското кооперативно движение и германското кооперативно право. Въ първата часть комисията прави кратъкъ исторически прегледъ на кооперативното движение въ Германия и още въ началото бележи, че кооперативното движение се появи въ Германия, когато почна да се развива и утвърждава либераликономическия редъ. Поменава за Шулце Деличъ, като създателъ на популярните банки, Райфайзенъ — на селските кооперации и Хуберъ на потребителните кооперации. Последните двама създадоха една форма на стопанска общность, основана на християнското начало за любовта къмъ ближния, а и първиятъ основа популярната банка на самопомощта и взаимопомощта. И до сега, като голѣма цель на германското кооперативно движение стои волята за самопомощта, сътрудничество и общность. Въ тая часть на доклада се правятъ нѣкои разсжждения, които говорятъ за едно, бихме рекли, ортодоксално разбиране върху сжщността на кооперацията, което нѣма нищо общо нито съ схващането на либералистите, нито съ това на теоретичите отъ другите кооперативни школи, било социалистическата или въ коя и да е друга,

даже и отъ нѣмската школа, която би могла да се приеме за една раз-новидностъ на социалистическата. И много логично се спира на голѣмото значение на кооперацията отъ една страна, за пресъздаване на народно-стопанска организация въ държавата въ духа на солидаризма и отъ друга, чрезъ общата стопанска дейностъ въ кооперацията, упражнява влияние върху членуващитѣ занаятчи, земеделци и работници, които усъвършенствуватъ своитѣ индивидуални стопанства и стопански дейности. Събужда у тѣхъ съзнанието за взаимностъ и сътрудничество въ целостта и заякчава чувството на взаимна принадлежностъ и вънъ отъ кооперацията и както се казва на едно мѣсто въ доклада приблизително: „отъ значение е при правилно схващане и изпълнение задачитѣ на всички видове кооперации, че се внася елементъ на помирение въ икономическия животъ“. По-нататкъ се говори за значението на кооперацията като срѣдство за провеждането на подходящъ за днешнитѣ времена стопански планъ и се подчертава, че „организацията, която отъ една страна има здраво управление, отъ друга, е широко децентрализирана, която да отговаря на различнитѣ мѣстни и районни особености, може да постигне ний-голѣми резултати за цѣлокупното стопанство“. Такава организация, повсемѣстна и еластична, като кооперацията, подхожда най-много и за нуждитѣ на военното стопанство. Не е нужно да се поменава за добритѣ условия за голѣма рационализация, които само кооперацията може да създаде съ своя общественъ характеръ, отъ една страна, и отъ друга, съ грижитѣ, които чрезъ кооперацията кооператорътъ влага въ своето индивидуално стопанство. И понеже въ случая се касае обикновено за дребни стопанства, въ града и селото, чиито стопани прибѣгватъ до кооперацията, защото сж слаби икономически и не могатъ иначе да усъвършенствуватъ и увеличатъ производството си, кооперацията се явява още веднажъ като срѣдство за повишение благосъстоянието на народа.

Въ главата на кооперативното право, се говори за закона за кооперативнитѣ сдружения, кога и при какви обстоятелства е създаденъ презъ 1867 година въ Пруската камара, по-късно по предложение на Шульце Деличъ се измѣни и допълни и излѣзе като единъ вече по-свършенъ законъ презъ 1868 година. И следъ подходящо измѣнение презъ 1871 година се въведе освенъ въ Прусия и въ другитѣ германски държави. Тоя законъ претърплѣ по-късно много други още измѣнения: едно презъ 1883 година, друго въ 1884 година, установиха се окончателно нѣкои нови положения, между които това за ограничената солидарна отговорностъ, каквато има сега въ всички земеделски кредитни кооперации; за организацията на ревизионнитѣ централи и задължителната ревизия на кооперациитѣ; образуване на кооперации отъ кооперации и пр. При по-къснитѣ измѣнения на закона се направиха и други измѣнения, но отъ по-малко значение. Такива измѣнения се направиха въ 1922, 1923, 1925, 1926, 1929 и 1930 г. И въ 1933 година се направиха вече по-сжществени измѣнения и допълнения отъ страна на новия режимъ, за които говорихме вече по-рано.

Втората частъ на доклада е специалната, която съдържа най-напредъ уводъ, въ който се навеждатъ съображенията, отъ които се е рж-ловила комисията при оформяване на своитѣ заключения по отдѣлнитѣ въпроси на кооперативното движение. Въ тоя предговоръ се съдържа и мотивитѣ за предстоящото измѣнение на закона за кооперативнитѣ сдружения. Най-напредъ се поменава, че тоя законъ ще урежда положе-

нието на близо 60000 кооперации, които обхващат живота и дейността на народа в неговата най-голяма част: селяни, занаятчийци, работници, производители и консуматори. Тия всички кооперации от най-различни видове и форми, се ръководят от една и съща идея и цели. Комисията предлага предстоящото изменение на закона за кооперативните сдружения да се мотивира по следния начин: „Кооперацията се корени в германското минало. Тя е дъло на доброволния стремеж на отделния човек към самобитност, самоотговорност и дейност и на неговата вътрешна потребност към сътрудничество и общност. Кооперацията цели чрез обединение на многото по отделно слаби сили да ги свърже и оползотвори за народното стопанство, да брани самостоятелността на своите членове, да ги засили стопански и превъзпита в духа на идеята за общност и така да служи на германския народ“. Въз така свършено накратко формулираните мотиви, се съдържа всичко, което би могло да се каже за големия смисъл и значение на кооперациите и кооперативното движение не само за германския, но за всеки един народ.

Предлага се и нова дефиниция на кооперацията: „Кооперацията е сдружение с неограничен брой на членовете, чиято цел е подобрене стопанството на своите членове чрез организиране общо стопанско предприятие. Членовете на кооперацията участвуват в кооперацията с дялов капитал и солидарна отговорност“. След това се изброяват задачите на кооперацията, както ги знаем от теорията на кооперацията. Разликата между това, което стои в сегашния действащ закон и проектираното изменение е, че в предлаганото изменение се говори за „сдружение“, а в сегашния действащ закон за „дружество“. А когато се говори за сдружение, разбира се такова на човеци, а не на капитали, както се разбира, ако се говори за дружество. После, в предлаганата дефиниция личи идеята за подобрене положението на индивидуалното стопанство на членовете, чрез общото стопанско предприятие, което отговаря на действителността. Със това се подчертават двата важни елемента в идейната същност на кооперацията, от една страна индивидуалистичния и от друга тоя на общността. Това в същност отличава кооперацията от либералистичната стопанска организация. По тоя начин се утвърждава разбирането, че кооперацията не е организация в духа на учението за колективизма, гдето вече индивидът и личния начин губят напълно своята самостоятелност. А тая страна на кооперацията не се вижда да е достатъчно застъпена в определенията на понятието „кооперация“ в сегашния действащ закон.

Въпросът за управлението на кооперацията е бил най-подробно разискван от комисията и се е дошло до заключение, че досегашният начин на управление се е оказал най-сполучлив и комисията не намира достатъчно основание за да бъде заместен с друг. Гдето сж се оказали недъзи и грешки в живота на организацията, съвсем не могат да се отдадат на начина на управлението на кооперацията. Тръбва и в бъдещия закон за кооперативното сдружение да остане трайно разделение на управлението в кооперацията: управителен съвет, надзорен съвет и общо събрание и техните функции, както това е при всички обществени организации, сжщо и в акционерните дружества. По-специално, по въвеждането на водаческия принцип в кооперацията, комисията установява, че и при сегашната форма на управление в кооперацията нищо не пречи на всеки трудолюбив и енергичен

членъ на управлението да извоюва положението на водачъ въ организацията е че въ много случаи добре управляванитѣ кооперации и сега сж осъществили принципа на водачеството. Едно общо въвеждане на водаческия принципъ по законодателенъ редъ въ стопанския животъ, особено бж кооперативното движение, би срещнало възражение отъ принципиално естество. Структурата на кооперативната организация и началата на които е изградена, не позволяватъ това, което е възможно въ други случаи, напримѣръ при предприятия на капиталистически начала. Характерътъ на кооперацията като сдружение на хора, въ което не капиталътъ създава мнозинство и особената връзка на членоветѣ съ кооперацията, като съпритежатели и като клиенти, трѣбва да се запази на всѣка цена. Особено несъвмѣстимъ е авторитарния принципъ съ естеството на кооперацията, поради солидарната отговорностъ на членоветѣ въ нея, а най-много въ нейната неограничена форма. А тая отговорностъ е изградена на довѣрието, както и влоговетѣ на членове и нечленове идатъ по пжтя на довѣрието. А не ще и дума, че свободниятъ изборъ на хората за управата на кооперацията е най-важната предпоставка за довѣрието у кооператоритѣ къмъ управлението ѝ. Довѣрието пжкъ къмъ управлението е най-важното условие за привличане на членове и влогове въ кооперацията. Всѣка и най-малка криза въ довѣрието на кооператоритѣ къмъ управлението на кооперацията, се отразява твърде дълбоко върху живота на кооперацията. А това довѣрие е единствено при свободенъ изборъ и всѣки опитъ по другъ начинъ да се привърже кооператора къмъ кооперацията би билъ погрѣшенъ. Освенъ това, нека се има предъ видъ и обстоятелството, че не е лесно да се намѣрятъ достатъчно подходящи за водачи на кооперациитѣ личности и не лесно се прави подходящъ изборъ, защото не се касае само до способности, до подготовка, но и до моралъ и други още качества на личността въ управлението на кооперацията. Споредъ комисията, не бива и да се докосва правото на кооператора свободно да влиза и излиза и изтегля своя дѣловъ капиталъ, единъ отъ най-важнитѣ принципи, на които почива кооперацията. Споредъ комисията, всички тия обстоятелства сж отъ решаващо значение и трѣбва да се взематъ подъ внимание отъ тия, които сж за водаческия принципъ.

Би могло да се отиде къмъ едно подобно нѣщо, напримѣръ, чрезъ избиране въ управата само единъ членъ, отстранението на контролния съветъ, нѣща, които, споредъ комисията, сжщо иматъ своитѣ голѣми неудобства. Въ такъвъ случай ще липсва взаимниятъ контролъ, сътрудничеството, тѣй необходимо особено за кредитнитѣ кооперации. Ако и въ акционернитѣ дружества нито въ миналото, нито днесъ не е въведенъ едночленния съставъ на управлението и не може да се избѣгне надзорниятъ съветъ, колко по-малко възможно е това въ кооперацията. Едноличното управително тѣло, разбира се, пакъ избираемо, би могло да се допусне за малкитѣ кооперации въ бждеция законъ. На сжщитѣ основания, изброени по-горе, комисията не може да се съгласи и съ предложението, да се даде по законъ на одного отъ упривителния съветъ нѣ какво изключително право, което другитѣ членове отъ него не могатъ да иматъ.

Комисията е разгледала и въпроса за надзорния съветъ най-подробно, за което сжщо е имало различни предложения за реформирането му въ съставъ, функции и права спрямо управлението на кооперацията.

Тя намира, че и тукъ не бива да се правятъ нѣкакви особени промѣни въ закона и най-добре въ това отношение да се запази правото на самото движение, особено на ревизионнитѣ централи, да правятъ измѣнения въ уставитѣ на своитѣ членове или въ своитѣ собствени устави. Комисията разглежда и другъ единъ въпросъ отъ по-малко значение въ връзка съ надзорния съветъ на кооперацията и желае да си остане и въ бъдеще, защото е добра школа за бъдещи членове на управителния съветъ, поддържащъ връзка между членоветѣ и пр., но не бива да му се даватъ права голѣми надъ управителния съветъ.

Общото събрание комисията предлага да се нарича „събрание на членоветѣ“ и нищо да не се предприема за неговото реорганизиране като се намалятъ правата на членоветѣ, защото това би намалило интереса на кооператоритѣ къмъ кооперацията, дори и напусчане на кооперацията. Събранието на членоветѣ трѣбва да остане и въ бъдеще като върховенъ органъ на кооперацията, който има правото да одобрява или не отчети и дава насоки за бъдеща дейность, да разпредѣля дивиденди, да приема бюджети и пр. Повдиганъ е въ комисията въпроса за възприемане начинъ на гласуване споредъ дѣловия капиталъ, както е практикувано въ нѣкои области отъ нѣкогашна Австрия. Комисията усвоява гледището да се остави старото положение въ Германия, единъ членъ, единъ гласъ, който е основенъ принципъ на кооперативната идеология.

Разисванъ е и въпроса за системата на представителството въ кооперацията, защото мнозина членове отъ комисията сж я смѣтали за една чуждица въ кооперацията. Комисията, обаче, смѣта, че тя трѣбва да се възприеме за кооперации съ много членове.

Въ следващитѣ втори и трети дѣлове отъ стария законъ за кооперативнитѣ сдружения не се предлагатъ никакви промѣни, които да заслужаватъ особено внимание. Въ първия дѣлъ се урежда правната сжщность на кооперацията, а въ втория правата и задълженията на управителнитѣ тѣла и общото събрание. Комисията предлага, гдето се говори за задължението на управата да полага „грижи на добъръ ръководителъ“, да се замѣни съ „грижи на добъръ и добросъвестенъ кооперативенъ ръководителъ“. Тая промѣна комисията предлага поради обстоятелството, че въ случая управата на кооперацията манипулира съ обществени срѣдства и отговаря за чужди такива и защото се касае за кооперация.

По въпроса за членоветѣ се правятъ повече разсждения, като се праема, че желающиятъ да постъпи въ кооперацията, следъ като подаде декларация, трѣбва да се счита за членъ и съ права на такъвъ само следъ като бже регистриранъ въ сждебния регистъръ. Само следъ регистрирането въ сжда на даденъ членъ отъ кооперацията, обличатъ се въ правна форма и сж въ действие неговитѣ права и задължения. Съобразно съ това, трѣбва да се задължи кооперативната управа своевременно и въ даденъ срокъ да обяви вписването на всѣки новъ членъ въ кооперацията и се предлага да се предвиди въ закона единъ срокъ отъ 6 месеца. И ако въ тоя срокъ не се обяви членството на желающия да стане членъ въ кооперацията, молбата му става нищожна. Остава се свобода на управата на кооперацията да решава приемането на всѣки новъ членъ, както и всѣки гражданинъ е свободенъ да решава, да членува или не въ дадена кооперация. Съ това, следователно, комисията отхвърля задължителното членуване въ кооперацията, а освенъ това и влизането като обикновени членове или въ управата на кооперацията по длъж-

ностъ, каквито мнения сж съществували. Споредъ комисията, задължителното членуване или влизане по длъжностъ въ кооперацията е въ най-голъмо противоречие съ естеството на кооперацията. За да се говори по тоя въпросъ въ доклада на комисията, когато точно както го е решила комисията е и въ сега действащия законъ, трѣбва да се предполага, че е съществувало намѣрение за промѣна и въ това отношение на закона. Комисията, като не дава препоръжки за нѣкакво измѣнение въ това отношение, предлага едно уточняване и по-голъма прецизностъ на съществуващитѣ положения. Сжщо и въ излизането отъ членство на кооперацията не се предвижда нѣщо ново.

Комисията излиза отъ положението, че за да изпълни своето предназначение и работи успѣшно, кооперацията трѣбва да има собственъ капиталъ. Тоя капиталъ до сега се набираше: а) отъ дѣловетѣ, съ които участвуватъ кооператоритѣ и б) чрезъ солидарната отговорностъ, неограничена или ограничена, съ която се задължаватъ членуващитѣ. Понеже и теоретически и отъ опитъ се знае, че силната финансово кооперация е годна да носи ползи за членуващитѣ и само тогава може да работи успѣшно, а сжщо така по-лесно се превъзможватъ трудноститѣ въ кризисни времена, комисията се е спрѣла повече върху възможноститѣ за засилване собствения капиталъ на кооперацията и какъ би могло да се засили финансовата основа на кооперацията. Проучванията, които сж предприети въ тая посока, сж довели комисията до заключението, че финансовата сила лежи първоначално въ дѣловия капиталъ. И той трѣбва да бѣде набранъ въ размѣръ, какъвто изисква характера на стопанскитѣ задачи на кооперацията. Нѣщо особено за препоръка мжно е да се даде въ тая посока, освенъ при голѣмото различие на тия стопански задачи да се предостави на ревизионнитѣ централи да правятъ възможнитѣ улеснения за снабдяване на кооперациитѣ съ собствени срѣдства. А това не е необходимо да се казва въ закона. Правено е предложение въ бждещия законъ да се опредѣли максимумъ и минимумъ дѣловъ капиталъ за кооперациитѣ, било въ броя на дѣловетѣ или въ стойността на дѣловетѣ. Но това предложение не се е възприело, защото кооперациитѣ и тѣхнитѣ стопански задачи сж много разнообразни и мжно е да се дадатъ едни опредѣлени веднажъ за винаги форми. Въ връзка съ тоя въпросъ стои и другъ единъ, а именно частично намаление на дѣловия капиталъ и какъ може да стане това. По тоя въпросъ се е спорило, дали да остане сегашното положение и практика, т. е. да не се позволява частичното намаляване на дѣловия капиталъ, или да се възприеме постановлението отъ стария австрийски законъ, въ който се позволява това намаление на дѣловия капиталъ. Частичното намаление на дѣловия капиталъ въ Германия и сега се практикува, по единъ околнъ и бавенъ начинъ. Заинтересованиятъ кооператоръ най-напредъ се отказва отъ членство въ опредѣления отъ закона и устава срокъ, получава всичкия си дѣловъ капиталъ и после отново се записва за членъ съ по-малко дѣлове. Комисията усвоява началото да може да се намалява дѣловия капиталъ, както е било въ австрийския законъ за кооперативнитѣ сдружавания, безъ да става нужда отъ отписване и наново записване.

Все въ връзка съ сжщия въпросъ стои и отговорността на членоветѣ въ кооперацията, която е гаранцията за трети лица, кредитори на кооперацията. Ако кооперацията би имала достатъчно свой собственъ капиталъ, нѣщо което е рѣдкостъ и мжно е да се нареди, не би имало

нужда да се дирят възможности за гарантиране на кредитора. Но и стопанските задачи на кооперацията сж тъй различни и понѣкога поглѣщатъ много финансови срѣдства, че се налага да се дирятъ чужди срѣдства. По тая причина комисията остава на мнението, че задружната отговорностъ трѣбва да остане, за да служи като база при кредитирането, което ще ѝ дава възможностъ да развива винаги задоволителна стопанска дейностъ и като важенъ белегъ на кооперацията и отъ духовно-етична гледна точка, като организация, която цели голѣми интереси на общността. Въ комисията е имало и течение срещу неограничената солидарна отговорностъ, обаче, все още 85% отъ селскитѣ кооперации сж съ неограничена солидарна отговорностъ на своитѣ членове. Мѣчно е да се предвиди какъ би се отразило едно усвояване на ограничената солидарна отговорностъ на селскитѣ кооперации, но въ замѣна на това намаление на отговорността би трѣбвало да се направи нѣщо друго, което да гарантира едно справедливо разпредѣление на отговорността. Въ всѣки случай, сигурно е, че при едно наложено превръщане на кооперациитѣ съ неограничена солидарна отговорностъ въ такава съ ограничената солидарна отговорностъ, би причинило смутъ всрѣдъ кооператоритѣ и особено между вложителитѣ. Добре е да се предостави тая реформа на самитѣ кооператори. Все пакъ, въ заключение по тоя въпросъ комисията е на мнение, че може въ бждеще да се иска солидарна отговорностъ за отдѣлнитѣ кооперации поне въ десеторенъ, а за централнитѣ въ петоренъ размѣръ отъ внесенитѣ дѣлове. Това комисията смѣта че е единъ отъ начинитѣ да се принудятъ кооператоритѣ да дирятъ възможности за увѣнчаване собственитѣ срѣдства на собственитѣ си кооперации. Защото въ такъвъ случай не ще могатъ да разчитатъ на своята неограничена солидарна отговорностъ и не ще се грижатъ за набиране на дѣловъ капиталъ и фондове. Тоя въпросъ е повдигнатъ и у насъ и има нареждане отъ Б. з. к. банка да се замѣни неограничената солидарна отговорностъ съ ограничена. Обаче, това нареждане бѣше най-малко прибрзано, защото не подхожда за нашия още недостатъчно просвѣтенъ селски кооператоръ, който все още не е съ достатъчно съзнание и не се отнася къмъ нѣщата съ нуждната критичностъ, отъ една страна, а отъ друга, както се иска почти принудително, какъвто характеръ имаше окръжното до клоновѣтѣ на Банката, нѣщо, което може да донесе доста пакости за селската кооперация.

На въпроса за фондоветѣ на кооперацията е обърнато сжщо голѣмо внимание, защото тѣ сж отъ най-голѣмо значение за кооперацията, за нейната финансова сигурностъ и сила като обществена организация и като общностъ и още, защото дѣловиятъ капиталъ не е константна величина, а фондоветѣ сж собствени срѣдства въ най-положителния смисълъ на думата и най-напредъ тѣ служатъ за покриване на евентуални загуби. По тоя въпросъ би трѣбвало въ бждещия законъ да се каже нѣщо повече и по-конкретно, а не да се остави на кооперацията да реди своитѣ запаси както тя намѣри за добре. И комисията предлага въ бждещия законъ да се каже поне следното: „Отъ посочения въ годишния балансъ остатъкъ, трѣбва да се отдѣля най-малко една двадесета часть като запасъ за покриване на загуби. Това трѣбва да продължи докато тоя запасъ по размѣръ достигне една двадесета часть, или друга по-голѣма опредѣлена отъ устава часть, отъ балансовата сума. Въ тая редакция се съдържатъ две нѣща: първо, употребата на понятието „запаси“ вмѣсто

„резерви“ и второ, минималният годишен запас се определя според вложените в предприятието средства.

При разглеждане на въпроса за разпределянето на чистия остатък, или както погрешно се употребява понятието „печалба“, се е излѣзло отъ днешното положение, когато при Райфайзенъ разпределянето на печалбата се отричаше. Касае се за дивиденди на стоковия оборотъ за потребителната кооперация и друго участие въ образуване на чистия остатък и дивиденди на дѣловия капиталъ. Комисията намира, че за разлика отъ акционерното дружество, гдето всичката печалба отива за капитала, въ кооперацията чистиятъ остатъкъ трѣбва да се разпредѣли споредъ участието въ образуването му, чрезъ консумация или стопанска дейностъ. Но не може да се изключи свършено едно възнаграждение поне малко на дѣловия капиталъ и то поне въ кооперации, гдето отдѣлни кооператори сж внесли голѣмъ дѣловъ капиталъ и тоя е желанъ. А въ кооперации съ малъкъ дѣловъ капиталъ и гдето членоветъ иматъ еднакъвъ почти такъвъ въ кооперацията, не се налага разпредѣление на дивиденди за него. Комисията предлага единъ максималенъ размѣръ дивиденди за дѣловия капиталъ да се предвиди въ закона. Освенъ това, тя предлага да не се употребява думата печалба, защото наистина това не е „печалба“ въ приходостопански смисълъ, а да се употребява думата „излишекъ“.

По-нататъкъ въ доклада се третира въпроситъ: 1) дали да се ограничи стопанската дейностъ само въ кръга на членоветъ на кооперацията, или да се обслужватъ и други членове, като се решава, че кооперацията, отъ гледна точка на интереситъ на цѣлостта, трѣбва да обслужва на всички, които иматъ нужда отъ нея; 2) по съставянето на кооперативния балансъ не се предлага нѣщо по-особено отъ това, което се практикува сега; 3) по сливането на еднороднитъ кооперации препорѣчва се сливането и се даватъ добри указания, които трѣбва да влѣзатъ въ бъдещия законъ за кооперациитъ; 4) по ликвидацията сжщо се даватъ препорѣжки, които следва да се взематъ предвидъ, но нѣщо по-сжществено отъ досега сжществуващата практика не се предвижда.

ДВИЖЕНИЕ НА СМЪРТНОСТЯТА

отъ

Д-РЪ КОНСТ. ХР. СТОЯНОВЪ

а) Намаление на смъртността

Смъртността всрѣдъ населението е едно явление, което всѣкога и навсѣкжде придружава раждаемостта. Тази връзка между дветъ явления се определя не само отъ обстоятелството, че движението на смъртността много често, ако не дори всѣкога, зависи отъ сжщитъ елементи, отъ които зависи движението на раждаемостта, но още и отъ това, че количественото съотношение между раждаемостта и смъртността обуславя винаги развитието на населението. Отъ тази гледна точка едно изследване на движението на смъртността у насъ би било полезно и поучително, защото то ще ни даде възможностъ да обхванемъ по-добре нѣкои отъ тенденцитъ въ развитието на българското население.

Така преценявайки значението и важността на едно подобно проучване на смъртността у нас, ние трѣбва да кажемъ въ самото начало, че България е една отъ европейскитѣ страни, които се характеризиратъ все още съ една висока смъртностъ. Въпрѣки това, обаче, ние нѣмаме право да я сравняваме и приравняваме съ ония европейски страни, въ които разпространението на смъртността е извънредно голѣмо. Защото, ако България по коефициента на раждаемостта, както се вижда това отъ даденитѣ по-долу таблици, се нарежда между европейскитѣ страни на шесто мѣсто и съ това е загубила своето нѣкогашно значение на страна съ най-голѣма раждаемостъ, то по голѣмината на коефициента на смъртността тя идва на тринадесето мѣсто и съ това изпъква като страна, въ която смъртността е могла действително да покаже едно чувствително намаление.

Таблица № 1

за коефициента на раждаемостта въ европейскитѣ страни¹⁾

Страни	Живороде- ни на 1000 души
Ромъния	30,8
Бивша Югославия	27,7
Португалия	27,0
Гърция	26,4
Испания	25,6
България	24,0
Италия	22,9
Унгария	20,2
Холандия	19,8
Германия	18,8
Дания	18,0
Бивша Чехословакия	17,2
Норвегия	15,3
Белгия	15,3
Швейцария	15,0
Велико-Британия	14,9

Таблица № 2

за коефициента на смъртността въ европейскитѣ страни¹⁾

Страни	Умирания на 1000 души
Ромъния	19,3
Португалия	16,0
Бивша Югославия	15,5
Испания	15,5
Ирландия	15,3
Гърция	15,2
Франция	15,0
Естония	14,7
Летония	14,3
Италия	14,2
Унгария	14,2
Бивша Полша	14,0
България	13,5
Литва	13,1
Белгия	13,1
Финландия	13,0

Наистина, трѣбва да се признае, че между европейскитѣ страни има такива, въ които смъртността е могла да стигне до възможнитѣ най-минимални граници, какъвто е, напримѣръ, случаятъ съ Холандия, кждето коефициентътъ на смъртността е спадналъ на 8,7, или пъкъ Норвегия, кждето този коефициентъ е спадналъ на 10,3. Но обстоятелството, че България въ това отношение е успѣла да си извоюва едно мѣсто, което е поставя нѣкъде по срѣдата между европейскитѣ страни съ голѣма смъртностъ и тия съ сравнително много малка смъртностъ, дава достатъчно основание да се смѣта, че смъртността въ България не е получила такова голѣмо разпространение, та да се гледа на нея съ нѣкакъвъ страхъ. Такава една преценка се налага още повече като се има предвидъ благоприятното до известна степенъ движение на смъртността у насъ презъ последнитѣ 30 години, така както се вижда това отъ дадената таблица.

¹⁾ Даннитѣ се отнасятъ за 1937 год. Само за Испания се отнасятъ за 1935 год.

Таблица № 3
за движението на смъртността

Периоди	Умирания	
	Общо	На 1000 души
1906—1910	99601	23,8
1921—1925	106114	20,8
1926—1930	99933	17,9
1931—1935	92240	15,4
1936—1939	76661	13,5

Впечатлението, което се извлича от тази таблица, е, че смъртността въ България от година на година непрекъснато спада. И това е свършено вѣрно, защото въ единъ периодъ отъ 30 години коефициентътъ на смъртността се е намалилъ отъ 23,8 презъ периода 1906—1910 год. на 13,5 презъ периода 1936—1939 год. Тукъ действително би могло да се каже, че това намаление на смъртността въ сравнение съ

намалението на раждаемостта е значително по-слабо, защото докато коефициентътъ на раждаемостта е можалъ да спадне отъ 1906—1907 год. до 1936—1939 год. съ 20 пункта, то презъ сѣщото време коефициентътъ на смъртността, както това е видно отъ горната таблица, е можалъ да се намали само съ 10 пункта. Това, обаче, не ни дава право да подценяваме значението на намаляващата се смъртностъ у насъ, тъй като съ една такава преценка ние, отдѣлно отъ всичко друго, бихме признали косвено, че прѣкомѣрно бързо намаляващата се раждаемостъ въ България е едно нормално и безопасно явление. Ето защо, ние трѣбва да гледаме на намаляващата се смъртностъ у насъ като на една желателна тенденция въ демографското развитие на българския народъ, която идва да компенсира всички лоши резултати отъ станалата застрашителна за нашата страна тенденция на извънредно бързо намаляване на раждаемостта.

б) Причини за намаляване на смъртността.

Ние смѣтаме, че описаното непрекъснато намаление на смъртността въ България се дължи на първо мѣсто на повишението на благосъстоянието на населението и на неговото културно ниво, а следъ това и на подобрението на общитѣ хигиенични условия. Повишението на благосъстоянието има това благоприятно въздействие върху смъртността, че като повдига консумативното ниво на населението, то откърва всички възможности за едно по-правилно и по-добро хранене и съ това прѣко и косвено ограничава разпространението на смъртността. Повишението пъкъ на културното ниво има това значение, че то уголѣмява и попълва знанията на населението относно всички въпроси, свързани съ процеситѣ на правилното раждане и отглеждане на децата и че то заедно съ това разширява общия кръгзоръ на сѣщото по здравеопазването. Що се отнася пъкъ до подобрението на общитѣ хигиенични условия, като факторъ за намалението на смъртността, трѣбва да кажемъ, че то се явява до голѣма степенъ като естествена последица отъ първитѣ две условия и че, следователно, тѣхното действие за намалението на смъртността по своитѣ размѣри се покрива съ действието, което могатъ да окажатъ въ това отношение повишението на благосъстоянието и повдигането на културното ниво на населението. Не ще и съмнение, че тукъ има своя значителенъ дѣлъ на участие и провежданата отъ страна на държавата здравословна политика, която въ повечето случаи се вдѣхновява отъ стремежа да се ограничи смъртността всрѣдъ населението и особено всрѣдъ ония

негови слоеве, които сж икономически по-слаби и поради това се характеризиратъ съ една относително по-голѣма смъртностъ. Поради невъзможността, обаче, да отдѣлимъ влиянието на тази провеждана отъ страна на държавата здравословна политика отъ влиянието на другитѣ фактори, ние не сме въ състояние да измѣримъ нейното значение и затова се задоволяваме съ общата констатация, че и тя заедно съ повишението на благосъстоянието, съ повдигането на културното ниво и съ подобренieto на общитѣ хигиенични условия на населението, действува за намалението на смъртността у насъ.

Безсъмнеността на тази наша констатация едва ли би могла да бжде оспорвана като се има предвидъ социалъ-икономическата обстановка, при която се осъществяватъ всички демографски процеси въ нашата страна, въ това число и движението на смъртността. Въпрѣки това, обаче, ние намираме, че единъ анализъ на относителното количествено разпределение на смъртността всрѣдъ различнитѣ слоеве у насъ би могълъ да ни помогне да провѣримъ правилността на тази наша констатация, защото ако отъ единъ такъвъ анализъ се установи, че относителното разпространение на смъртността е по-голѣмо всрѣдъ икономически по-слабитѣ социални категории отъ населението, тогава ние съ пълна положителностъ ще можемъ да смѣтаме, че основнитѣ двигатели за намалението на смъртността всрѣдъ българския народъ сж наистина повишението на неговото благосъстояние, повдигането на неговото културно ниво и подобренieto на неговитѣ общи хигиенични условия. Точно за тази целъ ние привеждаме долната таблица, въ която сж дадени нашитѣ пресмѣтания за разпределението на смъртността между различнитѣ професионални групи отъ населението.

Таблица № 4

за коефициента на смъртността между различнитѣ професионални групи презъ 1933—1936 г.

Професии	Срѣдно на 1000 души отъ професията
Земедѣлие, животовѣдство, лѣсовѣдство, ловъ и риболовъ	15,5
Мини, кариери, солници и преработка на материали	12,6
Преносъ и съобщения	14,7
Търговия, кредитъ и застраховка	10,3
Домашни и лични услуги	10,1
Наука, образование, религия, изкуство и спортъ	9,0
Здравеопазване и лѣчение	6,3
Обществено устройство	7,6
Неточно опредѣлени, лица безъ занятия и др. . . .	17,1
Общо	14,6

Както трѣбваше да се очаква, коефициентътъ на смъртността е най-голѣмъ при ония професионални групи отъ населението, чието благосъстояние и културенъ уroveň сж сравнително най-ниски и обратно, този коефициентъ е най-малъкъ при ония професионални групи, консумативното и културното ниво на които сж значително по-високи. Така, най-голѣма е смъртността между ония лица отъ населението, които нѣматъ опредѣлена професия, или които сж изобщо безъ всѣ-

каква професия, защото при тѣхъ коефициентътъ на смъртността е най-високъ, а именно 17,1. И това е лесно обяснимо, защото точно тѣзи лица, поради това че нѣматъ едно постоянно занаятие, сж материално най-зле поставени и най-много изложени на ударитѣ на смъртта. На второ мѣсто следъ тѣхъ идватъ лицата отъ професионалната група „земедѣлие, жи-

вотовъдство, лѣсовъдство, и пр.", т. е. селското население, което сжщо така не се радва на едно добро благосъстояние и чийто културенъ уroveň все още продължава да се намира на едно ниско стѣпало на развитие. На трето мѣсто по разпространението на смъртността стоятъ лицата отъ групата „Преносъ и съобщения“. Това сж обикновено такава категория хора, които въ повечето случаи изкарватъ своето препитание съ най-тежкъ трудъ и които отдѣлно отъ това, живѣятъ при сжщитѣ неблагоприятни хигиенични условия, както селското население и лицата безъ постоянна професия.

Срещу тази относително висока смъртностъ, която сжществува всрѣдъ беднитѣ обществени слоеве, изпѣква особено очебийно чувствително низката смъртностъ на ония социални категории отъ населението, които се характеризиратъ съ едно значително по-добро благосъстояние и съ една безспорно по-висока култура. Това сж на първо мѣсто хората попадащи въ професионалната група „Наука, религия, изкуство и пр.“, при които коефициентътъ на смъртността е 9, 0, следъ това хората отъ групата „Обществено устройство“, чийто коефициентъ на смъртността е 7, 6 и най-после хората отъ професионалната група „Здравеопазване и лѣчение“, при които този коефициентъ е най-малкъ, а именно 6,3.

Следователно, цѣлиятъ този анализъ на относителното количествено разпространение на смъртността между различнитѣ професионални категории у насъ е едно безсъмнено доказателство, че смъртността въ България е едно явление, което се срѣща по често тамъ, кждето материалната и културна съпротивителна сила на населението е по-слаба или по-малка. Но заедно съ това, сжщиятъ този анализъ е и едно указание, че ако у насъ презъ последнитѣ нѣколко десетилѣтия се забелязва едно действително намаление на смъртността, то това се дължи само и единствено на обстоятелството, че презъ това време населението е могло да повиши въ известна степенъ своето благосъстояние и културно равнище.

Ние, впрочемъ, можемъ да дойдемъ до сжщото това заключение, ако ограничимъ нашето изследване върху едновременното движение на смъртността само всрѣдъ селското и градско население, както е направено това въ долната таблица.

Таблица № 5
за движението на смъртността въ
градоветѣ и селата

Периоди	Умирания на 1000 жители въ	
	градоветѣ	селата
1906—1910	21,4	22,0
1921—1925	17,3	21,2
1926—1930	16,1	18,3
1931—1935	13,8	15,9
1936—1939	12,4	14,0

и по-специално на това, което казахме по-горе въ връзка съ причинитѣ за намалението на смъртността въ България. Ако тамъ ние изразихме убеждението, че намалението на смъртността у насъ се дължи на повишената материална и духовна култура на българското население, то на това мѣсто ние вече имаме възможностъ да докажемъ това убеж-

Тукъ намалението на смъртността както всрѣдъ гражданското, така и всрѣдъ селското население е повече отъ очевидно. Едновременно съ това, обаче, тукъ изпѣква и другъ единъ фактъ, а именно, че намалението на смъртността всрѣдъ градското население върви съ по-бързо темпо, отколкото това всрѣдъ селското население. Но това насъ не трѣбва съвсемъ да ни очудва, защото то отговаря напълно на нашитѣ очак-

дение и то не съ друго, а съ това, което откриваме въ горната таблица, а именно, че ако намалението на смъртността всрѣдъ градското население е по-бързо отъ намалението на смъртността всрѣдъ селското население, то това се дължи на факта, че градското население е въ състояние да подобрява по-лесно и по-бързо своя жизненъ уровеньъ, отколкото може да направи това селското население.

в) Движение на детската смъртностъ

Ние мислимъ, че едно допълнително освѣтление върху всичко, което казахме до тукъ, би могло да се получи, ако проследимъ движението на детската смъртностъ у насъ, защото сме съ впечатлението, че ако въ България смъртността не е могла да стигне едни по-низки размѣри, причината за това е до голѣма степенъ влиянието, което оказватъ умиранията на децата, особено на тия до едногодишна възраст. Преди да направимъ това, обаче, намъ се струва, че би било особено целесъобразно, ако видимъ каква е голѣмината на умиранията на децата до една година възраст въ нѣкои отъ европейскитѣ страни, за да можемъ отъ тамъ да извлѣчемъ една представа за относителната голѣмина на детската смъртностъ у насъ.

Таблица № 6

за смъртността на децата до 1 год.
възраст въ нѣкои европейски страни

Страни	На 1000 живородени		
	1935	1936	1937
Ромъния	19,7	16,5	17,8
Португалия	14,9	14,0	15,1
България	15,5	14,4	15,0
Бивша Югославия	14,4	13,7	14,1
Италия	10,1	10,0	10,9
Евстония	8,9	8,9	9,1
Летония	7,9	8,0	8,5
Германия	6,9	6,6	6,4
Швеция	4,6	4,3	4,6
Норвегия	4,4	4,2	4,1
Холандия	4,0	3,9	3,8
Исландия	6,8	4,7	3,2

Ясно е, че между всички европейски страни, България стои на трето мѣсто, следъ Ромъния и Португалия, по голѣмината на детската смъртностъ. Но това още не е най-лошото. Въ последното ние се убеждаваме, когато сравняваме голѣмината на детската смъртностъ у насъ съ голѣмината на детската смъртностъ въ Швеция, Норвегия, Холандия и Исландия, защото тогава ние разбираме съвсемъ ясно и недвусмислено, че между размѣритѣ на умиранията на децата въ България и тѣзи въ посоченитѣ европейски страни съществува една необикновена голѣма разлика, която представя картината на детската смъртностъ у насъ въ мрачни краски. Успоредно съ това, числата на тази таблица ни довеждатъ до заключение-

то, че ако въ България смъртността все още не може да регистрира едно по-бързо и по-силно намаление, то причината за това е тази именно извънредно много разпространена смъртностъ всрѣдъ българскитѣ деца до 1 год. възраст.

Наистина, срѣщу едно такова заключение би могло да се възрази съ това, че България е една отъ ония европейски страни, въ които коефициентътъ на раждаемостта е доста високъ и че е твърде естествено, ако въ нея абсолютната и относителна смъртностъ всрѣдъ децата е също така висока. Такова едно възражение, обаче, едва ли би могло да претендира за нѣкаква основателностъ и логическа правилностъ, защото то изпуска изпредвидъ, че освенъ България има и други страни въ Европа,

въ които коефициентът на раждаемостта е също така голѣмъ и че тамъ, въпрѣки това, смъртността между децата е много по-ниска отъ тази въ България. Така, напримѣръ, ние знаемъ, че въ Холандия, Германия, Дания, Норвегия и Швеция коефициентът на раждаемостта е срѣдно съ около 6 или 7 пункта по-малкъ отъ този въ България, но това съ нищо не прѣчи коефициентът на детската смъртност въ тѣзи страни да бѣде съ около 10 или 12 пункта по-малкъ отъ този въ България. Ето защо, ние никакъ не грѣшимъ, когато твърдимъ, че детската смъртност у насъ е голѣма и когато на основание на това твърдение, ние свързваме и обясняваме все още мудно вървящото у насъ общо намаление на смъртността съ голѣмия брой умирация всрѣдъ децата.

Все пакъ, за да отстранимъ и последното съмнение относно правилността на тази наша преценка, ние смѣтаме, че нѣма да бѣде излишно, ако съ помощта на долната сравнителна таблица, въ която сж дадени нашитѣ пресмѣтания за относителното разпредѣление на смъртността по-възрасти, установимъ, какво е участието на детскитѣ умирация въ общата смъртност на страната или другояче казано, ако видимъ, каквъ процентъ отъ всички умирация въ България се пада на умрѣлитѣ деца.

Таблица № 7

за процентното разпредѣление на умирацията по възрасти въ %

Възрасти	1909—1912	1922—1926	1933—1936	1939
0 — 1	21,7	19,1	13,1	11,1
1 — 4	27,4	28,7	27,4	22,3
5 — 9	5,1	3,5	3,1	2,9
10 — 14	2,6	2,4	2,1	2,0
15 — 19	3,0	3,4	2,4	3,6
20 — 24	3,9	4,2	3,8	2,7
25 — 29	3,6	3,2	3,3	3,0
30 — 39	4,9	4,7	5,1	5,6
40 — 49	4,1	4,2	4,8	5,1
50 — 59	4,7	4,9	6,4	8,1
60 — 69	7,0	7,2	9,3	10,7
70 — 79	6,4	7,5	10,5	13,0
80 и нагоре	5,6	7,0	8,7	9,9
Общо	100,0	100,0	100,0	100,0

Сега вече не може да съществува никакво съмнение относно това което казахме по-горе, защото числата на тази таблица сж едно реално доказателство, че у насъ детската смъртност е наистина много голѣма и че нейното влияние не може да не се отразява твърде неблагоприятно върху общото движение на смъртността у насъ. Така, презъ 1939 год., както се вижда това отъ таблицата, умирацията всрѣдъ децата на възраст отъ 0 до 4 год. съставляватъ 33,3 % или точно $\frac{1}{3}$ отъ всички умирация въ страната презъ тази година. А имало е години, какъвто е, напримѣръ, случаятъ съ умирацията презъ 1909 — 1912 год., когато тази смъртностъ всрѣдъ децата е съставлявала близо 50 % отъ всички умирация въ България. Единъ процентъ, който действува страшно върху съзнанието и който позволява да се изрече тежка и печална мисль, че една голѣма частъ отъ българското население, което идва на

бълия Божии свѣтъ за да продължи творческото съществуване на нашия малък народъ, измира още въ крѣхкитѣ години на своето младенчество.

Справедливостта изисква, обаче, да признаемъ, че колкото и голѣма да е смъртността всрѣдъ нашитѣ деца тя презъ последнитѣ години отбелязва едно постоянно намаление, което засѣга едновременно дветѣ възрастни групи отъ детската смъртностъ, а именно групата отъ 0 до 1 година и тази отъ една до четири. Отдѣлно отъ това трѣбва да се изтъкне, че това намаление на смъртността, съ много малки изключения, се чувствува чакъ до възрастната група отъ 30 до 39 години. Отъ тамъ нататъкъ смъртността започва бързо да се увеличава и то съ една правилностъ, която не може да не бѣде отбелязана. Особено силно е това увеличение на смъртността въ възрастната група отъ 50 до 59 години. Споредъ насъ, това е единъ твърде благоприятенъ признакъ, защото той показва, че процентътъ на умрѣлитѣ отъ по-възрастнитѣ групи се увеличава за смѣтка на намаляващия се процентъ на умрѣлитѣ отъ по-младитѣ възрастни групи, или другояче казано, че животътъ на нашето население презъ последнитѣ години започва да става по-продължителенъ, тъй като една значителна частъ отъ хората започватъ да умиратъ на по-голѣма възраст. Една проста смѣтка, направена въз основа на числата отъ горната таблица, ще ни увѣри, дали това наистина е така.

Така, да вземемъ възрастната група отъ 30 до 39 години като раздѣлителната линия въ движението на смъртността у насъ, защото както изтъкнахме по-горе, тя се характеризира съ това, че до нея всички умирания отъ по-младитѣ възрастни групи показватъ намаление и че отъ нея нататъкъ всички умирания отъ по-възрастнитѣ групи показватъ увеличение. Ако съберемъ процентнитѣ значения на всички умирания въ възраститѣ отъ 0 до 29 год. по отдѣлно за периода 1909 — 1912 год. и за 1939 год. и процентнитѣ значения на всички умирания въ възраститѣ отъ 30 години нагоре пакъ по отдѣлно за периода 1909 — 1912 год. и за 1939 год., ще получимъ следнитѣ числа:

Възрасти	1909 — 1912 год.	1939 год.
0 — 29	67,3	47,6
30 нагоре	32,7	52,4
Всичко	100,0	100,0

Тия числа наистина показватъ, че въ единъ периодъ отъ близо 30 год. смъртността всрѣдъ населението съ възраст отъ 0 до 29 год. се е намалила отъ 67,3% презъ 1909 — 1912 год. на 47,6% презъ 1939 год. и че презъ сѣщото време смъртността всрѣдъ населението съ възраст отъ 30 год. нагоре се е увеличила отъ 32,7% презъ 1909 — 1911 год. на 52,4% презъ 1939 год. А това значи, че действително животътъ на нашето население напоследъкъ е започналъ да става по-продължителенъ. Казвайки това, обаче, ние трѣбва да се пазимъ отъ едно преувеличаване и надценяване значението на този фактъ, защото колкото и положително да е неговото въздействие върху движението на населението у насъ, то все пакъ не бива да се изпуска изпредвидъ, че изтъкнатото развитие на общата смъртностъ не е последната благоприятна степенъ, до която то може фактически да стигне. Въ това отношение има много още да се желае, за да се дойде до едно състояние, при което

наистина би могло да каже, че движението на смъртността въ България е благоприятно и че срѣдната продължителност на живота на българския народъ е порастнала. На първо мѣсто тукъ се налага едно чувствително стѣсняване и ограничаване на дѣтската смъртностъ, а следъ това и едно относително намаляване на смъртността отъ по-младитѣ възрастни групи, за да се затвърди една тенденция, при която намалението на детската смъртностъ да получи не характеръ на едно отлагане на тази смъртностъ за следващитѣ ги непосредствено възрастни групи, а характеръ на едно пренасяне на тази смъртностъ върху възможно най-възрастнитѣ групи отъ населението.

г) Мѣрки за намаление на смъртността

Колкото възгледитѣ относно срѣдствата за борбата съ намаляващата се раждаемостъ въ България сж различни и колкото заедно съ това възможноститѣ на държавата да установи едно по-дейно участие въ тази борба сж оспорвани, толкова схващанията относно мѣрkitѣ за намалението на смъртността у насъ сж по-единни и толкова убежденията за значението на държавната намѣса при разрешаването на тази проблема се радва на едно всеобщо признание. И това е свършено естествено, защото, ако възбуждането волята на населението да ражда повече деца е една задача, при осъществяването на която външното въздействие на околната срѣда срѣща или може да срѣща една съзнателна вътрешна съпротива отъ страна на хората, къмъ които то е насочено, то грижитѣ да се запазватъ роденитѣ деца или да се намали смъртността на населението, е една задача, при разрешаването на която това въздействие на околната срѣда, респективно на държавата, не срѣща никакви трудности, защото то напълно съвпада съ естествения стремежъ на населението да опазва и продължава своя животъ. Отъ тази гледна точка, ние смѣтаме, че държавата у насъ има всичката възможностъ да прояви една активна дейностъ, която ще ѝ позволи да намали осезателно голѣмината на смъртността всрѣдъ българското население. Срѣдствата за това сж много, но тѣ никога не стоятъ далече отъ рамkitѣ на реално осъществимото.

Въ това отношение първата и най-важна задача на държавата трѣбва да бжде, да се намали дѣтската смъртностъ, понеже както вече видѣхме, тя е разпространена въ извънредно голѣми размѣри. За тази целъ едно разширение на медицинския контролъ върху българското земеделско население се явява като най-наложителна задача. Не по-малко належаща се явява, обаче, тази задача и за бедното градско население, което ражда и отглежда своитѣ деца при сжщитѣ почти неблагоприятни хигиенични и общи условия, както и земеделското население.

На второ мѣсто тукъ изпква нуждата отъ медицинска просвѣта, която да направи достъпни за широкитѣ и непросвѣтени народни слоеве елементарнитѣ знания по здравеопазването на хората.

Най-после, държавата трѣбва, дори ако това бжде свързано съ цената на голѣми и тежки материални жертви, да организира една проникваща въ всички населени кѣтове на страната здравна служба, на която ще трѣбва да се възложи най-благородната и отъ гледище на културнитѣ, социални и политически интереси на нашата държава най-върховна задача за здравното и биологическо укрепване на българския народъ въ рамkitѣ на неговото настояще и бждеще съществуване.

ТРАЙНИ И ВРЕМЕННИ ПРИЧИНИ ЗА СКЖПОТИЯТА

отъ
Д-РЪ Д. ТОШЕВЪ

Ние си служимъ съ прилагателнитъ скжпо и евтино въ стопанския животъ, когато искаме да дадемъ изразъ на нашето индивидуално отношение, на нашата субективна преценка за ценността на стокитъ, като изхождаме отъ величината на нашия доходъ и личното усмотрение за начина на неговото разпредѣление.

Съвсемъ друго съдържание влагаме въ понятието скжпотия. Когато кажемъ скжпотия ние имаме предвидъ едно коренно измѣнение на отношението на покупателната сила на една значителна частъ отъ населението и ценността на благата. Скжпотията е едно явление, следователно, което се поражда при нарушаване нормалното равновесие между паричнитъ доходи на голъма частъ отъ населението въ дадена страна и ценността на благата. Съ думата скжпотия се означава едно по-голѣмо или по-малко стѣсняване покупателната сила на населението по отношение ценноститъ на стокитъ. Въ повечето случаи това ограничение се изразява не толкова въ едно намаляване на номиналния париченъ доходъ, колкото въ това на реалния доходъ на населението. Ограниченъ е не доходътъ на лицата въ парични единици, а доходътъ имъ въ количества и качества на стоки, които тѣ сж могли да си доставятъ съ единъ и сщъ брой парични единици преди и следъ настѣпването на скжпотията.

Равновесието, което се създава въ нормално време между покупателната сила на населението, изразена въ паричнитъ доходи и общата сума на стокитъ и други ценности, се поддържа отъ постоянното взаимодействие между двата главни сектора на националното стопанство — производство и консумация. Ето защо, когато говоримъ за нарушаване равновесието между покупателната сила на една значителна частъ отъ населението и ценитъ на стокитъ, ние имаме предвидъ главно появата на едно противоречие между производство и консумация въ най-обща форма. Преди да се спремъ на този въпросъ, който представлява въ сжщностъ ядката на нашата тема, нека видимъ въ какво се състоятъ видимитъ прояви на скжпотията.

Тукъ се явяватъ въпроситъ, какъ може да се установи дали има скжпотия въ една страна или не? Може ли скжпотията да се измѣри точно? Обикновено се смѣта, че най-решителниятъ признакъ на скжпотията е значителното покачване общото ниво на ценитъ въ дадена страна. За да бжде този признакъ мѣродавенъ трѣбва, обаче, да се подложи на едно основно изследване. Покачването на всички цени, включително и ценитъ на така нареченитъ фиксирани, опредѣлени доходи, не означава въ никакъвъ случай скжпотия, а само промѣна на числената мѣрка на ценността. Покачването на общото ниво на ценитъ ще означава само тогава скжпотия, когато въ това покачване се наблюдава едно значително несѣответствие между различнитъ категории доходи въ рамкитъ на дадено народно стопанство. Доходитъ на нѣкои обществени слоеве трѣбва да сж нарастнали повече, отколкото на останалитъ слоеве отъ населението. Изобщо, общото покачване нивото

на ценитѣ трѣбва да се отрази по-най различенъ начинъ на доходитѣ на населението, за да можемъ да говоримъ за скжпотия.

Въ икономическата наука сжществува единъ общоприетъ начинъ за измѣрване на скжпотията, това сж индекснитѣ числа. При това, когато промѣнитѣ сж малки и ние не разполагаме съ други освенъ цифровитѣ данни, ние се намираме предъ голѣми затруднения, ако трѣбва да кажемъ на какво се дължатъ констатиранитѣ чрезъ индекситѣ числа промѣни—дали на причини, които се криятъ въ покупателната сила на въпросната категория население, или на такива, които се криятъ въ ценитѣ на самитѣ стоки. Но ние не можемъ да установимъ точния размѣръ на скжпотията въ дадена страна и поради това, че тя се отразява, както вече се подчерта по-горе, различно на отдѣлнитѣ категории доходи въ дадено национално стопанство. Макаръ и многобройни, тѣзи категории могатъ да се сведатъ все пакъ къмъ две основни групи: фиксирани и нефиксирани доходи, или доходи отъ надници, възнаграждения и заплати отъ една страна и доходи отъ производствена и търговска дейность отъ друга. И понеже скжпотията е една проява на нивото на ценитѣ, а ценитѣ сж материаленъ изразъ на производството, явно е, че всички лица, които получаватъ своитѣ доходи отъ производствена или търговска дейность ще бждатъ благоприятно засегнати отъ скжпотията. Тѣхнитѣ доходи ще бждатъ увеличени. Разбира се, че държавата може да се опита да изведе увеличението подъ формата на данѣци, това, обаче, въ нищо не промѣня сжщността на нашия изводъ, че доходитѣ на онази частъ отъ населението, която се занимава съ производствена или търговска дейность ще бждатъ увеличени презъ времетраенето на скжпотията. Както вече подчертахме, само въ такъвъ случай може да се говори въобще за скжпотия, когато покачването на доходитѣ е неравномѣрно за различнитѣ категории доходи на населението въ една страна.

Вследствие на различието, което се наблюдава въ доходитѣ на населението докато трае скжпотията, нейното точно установяване представя една крайно трудна, почти непостижима задача. Тази задача е не по-малко трудна даже ако се опитае да измѣримъ точно скжпотията само за онази частъ отъ населението, която има фиксирани, опредѣлени доходи т. е. тази частъ, която е изобщо най-тежко засегната отъ скжпотията. Въ сжщностъ и въ този случай ние трѣбва да измѣрваме покупателната сила и нуждитѣ на най-различни категории население съ опредѣлени доходи: индустриални работници, земеделски работници дребни и висши чиновници, наемодатели, рентиери, пенсионери и др. Видно е, че това е една сложна задача, както е сложна и задачата да се установи макаръ и приблизително, какво е благоприятното влияние на скжпотията върху производството, защото и тукъ се констатира една стѣлба отъ производители, които сж неравномѣрно засегнати, защото посжжпването на всички стоки не се извършва презъ всѣко време въ единъ и сжщъ размѣръ. Процентътъ на посжжпването може да бжде най-различенъ за индустриалнитѣ, занаятчийски и земеделски произведения, или за услугитѣ на свободнитѣ професии. Даже въ единъ по-тѣсенъ отрасълъ на народното стопанство, каквото е напр. минното производство, може да имаме съвсемъ нееднакво посжжпване на отдѣлнитѣ подпочвени произведения.

Съ горнитѣ разсжждения ние искахме само да покажемъ, че поради крайната диференцираностъ на производството и потрѣблението въ съв-

ременото стопанство, едно точно измѣрване на скѣпотията за всички видове доходи не може да има. Съ това не искаме, обаче, въ никой случай да отречемъ възможността за добиване на една макаръ и груба представа за размѣра на скѣпотията. Изтъкнахме по-горе, че индекснитѣ числа, особено, когато сѣ грижливо подбрани, могатъ да послужатъ като единъ сериозенъ указателъ за приблизителния размѣръ на посѣпването на живота. Официалнитѣ индексни числа показватъ, обаче, въ най-добрия случай само една малка частъ отъ размѣра на истинското посѣпване. Това се обяснява съ обстоятелството, че за основа на изчисленията се взематъ доходитѣ само на една категория население и ценитѣ на стокитѣ, които се потрѣбватъ само отъ това население, обикновено работническитѣ и близкитѣ на тѣхъ доходи. Тѣзи индекси далечъ не даватъ даже и приблизителна представа за посѣпването на живота на останалитѣ слоеве отъ населението. Така, напримѣръ, стопанската криза отъ 1929 год. засегна по общо признание най-вече доходитѣ на селското население. Животътъ на това население посѣпна, понеже неговитѣ доходи бѣха сравнително най-много намалени. Въ какъвъ размѣръ посѣпна живота на това население напр. въ България, това мѣчно можеше да се докаже, защото у насъ липсва единъ специаленъ индексъ за измѣрване покупателната сила на това население отъ преди стопанската криза, а за да се докаже, макаръ и приблизително, размѣрътъ на това посѣпване, не е достатъчно само да се знае въ какъвъ процентъ сѣ поевтиняли земеделскитѣ произведения, но и какви стоки се употрѣбватъ най-вече въ селското домакинство.

Третиятъ и най-важниятъ въпросъ, който ни занимава при разглеждането на въпроса за скѣпотията е какви сѣ причинитѣ, които я обуславятъ? Тукъ се касае до най-сѣщественитѣ и най-чести причини, които предизвикватъ явлението скѣпотия. При това, ние сме длѣжни да направимъ едно разграничение на тѣзи причини въ зависимостъ отъ тѣхното траене и различаваме временни и трайни причини за скѣпотията.

Нека разгледаме най-напредъ временнитѣ причини, защото тѣ сѣ свързани съ нѣкои извънредни събития, които предизвикватъ неочаквани промѣни въ стопанския животъ на една или повече страни.

Типиченъ случай на временно действащи причини за посѣпване на живота се наблюдаватъ у насъ следъ 1897 г., когато заредилитѣ се нѣколко лоши реколти нарушаватъ значително установеното равновесие между производство и потрѣбление въ страната. Посѣпването на живота презъ периода 1897—1901 възлиза на крѣгло 12% въ сравнение съ предшествуващитѣ години. Това посѣпване бива преодолѣно, обаче, само за нѣколко години отъ добива на нѣколко добри реколти. Поевтиняването на живота у насъ е възлизало на 7—8% за периода 1902—1904 въ сравнение съ кризиснитѣ години отъ преди 1900 г.

Влиянието на временнитѣ причини, които идатъ отъ каквито и да сѣ природни стихии, между потрѣбление и производство е, прочее, сравнително лесно отстранимо. Колкото и разрушително въздействие да указватъ природнитѣ фактори върху стопанския животъ на една страна това въздействие далечъ не може да се сравни съ онова на такива временни причини, каквито сѣ войнитѣ. Единъ само примѣръ е достатъченъ, за да ни обясни голѣмата разлика, която се установява по наученъ пътъ между тѣзи два вида временни причини. Така, докато нѣколкото лоши реколти у насъ предизвикватъ презъ споменатия по-горе периодъ едно посѣпване

отъ крѣгло 10—12%, войната отъ 1914—1918 год. причинява поскъпване отъ 27 до 30 пѣти. При това, докато послѣдствията отъ лошитѣ реколти бѣха изживѣни само въ продължение на една—две години и старото ниво на ценитѣ не само, че не бѣ възстановено, но даже понизено, причинената отъ първата свѣтвна война скъпотия не можа да бѣде съществено преодѣляна даже въ единъ периодъ отъ 20 години.

Явно е прочее, че войната е една отъ най-дълбоко действащитѣ вземени причини за скъпотията, поради което се налага да отдѣлимъ за нейното разглеждане и едно по-специално внимание. Тукъ се поставя въпроса — защо се явява такава голѣма скъпотия презъ време на всѣка война и въ особеностъ, вследствие последнитѣ войни?

Една типична черта на държавния животъ презъ време на повечето войни е, че държавата е принудена, за да води войната или за да се подготви по-добре за нейното успѣшно водене, да изразходва повече срѣдства, отколкото има на разположение. Максималната граница, която могатъ да стигнатъ разходите на държавата презъ време на война, безъ да предизвикатъ смущения въ държавния животъ, е размѣрътъ на истинскитѣ спестявания на населението. Започне ли държавата да харчи повече отколкото сж действителнитѣ спестявания на населението, това харчене непременно предизвиква едно покачване на ценитѣ. Всѣко по-значително покачване на ценитѣ предизвиква, обаче, нуждата отъ нови пари, защото намиращето се на пазара количество пари не е достатъчно за плащането на станалитѣ поскъпи стоки. Така, „първичниятъ моторъ“ на покачването на ценитѣ, по-голѣмитѣ и извънредни разходи на държавата, се явява всѣки пѣтъ като двигателъ за увеличаване количеството на книжнитѣ пари, а количеството на книжнитѣ пари предизвиква ново покачване на ценитѣ, което отъ своя страна изисква нови книжни пари, за да могатъ да се достигнатъ ценитѣ. А това е единъ омагьосанъ крѣгъ, както казва шведскиятъ икономистъ Густавъ Касель, изходътъ отъ който не се вижда.

Голѣмиятъ технически въпросъ, предъ който се изправя финансовата политика на държавата презъ време на война, а ведно съ това и стопанската политика, въобще, е по какъвъ начинъ да се улови така наречената „излишна покупателна сила“, която се явява първоначално вследствие ограничаване на потрѣблението, безъ да има още и ограничаване на доходитѣ. Въ течение на траенето на войната това ограничаване на потрѣблението на населението е, обаче, не само естествено дължащо се на липса на стоки, които се произвеждатъ вънъ отъ страната, но и изкуствено, дължащо се на ограничаване потрѣблението на такива стоки които се произвеждатъ и въ самата страна. Целъта на това изкуствено ограничение, или по-право намаление на потрѣблението на най-необходимитѣ и масово консумирани стоки е ясна — да се превърнатъ тѣ въ ценности, които да се употребяватъ за воденето на войната. Съ други думи, спестяванията, които се правятъ отъ населението отъ по-малката консумация се употребяватъ за покриване разходите по воденето на войната. И при това изкуствено ограничаване на потрѣблението, обаче, се отдѣля покупателна сила, която се явява на пазара като „излишна“. Видно е прочее, че така наречената „изкуствена“ покупателна сила, която предизвиква покачването на ценитѣ и скъпотията презъ време на война, се набира главно отъ три мѣста: 1) отъ повечето пари, които държавата харчи и следователно пуца на пазара; 2) отъ ограничаване по-

трѣблението на произвежданитѣ въ чужбина стоки, които не могат да се внасятъ поради войната и 3) отъ изкуственото ограничаване на потрѣблението на мѣстни стоки отъ страна на държавата, за да се спестятъ срѣдства за воденето на войната.

Нѣкои икономисти, които гледатъ по-леко на валутнитѣ и производствени проблеми презъ време на войната смѣтатъ, че държавата е въ състояние да ограничи или даже да не допусне никакъ появата на скъпотия, стига само да предприеме енергични мѣрки за изземване на излишната покупателна сила на населението подъ формата на данѣци, а това ще рече да се отведатъ въ държавната каса по пътя на косвеното или прѣко облагане всички пари на потрѣбителитѣ, производителитѣ и търговцитѣ, които не могатъ да намѣрятъ уползотворение на пазара въ момента на плащането имъ. Това гледище е, обаче, несъстоятелно, защото не е съобразено съ основнитѣ мотиви на съвременния стопански животъ. Преди всичко тукъ се поставя въпроса—защо държавата, която се явява въ време на война единствениятъ мощенъ факторъ въ уредбата на стопанския животъ, допуска появяването на „излишна покупателна сила“? Защо е необходимо да се дадатъ на стопанскитѣ субекти повече пари, щомъ като тѣзи пари създаватъ въ последствие такива голѣми главоболия на държавата? На тѣзи въпроси казанитѣ икономисти сигурно ще отговарятъ — държавата допуска и дава повече пари, за да може да поощри производството, за да създаде по-голѣмъ интересъ къмъ производството, отъ което тя тѣй много се нуждае. Тя не прибѣгва къмъ реквизиция на всичко, защото по такъвъ случай ще убие всѣкакъвъ подтикъ и всѣкаква инициатива у стопанинствуващитѣ субекти къмъ повече трудъ и производство. Безспорно, този отговоръ е съобразенъ съ действителността. Ние го приемаме, но използваме сѣщата мотивировка, която важи и за потрѣблението, а не само за производството, както смѣтатъ казанитѣ икономисти и, въ което именно се състои тѣхната грѣшка. Банална истина е, че хората произвеждатъ за да потрѣбляватъ, а не само заради изкуството да произвеждатъ. Колкото е естествено да се смѣта, че държавата се мѣчи да поощри производството въ време на война като продължава да дава известна печалба на производителитѣ, не по-малко естествено е да се приеме, че потрѣбителитѣ се стремятъ да задържатъ колкото се може по-голѣма покупателна сила точно въ време на война, когато поради отсъствие на редица стоки, се наблюдава едно органическо увеличение на ценността на всички блага въобще.

Въ това именно се състои иманентното противоречие въ стопанската политика на държавата, което се корени въ двойствениятъ характеръ на стопанската дейность на човѣка — производство и потрѣбление. Това противоречие намира конкретенъ изразъ въ стопанско-политическиятъ мѣроприятія на държавата, които сж насочени отъ една страна къмъ подобряване и повишаване покупателната сила на населението, сиречъ къмъ създаване на излишна покупателна сила, а отъ друга страна, чрезъ нормиране на ценитѣ и значителното облагане на производството и консумацията се нанася тежъкъ ударъ върху самото производство и то бива ограничено. По този начинъ, значителното облагане не само че не успѣва да изझे „излишната“ покупателна сила на населението, но става причина за още по-голѣмо ограничение на производството, сиречъ за освобождаване на нова „излишна“ покупателна сила.

Но даже ако приемемъ, че едно подобно срѣдство, иземането на псевдо излишната покупателна сила на населението, е наистина въ състояние да разреши, макаръ и временно, този голѣмъ въпросъ, веднага се поставя проблемътъ по какъвъ начинъ да се проведе данъчното облагане, така, че то наистина да обхване само действителнитѣ спестявания, но не и тѣзи, които сж необходими за издръжката на населението или за подържане и разширяване на производството. Известно е, че презъ войната се наблюдава единъ шеметенъ процесъ на обогатяване и обедняване, на изгладняване и пресищане. Голѣмитѣ редовни доходи се топятъ, а непостояннитѣ доходи на нѣкои дребни производители се увеличаватъ стремглаво. Може ли въ такъвъ случай данъчната властъ да работи така безупрѣчно, щото да не допусне появата на „излишна“ покупателна сила на пазара, която да предизвика покачване на ценитѣ? Опитътъ показва, че не всѣка данъчна властъ може да се справи съ такава задача. „Излишната“ покупателна сила на новитѣ богаташи е неуловима, защото тѣхния брой е неизвестенъ и постоянно промѣнливъ.

Технически този въпросъ срѣща трудности при разрешението му и поради естеството на държавнитѣ разходи. Ако държавата изразходва презъ дадена военна година напр. 5 милиарда лева, тя трѣбва да се погрижи тѣзи 5 милиарда да се върнатъ отново въ нейнитѣ каси и то посрѣдствомъ облагането точно на ония лица, които сж спечелили отъ тѣзи 5 милиарда, иначе пуцането на тази сума ще предизвика съответно увеличение на ценитѣ.

Отъ изложеното до тукъ е ясно, че избѣгването на скжпотията въ време на война е една извънредно трудна задача. Нейното по-успѣшно или по-лошо разрешение зависи до голѣма степенъ и отъ структурата на дадено национално стопанство. Една силно индустриализирана страна може по-лесно да се справи съ тази задача, отколкото една аграрна страна съ слабо развити производствени сили.

Съ какво се обяснява това различие? Най-напредъ съ обстоятелството, че всѣка война означава въ края на краищата едно безсмѣтно разпиляване на ценности. Пита се, кжде се създаватъ по-бързо и въ грамадни количества точно ония ценности, отъ които най-много се нуждае воденето на войната въ днешно време? Разбира се, най-вече въ силно индустриализиранитѣ страни, кждето машинизирането на производството означава фактически впрѣгането на още десетки и десетки милиони бездушни сжщества въ работа. Какво може да се иска, обаче, отъ една аграрна страна съ слабо развита техника, въ която населението работи въ повечето случаи съ голи ржце? Производителността на труда тукъ е и въ нормално време ниска и не позволява натрупването на каквито и да е излишци, нито воденето на доволенъ животъ. Видно е, че макаръ и нуждитѣ тукъ да сж скромни, прекрачването границата на минимума въ една такава страна, при мобилизирането на ценноститѣ за воденето на войната, става много по-скоро, отколкото въ силно индустриализиранитѣ държави, въ които благодарение високата производителностъ на труда се създаватъ не само въ течение на самата война повече ценности, но има повече натрупани такива и отъ по-рано.

Типиченъ примѣръ на аграрна страна съ изостанала производствена техника, която срѣща голѣми трудности въ борбата съ скжпотията въ днешно време е, Турция. На два пжти вече турската държава преминава ту къмъ свободната, ту къмъ направляваната размѣна въ стремежа си да

ограничи скъпотиите. И въ единиятъ и въ другиятъ случай, обаче, постигнатитѣ резултати сж незадоволителни. Макаръ Турция да не е въ война, подържането на кракъ една значителна армия отъ три години насамъ е наложило извънредни разходи на държавата. Тѣзи разходи отиватъ на пазара и създаватъ „излишна“ покупателна сила, отъ кждето идва и поскъпването. Преди около две месеци м-ръ председателя на Турция г. Сарачооглу оповести пълна свобода на размѣната на вътрешния пазаръ съ изключение продоволствието на населението съ хлѣбъ въ тритѣ голѣми града: Истамбулъ, Анкара и Измиръ. Въ по-малкитѣ градове и въ селата на населението бѣ дадена пълна свобода да се снабдява съ всичко. Причинитѣ които се изтъкватъ за възстановяването на този режимъ по срѣдата на войната сж: лошото осигуряване на населението при режима на държавния контролъ и появата на „черенъ пазаръ“ съ значително по-високи отъ нормиранитѣ цени. Съ разрешаването на свободната размѣна турското правителство се надявало съгласно декларацията на г. Сарачооглу по този случай: да осигури по-добре снабдяването, тъй като на селското производително население е била предоставена пълна свобода да продава на произволни цени и да се премахнатъ крайно високитѣ цени на „черния пазаръ“ съ престаиването на преследване на контрабандиститѣ.

Опитътъ отъ нѣколко месечното приложение на този свободенъ режимъ е показалъ, обаче, че нито едната, нито другата целъ сж били изцѣло постигнати. Ценитѣ на свободния пазаръ не само, че не сж били намалени следъ допускането на свободна конкуренция, но сж се покачили повече, отколкото на „черния пазаръ“, преди това.

Снабдяването на градското население съ произведения отъ селата продължило да бжде трудно, поради обстоятелството, че селенитѣ и въ този случай не престанали да криятъ по-голѣмата частъ отъ произведенията си, надявайки сж може би, че при по-късното имъ продаване ще получатъ по-високи цени.

Съ какво се обяснява поведението на турскитѣ селяни? Напряжението, което налагатъ извънреднитѣ разходи на държавата въ една сравнително изостанала въ своето развитие страна сж мжчно поносими, като се има предвидъ, че населението въ една такава страна живѣе и въ нормално време доста оскъдно. Ето защо, тукъ несигурността се чувствува въ много по-висока степенъ. Наблюдава се едно опитно проумяване, че всички по-къснешни разходи на държавата ще означаватъ фактически все по-голѣмо и по-голѣмо изземване на ценности отъ населението. Това е една много важна предпоставка за разбиране психозата на несигурностъ, която е винаги по-голѣма въ една по-бедна, отколкото въ една по-богата страна. Тази психоза произтича отъ органическата слабостъ на държавата въ една такава страна да се справи съ извънреднитѣ разходи, наложени отъ воденето на войната, поради което населението различа повече на собственитѣ си сили, отколкото на организационнитѣ и колективни способности на държавното ръководство. Коренътъ на по-крайния индивидуализмъ, който се проявява въ подобни страни трѣбва да се търси на първо мѣсто въ производствената слабостъ на обществото да задоволи индивидуалнитѣ нужди. Отъ тукъ произтича и дезорганизацията на общественото снабдяване и ускоряване процесътъ на скъпотиите.

Примѣрътъ съ Турция ни показва, че една ефикасна борба съ скжпотията, причинена отъ войната, не може да се поведе дотогава, докато не бждатъ ограничени извънреднитѣ разходи на държавата. Каквито и мѣрки да се взематъ отъ страна на общественото ръководство, тѣ не сж въ състояние да премахнатъ тази неизбежна слжтница на войнитѣ. Ето защо, борбата съ скжпотията се ограничава по-често само въ мѣрки, които целятъ да смекчатъ нейното отражение върху слабитѣ стопански сжществувания. Касае се главно до едно по-правилно разпредѣление на извънреднитѣ разходи, наложени отъ войната. И тукъ не трѣбва да се минаватъ, обаче, известни граници, които се налагатъ отъ икономическитѣ закони. Нѣкои считатъ, че този въпросъ ще се разреши много лесно, стига само да се обложатъ колкото се може по-тежко едритѣ капитали. Едно подобно разрешение не може да се смѣта за издържано. Тази мѣрка ще има сжщитѣ послѣдствия, както ако единъ гладенъ копачъ продаде своята мотика, за да се спаси отъ гладъ и не може да си набави друга. Едритѣ капитали сж вложени обикновено въ най-добре организиранитѣ предприятия. Ето защо, изяждането на едритѣ капитали въ време на война ще означава въ края на краищата загубването на най-важнитѣ срѣдства за производство, съ които единствено може да се възстанови по-бързо едно пострадало отъ войната стопанство.

И тукъ ние идваме до втората група причини, които предизвикватъ трайното сжществуване на явлението скжпотия. Трайна скжпотия, сиречъ низкъ стандартъ на животъ се наблюдава въ тѣзи страни, въ които има слаба производителностъ на труда. Въ такива страни живота е скжпъ и въ военно и мирно време, защото количествата на богатата, които могатъ да се произведатъ е ограничено. Въ днешно време, тази скжпотия се чувствува особено болезнено, защото културнитѣ нужди на населението се увеличаватъ и изтънчаватъ въ едно много по-бързо темпо, отколкото растатъ производителнитѣ сили т. е. срѣдствата за тѣхното задоволяване. Усвояването начина на живѣне на напредналитѣ народи отъ населението на изостаналитѣ въ своето стопанско развитие области, се извършва много по-скоро, отколкото усвояването на производственитѣ и размѣнно организационни методи на тѣзи народи. Точно въ това се изразява и особеното напрежение въ историческото развитие на всички млади въ материалната си култура европейски народи презъ последнитѣ петдесетъ години.

Умножаването и изтънчаването на културнитѣ нужди на широкитѣ слоеве отъ населението и главно на градското население, изисква значителни срѣдства за задоволяването имъ, тѣй като нивото на производителнитѣ сили и изобщо на стопанската организация на казанитѣ страни, е все още ниско. Посрѣщането на тѣзи нужди прѣчи, обаче, на отдѣлянето на повече срѣдства, на натрупването на капитали, които сж необходими за изграждането на единъ модеренъ и технически по-свършенъ производственъ апаратъ, посрѣдствомъ който единствено е възможно поевтиняването на живота и задоволяването на новитѣ културни нужди.

България може да се вземе въ това отношение като типиченъ примѣръ на страна, въ която културнитѣ нужди на населението растатъ въ много по-бързо темпо въ сравнение съ увеличаване производителността на труда. Само така може да се обясни широкото разпространение на консумативния кредитъ у насъ. Задлъжняването на широки слоеве отъ на-

шето градско и селско население и постоянното увеличаване на тѣзи задължения безъ перспектива тѣ да могатъ, когато и да е изплатени, говори за една постоянна скѣпотия въ нашия стопански животъ; скѣпотия, която се корени въ структурата на нашето национално стопанство, въ перманентната неравномерностъ между производство и потребление. Това значи, че една частъ отъ населението изяжда това, което спестява друга частъ и че темпътъ на спестяванията, които могатъ да се отдѣлятъ за образуването на нови капитали, които да послужатъ за засилване производителността на труда, е много бавенъ. Фактъ е, че националниятъ доходъ на България следъ първата свѣтвна война не е могълъ даже да достигне предвоенното ниво. Безспорно, има много и сериозни причини за това, но не по-малко вѣрно е, че преодѣляването на тѣзи причини, които водятъ къмъ едно постоянно несѣответствие между нашитѣ доходи и разходи, трѣбва да се извърши отъ самитѣ насъ. Ние трѣбва да се поучимъ отъ историческия опитъ на ония народи, които, за да постигнатъ една набеязана цель, било едно значително разширение на своето политическо пространство, било едно коренно преустройство на своето национално производство, се съгласяватъ доброволно да понесатъ голѣми лишения и стѣсняватъ потреблението си. Строежътъ на луксозни кѣщи, носенето на едно по-изтънчено облекло отъ широкитѣ слоеве на градското население, умножаването и разнообразяването на нуждитѣ отъ забави и увеселения, допринасятъ за намаление квотата националенъ капиталъ, която е необходима за едно по-бързо модернизиране на националното производство, а ведно съ това и за подържането на една постоянна скѣпотия. Тази е причината, поради която покупателната сила на нашето население съ фиксирани доходи е била винаги значително ограничена.

Въ сравнение съ по-напредналитѣ въ производството страни, българското население съ опредѣлени доходи получава срещу тѣзи доходи значително по-малко количества блага. Така, отъ нашитѣ изследвания върху индустрията на Дания се установява, че единъ квалифицранъ работникъ въ тази страна може да купи съ дневната си надница 6 кгр. краве масло или 210 кгр. картофи, когато сѣщия стопанисващъ субектъ у насъ не може да получи съ дневната си надница даже една трета отъ количествата на казанитѣ два продукта.

Въ заключение трѣбва да подчертаемъ, че преодоляването на временнитѣ причини за скѣпотията може да се постигне само чрезъ прекратяване на извънреднитѣ разходи за непроизводителни цели, а острапяването на постояннитѣ причини чрезъ всестрано модернизиране на производството и увеличаване производителността на труда. Специално нашето национално стопанство се нуждае отъ едно планомерно и целесъобразно насочване на образуванитѣ въ страната капитали къмъ такива отрасли, които биха предизвикали по-бърже едно поевтиняване на живота.

ВЖТРЕШЕНЪ СТОПАНСКИ ПРЕГЛЕДЪ

ЕДИНЪ БЪГЪЛЪ ПОГЛЕДЪ ВЪРХУ СТОПАНСКОТО НИ ПОЛОЖЕНИЕ ПРЕЗЪ ТЕКУЩАТА 1942 ГОД.

Ние сме активно ангажирани въ днешната свѣтотна война, обаче, тя взе такива форми и размѣри, че поставя стопанския ни животъ подъ пълна нейна зависимостъ. Преди всичко, външната ни размѣна е ограничена само до странитѣ отъ централна Европа, главно Германия, а транспортътъ на стокитѣ става по Дунава и съ желѣзница. Освенъ това, грижитѣ ни за нашата военна сила ни налагатъ производство и вносъ на материали за сѣщата, а за да можемъ да внасяме необходимитѣ ни военни материали, трѣбва да изнесемъ на срѣща не каквото имаме въ излишекъ, а каквото страната-продавачка желае. По този начинъ се налага да произвеждаме стоки, които не всѣкога сѣ предпочитани отъ нашия производител или пъкъ да внесемъ известни ограничения въ производството си, за да наберемъ необходимитѣ за износъ количества. Ето, като се иматъ предвидъ тѣзи неизбѣжни съпътници на днешната война, лесно ще си обяснимъ сегашното ни стопанско положение. Разбира се, стопанската ни политика все пакъ си остава единъ активенъ факторъ и тѣкмо отъ това гледище сѣ полезни и необходими макаръ и бѣгли наблюдения надъ текущото ни стопанско развитие.

Главната дирекция на статистиката ежемесечно публикува числови данни за ежедневното развитие на всичкитѣ ни народостопански отрасли. Чрезъ тѣхъ човѣкъ може да получи една завършена представа за цѣлостното ни стопанство. Тука азъ ще систематизирамъ и помѣстя само онѣзи отъ публикуванитѣ данни, които ще ни дадатъ най-общата картина за стопанството ни.

За обема на земеделското производство сме на ясно, като имаме предвидъ тежката зима и сухото лѣто на текущата година.

Развоятъ на индустриалното ни производство се очертава чрезъ следнитѣ индексни числа на обема му, при база 1934/35 = 100.

Постоянно и чувствително разширение на производството си показватъ хартиената и електропроизводната индустрия, а следъ тѣхъ и минитѣ и карьеритѣ. Индустрията за храни, питиета и тютюнъ се е разширявала до 1941 год. включително, обаче, презъ текущата година показва значително забавяне. Обратното е съ металоработната индустрия. Тя се е засилила тѣкмо презъ 1941 и презъ текущата година, следъ като презъ 1940 год. е била въ известенъ упадѣкъ. Керамичната индустрия, химичната индустрия, кожарската индустрия и особено текстилната индустрия сѣ въ намаление на производството си още презъ 1941 год. и до сега. Дървороботната индустрия сѣщо е намалила производството си презъ 1941 год., но презъ текущата година го е поразширила.

При така очерталото се сравнително слабо земеделско и отчасти индустриално производство, обемътъ на вътрешното ни снабдяване и продоволствие ще се обрисова чрезъ данни за вноса и износа. Преди всичко, количествата на вноса непрекъснато нарастватъ въ сравнение съ 1934/35 год., а количествата на износа намаляватъ отъ 1941 год. насамъ, следъ като до 1940 год. сѣ нараствали. Тѣзи тенденции проличаватъ най-ясно чрезъ сравнението на съответнитѣ индекси. Така, напримѣръ, при база 1934/35=100 за количествата на вноса и на износа, презъ годинитѣ отъ 1938 до 1942 имаме следнитѣ индекси:

Години	Количества на вноса	Количества на износа
1938	146,3	138,3
1939	149,0	150,4
1940	146,5	275,4
1941	175,6	127,1
1942	257,9	123,9
(8 месеца)		

Години	Мини и карьеры	Металоработна	Керамична	Химична	Храна, питиета и тютюнъ	Текстилна	Дървороботна	Кожарска	Хартиена	Електро-произв.
1938	127,8	134,2	145,7	176,1	194,5	142,2	110,7	146,7	136,5	170,7
1939	135,9	136,3	172,8	132,8	194,0	157,1	110,4	192,2	143,2	193,8
1940	162,7	110,8	189,4	198,8	239,0	153,0	127,1	157,2	155,5	213,7
1941	170,4	135,4	154,1	175,7	291,7	145,3	96,0	146,1	208,0	220,8
1942	185,1	156,4	153,2	137,5	195,5	111,8	120,1	130,8	232,0	228,7
7 мес.										

Едно подобно засилване на вноса и отслабване на износа би тръбвало и да се очаква, щомъ като мѣстното ни производство е сравнително слабо, както по-горе видѣхме.

Очевидно, народостопанският ни баланс не може да не бѣде затрудняванъ отъ това засилено внасяне, но той се затруднява сврѣхъ това и поради различното движение на вноснитѣ и на износнитѣ цени. Така, напримѣръ, при 1939 год. = 100, ценитѣ франко нашата граница сж се развивали въ следнитѣ степени:

Години	за вноснитѣ стоки	за износнитѣ стоки
1940	134,7	119,8
1941	179,1	137,5
1942 (6 мес.)	216,0	174,1

Още движението на самитѣ индекси на ценитѣ на вноснитѣ или на износнитѣ стоки подсказватъ, че всѣки единъ кгр. внасяна стока е заплащана отъ насъ по-скѣпо, отколкото сме получавали за всѣки единъ кгр. изнасяна стока. Докато презъ 1939 год. вноснитѣ цени сж били съ 14,9 пункта надъ износнитѣ, презъ 1940 год. тѣ сж вече съ 41,6 пункта, а презъ 1942 год. — съ 41,9, въпрѣки че презъ 1942 год. имаме едно значително отскачане на индекситѣ и на износнитѣ ни цени отъ 137,5 презъ 1941 год. на 174,1 презъ 1942 год. Това отскачане се дължи на повишенитѣ цени на всѣки изнасянъ кгр. стока, което и следнитѣ числа потвърждаватъ:

Срѣдна стойностъ на 1 тонъ стока въ мил. лв.

Години	За вноса	За износа
1938	13,0	11,0
1939	13,5	11,0
1940	18,3	7,5
1941	22,4	20,2
1942 (8 мес.)	21,6	24,5

Срѣднитѣ цени на износа ни сж намалявали до 1940 год. включително, когато срѣднитѣ цени на вноса сж посѣжпвали, обаче, отъ 1941 год. насамъ срѣднитѣ цени на износа ни сжщо растатъ. Това посѣжпване на износа ни, срѣдно за единъ тонъ, се дължи на обстоятелството, че дотогавашниятъ ни износъ на масови стоки (вжглища, зърнени храни) е намаленъ, а е увеличенъ износътъ на плодове, млѣчни произведения и др., кои-

то и безъ друго всѣкога сж бивали по-скѣпи.

Като се взематъ предвидъ дветѣ обстоятелства, а именно, че износътъ ни е намаленъ и че цената на внасянитѣ стоки е по-висока, разбрано става защо външната ни търговия завършва съ пасивно салдо.

Въ връзка съ пасивното салдо на външната ни търговия интересно става нарастването въпрѣки това на девизната ни наличностъ. Така, напримѣръ, общата сума на девизитѣ въ Народната банка се е движила отъ 765 мил. лв. срѣдно месечно презъ 1938 год., на 980 мил. лв. срѣдно месечно презъ 1939 год., на 1 милиардъ и 777 мил. лв. срѣдно месечно презъ 1940 год., на 6 милиарда и 943 мил. лв. срѣдно месечно презъ 1941 год., за да достигне до 13 милиарда и 205 мил. лв. срѣдно месечно презъ текущата 1942 год. Това сж наши вземания отъ чужбина за оказанъ стоковъ кредитъ.

На свой редъ и паричното ни обръщение се увеличава, както се вижда отъ следнитѣ нѣколко числа:

Парични знаци въ обръщение (въ милиони лева, срѣдно мѣсечно)

1938	1939	1940	1941	1942 (8 мес.)
3886	4813	6460	11917	18036

Отъ 1938 год. до днесъ паритѣ въ обръщение сж увеличени близо 5 пжти. Вѣрно е, че известна частъ отъ това увеличение се дължи на увеличената ни територия и на увеличения брой население, но друга частъ и то по-голямата, се дължи на растящитѣ нужди на държавата поради военнитѣ условия.

Дветѣ обстоятелства, взети заедно, именно намаляването или поне ограниченото производство за гражданскитѣ нужди, отъ една страна, разширяването на паричното ни обръщение поради военнитѣ нужди на държавата, отъ друга страна, ставатъ причина за покачване на ценитѣ на едро и на дребно. За иллюстрация на това явление ще си послужимъ съ следната табличка:

Индексъ на ценитѣ на едро

Групи стоки	при база 1939=100 срѣдно мѣсечно		
	1940	1941	1942 (8мес.)
Износни стоки	108,8	128,0	169,0
Вносни стоки	133,7	155,9	178,5
Мѣстни стоки за мѣстна консумация	114,8	149,1	192,1

Вижда се, какъ презъ 1942 год. имаме едно значително посѣжпване на мѣстнитѣ стоки, които сжщо сж предназначени за мѣстна консумация, а сжщо и на внасянитѣ

стоки, които също сж предназначени за мѣстни нужди. На това основание ценитѣ на дребно, които опредѣлят издрѣжката на живота, сж се повишили чувствително. При база 1939 год. = 100, за 1940 год. имаме индексъ 114,3, за 1941 год.—150,8 и за 1942 г. (8 мес.)—196,0. Съ други думи, имаме почти удвояване на подържането на живота презъ 1942 г. въ сравнение съ 1939 год.

Всичкитѣ тѣзи обстоятелства карат хората да държат паритѣ си всѣкога под ръка. Това приличава и отъ движението на срочнитѣ и на безсрочнитѣ влогове. Вземамъ за иллюстрация влоговетѣ въ общественитѣ и кооперативнитѣ банки, както сж дадени отъ Гл. дирекция на статистиката¹⁾

Влогове въ обществени и кооперативни банки	1938 г.	1939 г.	1940 г.	1941 г.	1942 г. (8 мес.)
Срочни — милиарда лева	5,2	5,5	5,1	5,2	5,2
Безсрочни (за изтегляне всѣки пѣтъ)	9,6	10,4	12,3	15,0	23,0

Докато срочнитѣ влогове остават почти неизмѣнни отъ 1938 год. до днесъ, безсрочнитѣ влогове сж нарастнали отъ кръгло 9 милиарда и половина презъ 1938 год. на кръгло 23 милиарда лева презъ 1942 год.

Нуждитѣ на държавното ни съкровище сжщо довеждат напрежението на народното ни стопанство до висока степенъ. Така, на примѣръ, срѣдното месечно обременяване на стопанството съ прѣки данѣци, съ косвени данѣци и съ държавни краткосрочни и дългосрочни заеми се е движало както следва:

Постъпления срѣдно на м-цъ въ милиони лв.	1938	1939	1940	1941	1942 до авг.
Прѣки данѣци	61,0	65,4	90,1	210,4	298,0
Косвени данѣци	68,5	76,6	82,5	109,5	638,3
Заеми	1,5	18,1	58,2	416,9	534,7

Отскачането на обременяването чрезъ прѣки данѣци започва отъ 1941 год. включително, какъвто е случаятъ и съ обременяването чрезъ заеми, а отскачането на обременяването чрезъ косвени данѣци започва презъ 1942 год.

С. Ч.

ВЪНШНАТА ТЪРГОВИЯ НА БЪЛГАРИЯ ПРЕЗЪ 1941 год.

Отъ края на миналата свѣтвна война, поточно отъ времето, когато бѣха изживяни и последнитѣ ѣ отражения, не е имало по-нередовни и промѣнливи условия съпѣтстващи външната ни търговия, отколкото презъ 1941 година. Развитието на военнитѣ събития въ непосредствена близостъ до старитѣ граници на страната и върху териториитѣ на новоосвободенитѣ земи, наложи временно спиране, макаръ и за кратко, на цѣлата външна търговия. Последвалото увеличение на териториитѣ на царството намали транспортнитѣ възможности, понеже новозаетитѣ ж. п. линии не разполагаха съ подвижния паркъ дори за угълѣменитѣ нужди на вътрешния превозъ. Необходимостъ да бже осигурена изхраната на жителитѣ на новитѣ земи, пострадали отъ войната и лишени отъ запаситѣ си, насочи къмъ тѣхъ значителна частъ отъ излизещитѣ на производството, които при други обстоятелства биха отишли за износъ. Запасяването за нуждитѣ на населението и на войската даде сжщо своитѣ отражения. Общо погледнато войната създаде, както и презъ 1939 и 1940 година, доста благоприятни моменти за развитието на външната ни търговия, но и много пречки.

Съ огледъ на тѣзи положения трѣбва да

бждат разглеждани и преценявани цифритѣ за външната търговия на България презъ 1941 година, публикувани въ изданията на Главната дирекция на статистиката, отъ кждето сж взети всички денни, упоменати по-долу.

Обнитѣ суми на вноса и износа за 1941 година сж: вносъ 458751 тона на стойностъ 10238995000 лева и износъ 459540 тона на стойностъ 9234141000 лева. Следователно годината е приключена съ единъ пасивенъ остатѣкъ отъ 1004854000 лева.

Ако се направи едно сравнение между даннитѣ за вноса или за износа, по месеци презъ годинитѣ 1939, 1940 и 1941, ще се види, че балканската кампания на силитѣ отъ осѣта е дала отраженията си върху външната ни търговия.

Войната на балканитѣ е повлияла за едно необичайно намаление на вноса и износа (особено на вноса) презъ месецитѣ априлъ и май. Отъ друга страна, слабоото увеличение на вноса по количество, показано за времето отъ месецъ августъ до края на годината, не е съразмѣрно съ увеличението на територията, докато количеството на изнесенитѣ стоки показва намаление за сжщия периодъ. Причинитѣ за това сж изтъкнатитѣ по-горе и слабата реколта на зъриснитѣ храни и нѣкои плодове.

Въ сравнение само съ 1940 година нашата външна търговия показва:

¹⁾ Тѣзи и по-горнитѣ данни сж взети отъ „Месечни известия“ на Гл. дирекция на статистиката, № 9, 1942 год.

	1941 г.		1940 г.		Разлика въ сравнение съ 1940 г.	
	тона	хиляди лева	тона	хиляди лева	тона	хиляди лева
Вносъ	456751	10238995	382139	7028166	+ 76612	+ 3210829
Износъ	459540	9234141	995804	7019066	-436264	+ 2215075
Балансъ		— 1004854		— 9100		

Или изразено въ проценти: спрѣмо 1940 г. презъ 1941 г. вносътъ се е увеличилъ по количество съ 20.05%, а по стойностъ съ 45.68%, докато износътъ показва по количество намаление съ 53.15%, а по стойностъ увеличение съ 31.56%.

Отъ тукъ следва да извадимъ следнитъ заключения. Увеличението на вноса по количество съ 20.05% и по стойностъ съ 45.68% показва, като се има предъ видъ, че презъ 1941 година не е имало съществени промѣни въ вида и количествата на внасянитъ артикули, едно чувствително поскъпване на последнитъ. Подобно заключение отъ съпоставянето на изнесенитъ количества (съ 53.15% по-малко отъ 1940 г.) и на получената насреща стойностъ (съ 31.56% въ повече) ще бѣде съвършено несправилно, тъй като презъ 1941 година сж изнесени по-ценни но по-малки на обемъ стоки, докато износътъ презъ 1940 г. обхваща голѣми количества обемисти и ефтини продукти. Така, напримѣръ, само зърненитъ храни — 319198 тона за 1940 година срещу 24646 тона за 1941 година и материалитъ за отопление (главно каменни въглища) — 260913 тона за 1940 г. срещу 68547 тона за 1941 година, даватъ намаление въ количеството на износа общо съ 506918 тона, или 50.90% отъ количеството за 1940 г. докато полученото въ по-малко, вследствие на това намаление, е само 1037099000 лева или 14.78% отъ общата стойностъ на износа за 1940 г. Като се отстранятъ тѣзи две групи малоченни, тежки и обемисти стоки, чийто износъ презъ 1941 год. не се състоя поради незадоволителната реколта на предхождащата година и поради увеличени вътрешни нужди, съпоставянето на изнесенитъ количества презъ 1941 г. съ стойността имъ показва, че и ценитъ на износнитъ стоки сж получили известно увеличение. Така издаденото заключение се отнася само за онѣзи стоки, чийто износъ се повтаря презъ 1940 и 1941 година въ приблизително съотношение.

Наблюдаваното при вноса сравнително постоянство по видъ и количество на внасянитъ артикули, не може да бѣде установено при износа. Въ състава на последния настѣпватъ ежегодно промѣни, понеже изнасянитъ отъ насъ артикули и количествата имъ,

бидейки отъ земеделски произходъ, се намиратъ подъ прѣкото влияние на климатическиятъ условия и годишната реколта. Отъ друга страна българското стопанство, което се намира въ процесъ на преобразуване и отправяне къмъ по-доходни култури, изважда постоянно на международния пазаръ нови обекти. Такива сж прѣснитъ и консервирани зеленчуци, плодетъ (грозде, кайсии и др.), последнитъ години виното и др.

По отношение на тютюна България държи особено благоприятно положение на естественъ монополъ и за дълго още ще бѣде главния доставчикъ на ориенталски тютюни за странитъ отъ сръдна и северна Европа. Въ сжщото положение се намираме, благодарение на особенитъ климатически условия и географско положение, и като производители на плодове и зеленчуци. Обаче, това едностранично развитие на нашитъ экспортни артикули, като произведени само на земеделниотъ и отчасти на животновъдството, носи известни рискове. Не трѣбва да се забравя, че при настѣпването на мира и при нормализиране на стопанскитъ и транспортни отношения, ние ще трѣбва да се справяме съ силната конкуренция, напримѣръ, на сръдиземноморскитъ страни по отношение на гроздето, чийто износъ смѣтаме, че е достигналъ най-голѣмитъ възможни размѣри (отъ 1938 г. насамъ 50% отъ европейския вносъ на грозде излиза отъ България), или на Франция и Алжиръ, по отношение на виното. Къмъ тѣзи рискове трѣбва да прибавимъ и опасноститъ свързани съ крайната земеделска пренаселеностъ съществуваща у насъ. Ето защо, желателно е да се разнообрази нашия износъ, като се взематъ мѣрки за разширяване на съществуващитъ индустрии и за създаване на нови — поне такива за които въ страната има особено благоприятни условия, до размѣри, които биха позволили да се извършва износъ и на индустриални произведения.

Презъ 1941 година пшеницата участвува въ износа само съ 2674 тона на стойностъ 14741 хил. лева. Смѣло може да се предскаже, че това участие ще намалѣе още за напредъ, защото независимо отъ годишната реколта, житото ще се сѣе въ размѣри по-голѣми отъ необходимото за изхранване, само тамъ където качествата на земята не позво-

ляват да бжде замѣнено съ друга по-доходна култура. А изравняване на доходността отъ житото не може да се постигне съ покачване неограничено на цената му на вътрешния пазаръ, тъй като житото е артикулъ подложенъ напълно на влиянието на международните цени.

Въ развитието на нашата външна търговия по държави презъ 1941 г. се забелязва на първо мѣсто нарастналото участие, въ абсолютни числа и процентно, на Германия. Така, износътъ ни за Германия се равнява на 6510793 хил. лв. или 70·51 % отъ общия износъ (4151936 х. лв. или 59·15 %¹⁾, а вносътъ отъ сѣщата страна на 7321763 хил. лв. или 71·51 % отъ общия вносъ (4889320 хил. лв. или 69·57 %). На второ мѣсто, въпреки едно намаление на вноса, стои Италия: износъ 788758 хил. лв. или 8·54 % (631891 хил. лв. или 9 %) и вносъ 450675 хил. лв. или 4·4 % (467335 х. лв. или 6·7 %). На трето мѣсто по оборотъ и на второ по стойността на вноса следва Протекторатътъ Чехия и Моравия съ износъ 232863 хил. лв. или 2·52 % (227022 х. лв. или 3·24 %) и вносъ 826515 х. лв. или 8·07 % (319931 хил. лв. или 4·55 %). Англия, която до 1940 г. заемаше едно отъ предните мѣста, презъ 1941 г. почти не участвува въ външната ни търговия: износъ 489 х. лв. или 0·005 % (147308 х. лв. или 2·1 %) и вносъ 2310 х. лв. или 0·02 % (157433 х. лв. или 2·24 %). Сѣщото положение имаме и съ Палестина и Египетъ. За последната страна не е направенъ никакъвъ износъ презъ 1941 година (41841 х. лв. — 0·6 %), а сж внесени отъ сѣщата само за 5398 хил. лв. или 0·05 % (51250 х. лв. — 0·7 %). Значително засилване показва търговията ни съ Швейцария, която заема четвърто мѣсто съ износъ 350724 х. лв. или 3·8 % (282116 х. лв. — 4 %) и вносъ 449874 х. лв. или 4·4 % (126592 х. лв. — 1·8 %). Следва Унгария съ износъ 197924 х. лв. или 2·11 % (264508 х. лв. — 3·7 %) и вносъ 449874 х. лв. или 4·4 % (126592 х. лв. — 1·8 %). Най-голъмо относително увеличение показва търговията ни съ Румъния, заемаша шесто мѣсто, съ тенденция да се развива все така благоприятно. Износътъ за тази страна възлиза на 105839 х. лв. или 1·14 % (39385 х. лв. — 0·6 %), а вносътъ — на 278038 х. лв. или 2·72 % (127148 х. лв. — 1·6 %). Прекъснатитъ въ първитъ месеци на годината търговски сношения съ Сѣдиненитъ Щати показваха увеличение въ износа — 208010 х. лв. или 2·25 % (132799 х. лв. — 1·8 %) и силно спадане на вноса — 13242 х. лв. или 0·13 % (126833 х. лв. — 1·8 %). Съ С.С.С.Р. обмѣнътъ обещавахе да надмине размѣритъ отъ 1940 година. Износътъ и вносътъ презъ 1941 г. (фактически само за първата половина на годината) възлѣзоха на 140232 х. лв. или 1·52 % (320485 х. лв. — 4·57 %) и 180118

х. лв. или 1·75 % (202602 х. лв. — 2·88 %). Трѣбва да се отбележи още засиления износъ къмъ: Франция 165630 х. лв. или 1·8 % (104278 х. лв. — 1·5 %), Холандия 46854 х. лв. или 4·0 % (7979 хил. лв. — 0·1 %), Финландия 103552 хил. лв. или 1·1 % (22048 хил. лв. — 0·3 %) и увеличенъ вносъ отъ Турция 118432 хил. лв. или 1·2 % (74819 хил. лв. — 1 %). Износътъ за Швеция се е намалилъ на 128707 х. лв. или 1·4 % (146376 х. лв. — 2·1 %), а вносътъ се е увеличилъ на 41130 х. лв. или 0·4 % (18145 х. лв. — 0·3 %).

Като не броимъ странитъ съ свободна валута, съ които стопанскитъ ни връзки ще бждатъ невъзможни до края на войната, нашата външна търговия се е насочила почти напълно къмъ странитъ съ клирингова валута, който е и единствениятъ възможенъ пътъ за сега. Освенъ това, съ сѣшитъ страни ни свързатъ взаимното приспособяване и географска и политическа зависимостъ, Останалитъ страни съ свободна валута ще заангажиратъ въ бждеще отъ 6 % до 8 % отъ външно-търговския ни оборотъ.

За първи пътъ отъ 1932 година нашиятъ търговски балансъ приключва съ голѣмъ пасивенъ остатъкъ (балансътъ отъ 1940 г. е почти уравновесенъ съ незначително пасивно салдо отъ 9100 х. лв.). Презъ петилѣтието 1937—1941 год. външната ни търговия е дала следнитъ резултати:

Година	Х и л я д и л е в а		
	Вносъ	Износъ	Остатъкъ
1937	4985914	5019499	+ 33585
1938	4934193	5578341	+ 644148
1939	5196747	6064754	+ 868007
1940	7028166	7019066	— 9100
1941	10238995	9234141	—1024854

Този остатъкъ се дължи на значителнитъ пасивни остатѣци къмъ Германия (— 810973 х. лв.) и Протектората Чехия и Моравия (— 594152 х. лв.). Други държави съ остатѣци въ тѣхна полза сж: Румъния — 172177 х. лв., С.С.С.Р. — 80000 х. лв., Турция — 54524 х. лв., Швейцария — 99150 х. лв., Гърция — 23659 х. лв. и др. Активни остатѣци е дала търговията ни съ: Италия — 338084 х. лв., С. Щати 194768 х. лв., Франция 123425 х. лв., Швеция 88577 х. лв., Финландия 60800 х. лв., Белгия 47082 х. лв., Холандия 10600 х. лв. и др.

Пасивниятъ остатъкъ отъ 1941 год. не е намалилъ вземанията ни по клиринговитъ смѣтки образувани отъ излишецитъ на предстоящитъ години, понеже неговото влияние е било уравновесено отъ сумитъ внесени за изплащане на „вътрешния износъ“, за които бѣ споменато въ началото на на-

¹⁾ Поставенитъ въ скоби цифри сж за 1940 г.

стоящия прегледъ и главно отъ нашия вносъ на кредитъ отъ Германия за държавни нужди.

Още отъ началото на сегашната война бѣ отбелязано бързо намаление на вноса и износа извършени по море, като съответно се увеличиха количествата превозвани по Дунава.

Следната таблица показва пжтищата, по които е минавала външната ни търговия презъ последнитѣ петъ години:

Вносъ

Година	По море	По Дунава	По сухо	По въздуха
	въ % отъ стойността			
1937	39,0	19,5	41,2	0,3
1938	38,5	20,6	40,7	0,2
1939	26,1	24,3	49,6	0,0
1940	10,6	30,2	59,2	0,0
1941	3,4	47,6	48,5	0,5

Износъ

1937	42,6	21,5	35,7	0,2
1938	42,8	12,7	44,3	0,2
1939	26,6	24,6	48,4	0,4
1940	14,9	23,7	61,2	0,2
1941	4,9	57,3	37,1	0,7

Отъ даннитѣ на тази таблица се вижда, че извършениятъ по Дунава вносъ се увеличилъ въ сравнение съ 1938 г. повече отъ 2,5 пжти и обхваща почти половината отъ общия ни вносъ. Износътъ пъкъ извършванъ по сжция пжтъ се е увеличилъ за сжщото време повече отъ четири пжти и обхваща повече отъ половината (57,3%) отъ общия ни износъ. Превозанитѣ по море презъ последната година стоки, а именно 46758 тона на стойностъ 352589 х. лв. вносъ и 43608 тона на стойностъ 449633 х. лв. износъ, включватъ: 41234 тона за 282298 х. лв. внесени отъ С. С. С. Р. и Турция и 18920 тона за 395225 х. лв. изнесени за С. С. С. Р., С. Щати и Турция.

Къмъ общата характеристика на външната ни търговия презъ 1941 година, трѣбва да се кажатъ и следнитѣ заключения, които ще важатъ и за 1942 година:

Поради пълното преустановяване на търговския превозъ по Срѣдиземно и Черно море, нашата външна търговия се извършва изключително по Дунава и по желѣзницитѣ. Малката товароспособностъ и по-скжпитѣ такси на последнитѣ създаватъ затруднения, особено при обемиститѣ стоки и при сезонния износъ.

Силно възпрепятствания въ началото на годината, а после напълно преустановенъ вносъ на сурови материали отъ презморски произходъ се наложи да бжде замѣненъ съ вносъ на замѣстителни и изкуствени продукти, което отъ своя страна насочва още повече нашата външна търговия къмъ странитѣ съ клирингова валута, които страни отдавна притежаватъ необходимитѣ инсталации за производството имъ. По този начинъ се повишаватъ ценитѣ на нѣкои първични материали за нашата индустрия, които влизатъ въ страната като фабрични произведения, вмѣсто като суровъ материалъ.

Необходимостта да се внасятъ стоки за нуждитѣ на военното стопанство, за отбраната на страната и ограниченитѣ пазари, наложила промѣна въ съдържанието на понятието „експортенъ излишекъ“. Така експортниятъ излишекъ днесъ не е разликата между произведеното количество и количеството необходимо за покриване на вътрешнитѣ нужди, нито пъкъ може да бжде отправенъ къмъ пазара съ най-добра цена.

Експортниятъ обектъ се определя често по видъ и дори по количество отъ нуждитѣ на пазара, отъ който ще се купуватъ вноснитѣ стоки. При това положение „излишекътъ“ се явява като резултатъ отъ урегулирането на вътрешната консумация и на въвеждане на известни ограничения и замѣстителители. Казаното се отнася, разбира се, и до нашитѣ контрагенти, които се нуждаятъ отъ нѣкои наши произведения.

Никола Златановъ

РАЗВИТИЕТО НА ОВОЩАРСТВОТО

Ограденитѣ съ планини долини и котловини, съ подходящи почви и запазени отъ студениятъ северни и северозападни вѣтрове, благоприятствуватъ твърде много развитието на овощарството. Разширението на овощарството се благоприятствува и отъ наличието на излишна работна ржка за задоволяване по-големитѣ нужди отъ трудови сили въ неговитѣ интензивни клонове.

Най-после овощарството се благоприят-

ствува отъ търсенето на плодове на чуждитѣ пазари презъ последнитѣ години и главно на германския пазаръ, както и отъ макаръ и бавно, но повишаващото се ниво на живота въ страната и увеличаването на употребата на плодове на вътрешния пазаръ.

Презъ времето отъ 1936 до 1940 година площта на овощнитѣ градини, въ старитѣ предѣли, се е движила къмъ разширение, както следва:

Години	Млади	На площ хектари	Всичко
1936	8524	17068	25592
1937	—	—	37779
1938	—	—	43068
1939	18035	29202	47237
1940	21952	30569	52521

Според сведенията на Главната дирекция на статистиката, площта на овощните градини през периода 1936—1940 год. се е малко повече от удвоила.

През 1939 и 1940 г. голъма част от посаденият овощни градини сж били млади, така след 4—5 години от тогава, а именно след 1942 г. ще влѣзе цѣлата площ въ плодпроизводството.

По видъ овощните градини се разпредѣлятъ както следва (въ хектари):

В и д о в е	1936 г.	1937 г.	1938 г.	1939 г.	1940 г.
Сливи	13456	17591	15334	23531	25498
Ябълки	3688	7955	12031	9260	11306
Круши	391	1424	1932	453	537
Зарзалии и праскови	261	—	—	1051	1370
Други и смѣсени	7795	10809	13771	12942	13810

Отъ отдѣлнитѣ видове овощни градини сливовитѣ преобладаватъ. Преди години синитѣ сливи оставаха почти единствения видъ овощни градини. Днесъ тѣ се следватъ на второ мѣсто отъ ябълковитѣ градини. Най-слабо сж застъпени градинитѣ само съ круши. Значителна частъ отъ общата площ на

овощни градини заематъ смѣсенитѣ и отъ други видове овощни дървета градини. Тѣхната площъ презъ 1940 г. е 13810 хектара отъ общо 52521 хектара овощни градини.

Отъ ония площи, които сж били на плодъ презъ съответнитѣ години, сж получени следнитѣ реколти плодове (въ квинтали):

В и д о в е	1936 г.	1937 г.	1938 г.	1939 г.	1940 г.
Сливи	508410	89921	468534	2454430	368056
Ябълки	248822	81943	215206	752444	280067
Круши	5614	15788	19344	589541	218863
Зарзалии и праскови	2160	—	—	306199	160679
Други и смѣсени	206841	117959	256913	1003812	448761
Всичко	971847	305611	959997	5106426	1476426

Главно въ зависимостъ отъ атмосфернитѣ условия презъ годината, производството на плодове се колебае всѣка година въ доста широки граници.

Освенъ производството отъ опредѣленитѣ засадени площи, плодове се получаватъ отъ отдѣлнитѣ посадени овощни дървета изъ лозята, цвѣтнитѣ и дворнитѣ градини, край пѣтищата, шосетата и други единични дървета, разпрѣснати изъ землищата на населе-

нитѣ мѣста.

Сведения за производството на плодове отъ единичнитѣ дървета липсватъ. Такива има само за орѣховитѣ дървета, които не обработуватъ цѣли градини или гори, а сж единично посадени. Споредъ Главната дирекция на статистиката презъ 1939 и 1940 г., въ старитѣ предѣли на страната, сж били съответно произведени 364768 и 226049 квинтала орѣхи.

БЪЛГАРСКАТА КОНСЕРВЕНА ИНДУСТРИЯ

Настѣпилата презъ последнитѣ три години благоприятна конюнктура за пласментъ на зеленчукови консерви даде голѣмъ подтикъ за развитието на консервената индустрия въ страната, като даде едно особено широко поле за действие на вакумнитѣ и сушилни предприятия, които се концентриратъ главно въ районитѣ, гдето зеленчукарството е по-развито.

Огромното нарастване броя на фабричитѣ за консервиране показва колко значително е търсенето на зеленчукови консерви поради военното време и какъ реагира на това търсене българския производител. Ако, обаче, се направи сравнение по развитие на капацитета на предприятията, каквото сравнение за съжаление не бихме могли да направимъ, ще се види, че ново-

се изравнява съ този от всички досега построени фабрики.

Сезонният капацитет на сега действащите фабрики възлиза приблизително на следните количества консерви:

	тона
Зеленчукови консерви.	около 14000
Концентрати (домат. пюре, мармел.)	24000
Сушени зеленчуци	4000
Консерви чр. дълбоко замразяване	3000
Рибни и месо	2000
Всичко	47000

Както се вижда от горната таблица, от всичко 47000 тона капацитетът на консервните фабрики, само 2000 тона се падат на месото и на рибите, като остатъкът се пада на плодотет и зеленчуците. Ето за то, може съ пълно право да се твърди, че българската консервна индустрия е въ сж нност индустрия за консервиране на плодове и зеленчуци.

Горният капацитет, обаче, е изчислен на базата на една тримесечна работа. Ако пъкъ консервните фабрики се запасят съ суровъ материалъ по пътя на пулпирането му, тѣхният сезонъ ще може да продължи 6 и повече месеца, при което и капацитетът на фабриките ще се удвои, като ще могат да преработватъ около 30000 тона плодове и зеленчуци въ обикновени консерви; около 100000 тона червени домати въ пюре съ 38—40 % концентратъ; около 65000 тона прѣсно грозде и други плодове въ мармеладъ съ 68 % концентратъ; около 80000 тона разни зеленчуци въ сушенъ видъ и около 6000 тона зеленчуци и плодове чрезъ замразяване.

Българското производство на зеленчуци, обаче, се отправя въ размѣръ на около 90% за консумация въ прѣсно състояние и износъ, като само една десета частъ остава за преработване отъ консервните фабрики, поради което, при тазигодишното голѣмо изобилие на зеленчуци, консервните фабрики

не можаха да намѣрятъ достатъчно суровъ материалъ за работата си, поради което сж работили — споредъ мнението на специалисти — едва съ една четвъртъ отъ капацитета си. Мѣстната конкуренция на зеленчуковите консерви и мармелади въ България е твърде малка, поради непривикналостта на народа да употрѣбява консервите за храна, следствие на което консумацията на зеленчукови консерви презъ периода 1937/1939 г. едва надвишава равнището на 5000 тона годишно. Следъ избухването на войната, обаче, консумацията на зеленчукови консерви порастна извънредно много, като вече се създава и единъ вкусъ къмъ консервите, главно подъ влиянието на голѣмата консервна фабрика въ София и на повече отъ хилядата народни селски консервни работилници, поради което може съ сигурност да се разчита, че сега увеличаващата се консумация на консерви въ страната ще остане като трайно явление и следъ войната, когато консервирането на зеленчуците, особено въ селските работилници, ще представлява почти единственото сръдство за разнообразяване на твърде еднообразната селска храна презъ зимата.

Въпреки това, засилването на мѣстната консумация на консерви, не ще се отрази силно върху производството на консерви отъ по-едритъ индустриални предприятия, които по необходимостъ ще трѣбва да насочатъ производството си къмъ износъ въ размѣръ на 70—80%.

Ето за то, следъ приключването на войната, Европа ще види една нова експортна индустрия въ България, а българските производители на консерви ще трѣбва да употрѣбятъ всички възможни усилия съ огледъ на качеството и амбалажа, за да задоволятъ европейския пазаръ и да водятъ усѣйна борба съ конкуренцията на консервената индустрия на Унгария, Ромъния, Италия и др. страни, които иматъ по-стара и по-усѣвършенствувана консервна индустрия.

ПЕНСИОНИРАНЕ НА КООПЕРАТИВНИТЕ СЛУЖИТЕЛИ ЧРЕЗЪ ДЪРЖАВНИЯ ПЕНСИОНЕНЪ ФОНДЪ

Съгласно последното измѣнение на чл. 56 отъ Закона за Б. з. к. банка (Д. в. брой 146 отъ 7 юлий 1942 год.), кооперативните служители се причислиха къмъ държавния пенсионенъ фондъ. По поводъ и въ връзка съ това измѣнение на закона за банката, Дирекцията на пенсиятъ издаде окръжно № 3400 отъ 24 юлий т. г. (Д. в. брой 164 отъ 28 юлий), съ което се пояснява какъ трѣбва да се изчисляватъ, одържатъ и внасятъ пенсионните одрѣжки 12,5% и 7,5%, или всичко 20% върху бюджетните заплати на кооперативните служители. Следъ това Б. з. к. банка издаде своето окръжно № 365 отъ 6 августъ т. г., въ което се даватъ над-

лежните упътвания по това измѣнение и се препорѣчва на кооперативите тѣ да внесатъ одрѣжките 20% за пенсия на своите служители. Дирекцията на труда—институтъ за обектвенно осигуряване—сжщо издаде окръжно № 38 отъ 7 августъ т. г., а Дирекцията за осигуряване на умствените работници даде съобщение въ пресата въ връзка съ това измѣнение на закона за банката.

Отъ изнесеното до сега въ печата се вижда, че това измѣнение на закона за банката повдига голѣми спорове. Едни се изказватъ въ негова защита, а други отричатъ полезността му. Кооперативните служители, въ своето болшинство, стоятъ още резервирано

построеният капацитет през 1942 г. почти към реформата, незнаейки какво ще излезе от нея на практика. Малка част от тях сж поздравили реформата, а друга част сж поискали да продължат пенсията и осигуровката си при умственит работници. Всичко това показва, че проблемът не е тъй прост и лесен, както изглежда сж го смътали авторите на реформата, а един сложен и мъжен проблем, за правилното разрешение на който е било крайно необходимо публичното му обсъждане сж пръвото участие на засегнатит и заинтересовани страни, лица и институти.

Добрит страни на реформата сж следнит:

1. Сж тази реформа се влива нова осветителна струя от приходи в анемичния организъм на държавния пенсионен фонд. Банката прави голъма услуга на този фонд, като чрез направеното измънение на закона, причислява към фонда около 15000 кооперативни служители, които още от сега не почнат да внасят пенсионни вноски в него, а фондът ще почне да имъ плаща пенсия след доста години.

2. За новоначинающит, младит кооперативни служители и за тия в бъдеще, тази реформа е желана, полезна и необходима, защото тъ не сж обременени сж никакви пенсионни вноски за минали години, а ще се ползват от този пенсионен фонд наравно с държавнит служители и всички преимущества, които той имъ дава.

3. Улеснява преминаването на кооперативнит служители от кооперативна в общинска и държавна служба и обратно, без да губят пенсионнит си вноски, като всичко то имъ време на служба в тия учреждения се зачита за пенсия.

4. За ония кооперативни служители, които имат по 5—10—15 години общинска или държавна служба и сж правени одръжки за пенсия и които одръжки за тях бъха умрели и тъ ги губъха поради това, че не сж служили 20 и 25 години, за да се пенсионират, сега тия одръжки за тях възкръсват, печелят ги, ще имъ се зачетат заедно сж годинит прослужени в кооперациит.

5. При тази реформа кооперативният служител ще може да се пенсионира и при 15 прослужени години, съгласно чл. 12 буква „а“ от закона за пенсиит ако бъде уволнен по болест, констатирана от медицинска комисия в състав: двама лъкари на служба и представител на ведомството, по което е служил заболелия в деня на уволнението му.

6. Ония кооперативни служители, които не желаят да участват в държавния пенсионен фонд, като член-делегати, юриконсулти, постоянно присъствие, председатели и пр. могат да сторят това, като

вмъсто заплата получават възнаграждение — чл. 5 от закона за пенсиит.

7. Сж реформата се дава право на кооперативнит служители да платят вноски за минали прослужени години в кооперациит, ако искат да имъ се зачетат в пенсия, съгласно чл. 38 буква „е“ от закона за пенсиит. Върно е, че това право за много кооперативни служители ще остане писано на книга, без да могат да го упражнят поради факта, че тръбва да внасят голъми вноски, които нъма да бждат по тхнит сили. Така, например, един кооперативен служител сж месечна заплата 1500 лв. от 1920 година до сега за 22 години тръбва да внесе вноски сж 8% сложна лихва, кржго около 90000 лева, сума, която не е по силит на един кооперативен служител сж малка заплата. Той, обаче ще може да внесе за последнит 11 години от 1931 г. до сега вноскит си, които сж лихвит възлизат на около 25000 лева, или въобще ще внесе за толкова години, колкото сж по силит му. Също така е върно, че мнозина от кооперативнит служители не ще могат да упражнят това свое право по формални причини, тъй като не могат да представят на пенсионното отдъление нужнит документи за прослужени години и получавана заплата поради това, че в кооперациит не сж запазени протоколи, заповъди и пр. за назначения и уволнения, ведомости за получаване заплата, актове за встъпване и напушане на длъжност и пр. Въ всъки случай, добре че е дадено това право на кооперативнит служители да внасят пенсионни вноски за минали години, та който от тях може да се снабди сж документи и да внесе вноски, ще може да упражни това свое право. Вънъ от това чл. 39 от закона за пенсиит имъ дава едно улеснение за внасяне на вноскит за минали години, чрез одръжане 10% от заплатата имъ, или 50% от пенсията до изплащане на вноскит.

8. Никой кооперативен служител в бъдеще не може да заеме повече от една платена длъжност в кооперациит, както това не могат да направят и държавнит чиновници. Това е едно преимущество на реформата, за да се премахнат скандалнит случаи в кооперативното движение, кждето нъкои тхни служители по върховет заемат по 5—6 платани длъжности и никой от тях не могат да вършат добре и навременно, поради разпръснатата си длъжност и липса на съсредоточеност. Нека имъ се даде по-голъма заплата, но да се отдадат изцълно в служба на една длъжност.

Отрицателнит страни на реформата сж сжго нъколко:

1. Кооперативнит служители губят направенит от тях вноски в продължение на дълги години в фонда обществени осигуровки.

гуровки, които възлизат общо на милиони лева по работническите им книжки, съгласно закона за обществените осигуровки от 1942 год. За физическите работници те се губят безвъзвратно, а за умствените само за ония от тях, одръжките на които не сж прехвърлени към фонда на умствените работници. Ония от тях, които не получават заплата по бюджета на кооперацията, а получават възнаграждение или надница, продължават да бждат задължително осигурени при фонда обществени осигуровки съгласно окръжно № 38/1942 год. на Института за Обществени осигуровки.

2. Кооперативните служители губят вноските си, направени въ фонда за осигуровка на умствените работници, ако не продължат и въ бждеще да бждат осигурени при него за пенсия при инвалидност, старост и смърт. Те биха могли да останат доброволно осигурени при този фонд и да продължат да си внасят вноските 12% и пр. въпрѣки че се числят и към държавния пенсионен фонд. Закона за осигуряване на умствените работници позволява това и служителя може да получава двете пенсии—за изслужено време от държавния пенсионен фонд и пенсия от фонда осигуряване на умствените работници, стига да не бжде тѣжко за кооперативния служител да внася на две мѣста вноски, за пенсия—20% въ държавния пенсионен фонд и 12% въ фонда за осигуряване на умствените работници.

3. Не е уреден и въпросът съ вноските на кооперативните служители, които сж правили въ разните частни фондове при кооперативните съюзи и централи, какъвто е на примѣръ фонда „Кооперативен ратник“, при съюза на популярните банки и др., въ смисъл дали този фонд по желание на участниците въ него не би могъл да се мине по смѣтката им въ държавния пенсионен фонд за изплащане вноските им за минало време.

4. Не е уреден и въпроса за прехвърлянето на правените вноски за пенсия от кооперативните служители към разни други фондове: адвокатски, занаятчийски, земеделски и др., въ смисъл дали се допуска прехвърлянето на вноските от тия фондове

към държавния пенсионен фонд и дали въ такъв случай биха се зачели годините въ тия фондове за пенсия, ако самите служители пожелаат това.

5. Не е изяснено въ измѣнения на закона, чл. 5б, дали кооперативните служители се приравняват и въ всѣко друго отношение съ държавните чиновници и трѣбва ли да се третираат като такива. Като се сжди, обаче, по текста на закона, трѣбва да се приеме, че кооперативните служители си остават и за въ бждеще служители въ частни предприятия, като им се дава само право на участие въ държавния пенсионен фонд. Само поради това, че участвуват въ този фонд, те не могат да се смѣтат като държавни чиновници. Те си остават такива при частни предприятия и за тях сж задължителни закона за трудовия договор, за настаняване на работа и помпрителният сждъ за професионалните организации, за данък върху занятията и пр.

6. Съ тази реформа кооперативните служители се лишават от осигуровките въ случай на злополука, болест, майчинство и инвалидност, които имаха до сега по закона на обществените осигуровки, тъй като щом участвуват въ държавния пенсионен фонд те престават да бждат задължително осигурени при фонда о. о. — чл. 1 от закона О. О. и окръжно № 38/1942 год. на Дирекцията на труда. Въ това отношение при фонда о. о. остават задължително осигурени само ония кооперативни служители, които служат въ кооперациите съ възнаграждение или надница.

7. Кооперативните служители не сж освободени от данък за занятие върху получаваната заплата, както сж освободени държавните служители съгласно чл. 4 от закона за данъка върху приходите. Кооперативните служители, понеже не сж държавни чиновници, ще продължат да плащат данък за занятие по 8% върху заплатата си съгласно чл. 6 от закона за данъка върху приходите.

Има и други нѣкон несъобразности въ тази реформа, които отежняват положението на кооперативните служители и сж въ конфликт съ други закони, които, обаче, не изброявамъ, за да не отегча читателя.

Никола Ив. Къневъ

ВЪНШЕНЪ СТОПАНСКИ ПРЕГЛЕДЪ

ГЕРМАНИЯ, ЮГОИЗТОЧНА ЕВРОПА И БЪЛГАРИЯ

Както е известно, югоизтокът и България бѣха откъснати свършено от международния, или по-скоро от междуконтиненталния пазаръ, който бѣше от сѣквременно значение за снабдяването на нашата област съ сурови материали, като кожи от едъръ

добитък, памукъ, вълна, каучукъ и т. н. Югоизтокът бѣ откъснат от тези източници безъ да бжде въ война, поради английската блокада, следствие на което въ България, както и въ околните ни страни, започна да се чувствува голѣмъ недо-

стигъ отъ матерналитъ, които произхождатъ отъ презокеанскитъ страни. Ненужно е да се повтаря, че търговскитъ връзки между България и Германия, които съществуваха и бѣха добре заячени още преди войната, сега се развили до степенъта на едно най-тѣсно сѣтрудничество.

Една заблуда е, че България, като земеделска страна, изнася главно зърнени храни. Износътъ на зърнени храни отъ България е бивалъ винаги минималенъ и по-рѣдки сж годинитъ, когато България е изнасяла зърнени храни, които заслужаватъ да бждатъ отбелязани, отколкото тия, когато мѣстното производство едва е покривало мѣстната консумация. Не сж изключение и годинитъ въ мирно време, когато България е трѣбвало да внася храни, за да се изхрани. Най-важната отъ причинитъ за това сж голѣмата глѣстота на населението въ България, пресмѣтната на квадратенъ километъръ обработаема площъ, отколкото въ останалитъ страни на Европа. Така, отъ едно изчисление на Райтингеръ и Балики въ Берлинското тримесечно списание на Института за конюнктурни изследвания, се вижда, че земеделското население въ по-важнитъ земеделски страни, разпредѣлено на кв. километъръ обработаема площъ, е било преди започването на войната следното:

България	116	Франция	48
Ромъния	97	Сѣд. шати	17
Италия	91	Англия	30
Унгария	72	Канада	11
Германия	52		

Явно е отъ горната таблица, следователно, че въ България отъ единъ километъръ обработаема площъ трѣбва да се изхранятъ повече отъ двойно земеделски стопани, отколкото въ Германия. А като се има предвидъ, че земеделското население представлява 80% отъ цѣлото население на страната, ясно е, че експортнитъ излишци на глава отъ населението сж много по-малки, отколкото сж въ другитъ страни.

Дребниятъ размѣръ на земеделскитъ стопанства въ България отъ друга страна и голѣмиятъ излишекъ отъ работна рѣка въ българското земедѣлие, заставятъ селскитъ стопани да обработватъ повече интензивни култури, като тютюнъ, маслодаини и текстилни растения, плодове и др., отколкото екстензивни зърнени храни, които предизвикватъ засилване на селската безработица. Като последица отъ това, засѣтитъ площи съ зърнени храни въ България, пресмѣтнати на глава отъ населението, сж значително по-малки отъ тѣзи въ другитъ страни на Югоизточна Европа. Така, напримеръ, срещу единъ срѣденъ добивъ отъ 711 кг. зърнени храни на глава отъ населението въ Унгария,

въ България този добивъ възлиза на 513 кг. (пресмѣтнато за 1936/38 г.). Но понеже тѣзи зърнени храни служатъ за изхранване главно на земеделското население и неговия добитѣкъ (цареватата), което е по-многобройно отколкото въ другитъ европейски държави, пресмѣтнато въ сравнение съ цѣлото население, то и износнитъ излишци на зърнени храни въ България сж много по-малки, отколкото въ останалия европейския югоизтокъ. Така, докато презъ 1936/38 година експортнитъ излишци на глава отъ населението сж възлизали на 110 кг. зърнени храни за Ромъния, за Унгария тѣ сж достигнали 71 кг., за бивша Югославия — 45 кг. и за България 39 кг. Явно е, следователно, че България е най-малкия износител на зърнени храни, поради структурнитъ причини, които обуславятъ насоката на нейното земедѣлие.

Срещу единъ общъ излишекъ за износъ на зърнени храни отъ 4600000 тона за цѣла Югоизточна Европа, българскитъ експортенъ излишекъ рѣдко е надвишавалъ 500000 тона, или едва около 10% отъ общия излишекъ на Югоизточна Европа.

Наистина, съ своя общъ излишекъ отъ 46 милиона тона зърнени храни, Югоизточна Европа сама би могла да задоволи нуждитъ на Райха отъ вносъ на сжитѣ, които възлизатъ на около 41 милиона тона, но появилитъ се напоследѣкъ суши предизвикаха чувствителни намаления на реколтитъ, а развитието на военнитъ действия на балканитъ презъ 1941 г. и блокадата на Гърция отъ Англия, поставиха нови задачи на югоизточнитъ страни и специално на България, които намалиха съвсемъ възможноститъ ѝ за износъ.

Така, известно е, че новоприсъединенитъ земи къмъ България бѣха приобщени къмъ Родина въ едно плачевно състояние. Гръцкитъ и югославски власти бѣха реквизирали всички излишци на населението, последното бѣ пострададо и отъ избиване или отвлечане на добитѣка и отъ унищожение на инвентара му, а изхранването и възстановяването на тѣзи краища трѣбваше да легне върху плещитъ на производството отъ старитъ територии на България. Поради това специално положение на Балканитъ и главно поради голѣмата суша, която повреди реколтата на зърненитъ храни въ България, не можеше да става въпросъ за износъ на зърнени храни за Централна Европа.

Българо-германската солидарностъ се изразява съ полагането на всички възможни усилия отъ страна на България да увеличи производството си на земеделски произведения, за да може да даде своя приносъ къмъ изграждането на нова Европа и къмъ осъществяването на победата. Но никой не можеше да попрѣчи на настѣпването на су-

шата и на ниския добивъ отъ декаръ, макаръ и въ страната да не остана нито педя незасѣта земя и нито единъ стрѣкъ не пожънатъ.

Фактътъ, че България не ще може да изнася храни за Германия, обаче, не я лишава отъ задължения, които се отразяватъ на изхранването на населението въ смисълъ, че налагатъ ограничения на консумацията на храни. България придобива нови земи, чиято реколта не навсѣкжде е достатъчна за изхранването имъ. Тѣхнитъ нужди ще бъдатъ покрити отъ производството на други български краища. България трѣбва да поддържа една по-голяма войска отколкото въ мирно време, а нейната издрѣжка изисква повече храни, отколкото е консумирала войската въ мирно време. А общото въздействие на горнитъ фактори въздействува ограничително и ще продължава да въздействува така върху консумацията, докато не се прибере една реколта, която да отговаря на положенитъ усилия отъ българския селенинъ.

За да може да се осигурятъ за едно продължително време достатъчни количества храни за издрѣжката на населението, наложи се да се ограничи консумацията и да се въведе купонната система, която се прилага сега не само въ цѣла Европа, но и въ странитъ отъ противния лагеръ.

Германия разчита на своето и европейското автарично задоволяване на хранителнитъ нужди върху голѣмитъ и необятни области, които бѣха извоювани отъ Съветска Русия и които представляватъ залога за бъдещото нормално изхранване на Европа.

Не е потрѣбно да изброяваме производителнитъ възможности на всички руски завладѣни области, за да видимъ колко много е спечелила Европа съ тѣхъ въ хранително отношение. Достатъчно е да споменемъ само за Украйна, за да видимъ колко се увеличаватъ производственитъ земеделски възможности на Европа. Отъ нейната неизтощима почва 91% се използва за земеделние, отъ която 74% е орна земя. За да се схване ясно значението на тази плодородна област за европейското изхранване, достатъчно е да се изтъкне, че при снабдяването на 200 милионната Русия, Украйна е давала следнитъ проценти отъ земеделското производство на цѣлия Съветски съюзъ презъ 1930 година:

Жито	27·7%	Закхарно цвѣкло	83·0%
Коноп. влакно	22·2%	Картофи	19·2%
Конопено семе	17·5%	Зеленчукъ	38·4%
Ленено семе	5·6%	Плодове	51·6%
Слънчогледъ	28·3%	Тютюнъ	50·0%

Ясно е, следователно, колко е голѣмо стопанското значение на Украйна за Европа, щомъ като даваше горнитъ голѣми проценти производство, а нейната територия възлизаше само на 2% отъ цѣлата територия на С. С. Р. При това Украйна нѣма само земеделско значение за Европа, а и индустриално такова, защото тя е неизчерпаемъ източникъ на сурови материали, които сж отъ особено значение за воденето на войната. Тя е една отъ най-богатитъ области на руди, въглища, петролъ и други жизнено необходими материали за поддържането на индустрия за военни и мирновременни цели.

Реколтата на зърнени храни въ Германия презъ тази година, за разлика отъ реколтата въ България, е добра. А като се взематъ предвидъ дветъ обстоятелства — добра германска реколта и производството на Украйна, ще се види, че презъ идващата година задачитъ на Германия по прехраната ще бъдатъ значително облекчени.

Първитъ признаци за подобряването на положението по прехраната въ Германия вече се появяватъ. Споредъ изявленията на Маршалъ Гьорингъ, дажитъ въ Германия на хлѣба, картофитъ и месото сж увеличени отъ 19 октомври т. г. Това говори красноречиво, че германската криза въ снабдяването е преодоляна и че Райхътъ влиза въ четвъртата година на войната не изтощенъ, а обратното — явно облекченъ по изхранването на народа и войскитъ си.

Германската организация, съчетена съ тазигодишната добра реколта въ европейското пространство, вече изиграха своята роля и дадоха очакванитъ резултати.

Подобни резултати ще може да очаква и България, която полага всички усилия за едно правилно арганизиране на стопанството си и на земеделското производство. Сега за сега, обаче, когато природни, а не други причини наложиха ограничения въ консумацията и мѣжнотии въ изхранването презъ миналата година, дългъ е на всѣки българинъ да се проникне отъ съзнанието, че изхранването на цѣла България трѣбва да стане съ негова помощъ.

В. Петровъ

ФИНАНСИРАНЕ НА ВОЙНАТА ЧРЕЗЪ КРЕДИТА

Историята показва, че всѣка война причинява парична инфлация и обезценка на паритъ. Обезценката на паритъ поради инфлацията презъ миналата свѣтвна война бѣше толкова голѣма, че предизвика дълбоки стопански и социални сътресения. По тази при-

чина още въ началото на днешната война всички правителства заявиха, а и досега продължаватъ да заявяватъ, че на всѣка цена ще гледатъ да избѣгнатъ една парична инфлация, колкото и голѣми да сж нуждитъ на войната. Каза се и се казва, че този пътъ не бива да

има инфлация и че по-скоро войната трябва да бъде финансирана главно чрез данъци. И действително, данъците сж доведени до силно напрежение. Оказва се, обаче, че финансирането чрез данъци има своите граници, които не могат да бъдат преминати и че покриването на постоянно растящите парични нужди на държавите изисква също едно широко използване на кредита. При огромните суми, необходими за воденето на тоталната война, трябва да се разширява и държавният кредит, а той от своя страна предизвиква едно увеличение на паричното обръщение. Проблемът за излишна покупателна сила не бѣ, при все това, никѣде окончателно разрешенъ, въпреки че сж били приложени всички необходими сръдства на една целесъобразна финансова политика. Може да се каже, че досега нѣкои от лошите последици на едно инфлационно развитие сж избѣгнати и то въ едни страни повече въ други по-малко, но все пакъ остава да съществува рискътъ отъ силно използване на държавния кредит и произтичащото отъ него увеличение на банкнотното обръщение. Въ всѣки случай, ако още нѣмаме ясно и пълно проявена парична инфлация, имаме ясно и пълно проявена кредитна инфлация. Киквидирането съ кредитната инфлация, следъ приключването на войната ще зависи отъ изкуството на финансовата политика.

Банката за международни плащания, която бѣше основана като репарационна банка, неотдавна е обнародвала данни относително развитието на държавния кредит въ континенталните европейски страни за времето отъ края на 1939 год. до края на 1941 год. Ний намираме тѣзи данни въ сп. *Sud—ost—Econometist*, 23. X. 1942 г. Нека да се спремъ на отдѣлните страни.

Общото увеличение на задълженията на германския Райхъ за горния периодъ възлиза на 87 милиарда райхсмарки. Участието на емисионната банка въ поемането на съкровищни бонове трябва да възлиза на около 10·2 милиарда райхсмарки, а въ голѣмитѣ банки сж били пласирани краткосрочни и дългосрочни облигации крѣгло на 12 милиарда р. м. Въ същото време банкнотното обръщение се е покачило съ 7·5 милиарда или съ 63%, докато скотовитѣ вземания на Райхсбанкъ сж нарасли съ 1·6 милиарда или съ 80%. Нарастването на влоговетѣ въ голѣмитѣ банки е възлѣзло на 12·5 милиарда или съ 90% увеличение. Както се вижда, всичките държавни нужди сж били покрити въ размѣръ на около една четвъртъ отъ емисионната банка и отъ голѣмитѣ банки, една значителна частъ се пада на спестовните каси, следъ това на другитѣ кредитни и застрахователни учреждения и най-после

остатъкътъ на пласмента е извършенъ между населението.

Въ Италия, която влѣзе въ войната едва презъ сръдата на 1940 год., недостигътъ на бюджетни сръдства презъ първитѣ 18 военни месеца е възлѣзълъ крѣгло на 90 милиарда лирети. Отъ двата военни заеми и отъ издаването на съкровищни бонове сж постъпили крѣгло 55 милиарда, а до края на 1940 год. отъ Италианската банка сж били изтеглени аванси, възлизащи на 7·4 милиарда. Отъ едно обяснение на управителя на италианската емисионна банка излиза, че презъ 1941 год. една осма отъ държавните разходи е била покрита чрезъ кредита на централната банка. Публикуването на даннитѣ на емисионната банка биде спрѣно презъ 1941 год. До края на 1940 год. банкнотното обръщение се е покачило съ 6·9 милиарда лирети или съ 280%. Използуванитѣ аванси, взети отъ разни кредитни институти, се пресмѣтатъ въ доклада на Банката за международни плащания на 10·3 милиарда лирети. Влоговетѣ и вземанията по текущи смѣтки при тритѣ най-големитѣ италиански банки сж нарасли презъ 1940—41 год. съ 9·4 милиарда или съ 500%. Отъ обясненията на италианския финансовъ министъръ излиза, че сумата на спестовнитѣ влогове при банки, обществени институти, спестовни каси и ипотекарни банки, както и при пощенската спестовна каса, е възлизала въ края на 1941 год. общо на 146 милиарда лирети.

Разширението на кредита въ тритѣ окупирани западно-европейски страни — Франция, Белгия и Холандия — произлиза главно отъ издрѣжката на германската окупационна войска. Окупационитѣ разходи за Франция бидоха първоначално опредѣлени на 400 милиона франка, а отъ м. май 1941 год. на 300 милиона франка дневно. Общитѣ допълнителни кредитни нужди на французката държава презъ 1941 год. сж възлизали на около 200 милиарда франка, отъ които 50% сж били покрити чрезъ емисионната банка и голѣмитѣ банки.

Финансирането на белгийската държава чрезъ кредитъ е показано за двѣтѣ години съ сумата 46·6 милиарда белгийски франка, отъ които 23·6 милиарда, т. е. повече отъ половината, сж били покрити отъ централната банка, а остатъкътъ е билъ разпредѣленъ на пазара.

Въ Холандия извънредните държавни финансови нужди презъ изследвания периодъ показватъ крѣгло 3·7 милиарда холандски флорини, отъ които 1 милиардъ сж били покрити отъ централната банка и 0·6 милиарда отъ четиритѣ голѣми банки. Това представлява заедно около 40% отъ общитѣ нужди. Презъ двѣтѣ години сж били хвърлени на пазара 1·4 милиарда флорини сръдносрочни и дългосрочни заеми, докато краткосрочното

задължяване възлиза на 1·4 милиарда флорини. Банкнотното обръщение се е покачило с 1 милиард или с 84%, а влоговетъ на четиритъ голъми банки с 0·4 милиарда или 63%.

Но войната е наложила тежки товари не само на воюващитъ и на окупираниитъ страни, но сжщо така и на неутралнитъ. Това се вижда отъ увеличаващото се задължяване, напримъръ на Швеция и Швейцария. Впрочемъ и въоръжениитъ неутралитетъ поглъща много пари, макаръ и далече на толкова, колкото войната.

Общото държавно задължяване на Швеция презъ дветъ години е било увеличено с 3·5 милиарда крони т. е. повече отъ удвояно. Тази значителна сума е могла да бжде набавена въ по-голъмата си частъ на свободния пазаръ. Банкнотното обръщение се е покачило презъ дветъ години с 300 милиона или с 19%, срещу което стои, обаче, едно съответно нарастване на шока отъ злато и девизи на шведската емисионна банка.

Швейцария е покрила само около 10% отъ своитъ извънредни военни разходи чрезъ допълнителни данъчни облагания, а остатъкътъ е набавенъ чрезъ заеми. Емисионната банка не е била използвана въ случая и федерацията се е задоволрила само съ това да задържи за себе си реализираната отъ преоценяването на златната и девизна наличност на емисионната банка печалба отъ 500 милиона швейцарски франка. Финансирането на извънреднитъ държавни нужди е могло практически да бжде преодоляно безъ разширение кредита на банкитъ. Банкнотното обръщение се е покачило презъ двугодишния периодъ отъ време едва с 3%, а банковитъ влогове — само с 5%. Съ други думи тъ сж останали приблизително въ мировременния размъръ.

Въ Унгария извънреднитъ държавни нужди отъ кржгло 1 милиардъ пенгю сж били покрити първоначално и то въ размъръ до една пета частъ, чрезъ директно използване на емисионната банка. Това задължяване е било наскоро покрито. Въ края на 1941 год., обаче, е поето още по-голъмо задължяване на държавата къмъ емисионната банка, което е било покрито въ значителна частъ отъ сумитъ, употребени за обмъръ на чуждитъ банкноти въ възвърнатитъ области. Портфейлтъ на емисионната банка се е покачилъ презъ изследвания двугодишенъ периодъ отъ 0·6 на 1·2 милиарда пенгю. Око-

ло 400 милиона пенгю сж били пласирани отъ десеттъ голъми будапещенски банки, подъ формата на краткосрочни и дългосрочни кредити, а премийниятъ заемъ отъ 100 милиона пенгю е билъ предложенъ на публична подписка и е билъ покритъ отъ населението. Покачването на банкнотното обръщение възлиза презъ сжщия периодъ отъ време на кржгло 1 милиардъ или 117%. Депозититъ на десеттъ най-главни банки сж се покачили с 300 милиона пенгю или с 26%.

Докладътъ на банката за международни плащания пресмърта нуждитъ за финансиране на войната въ Румъния само за 1941 год. на 87 милиарда лей. Отъ тѣхъ 32 милиарда сж набавени чрезъ прѣко и непрѣко участие на емисионната банка, а чрезъ принудителенъ държавенъ заемъ сж били набавени кржгло 12 милиарда лей. Увеличението на банкнотното обръщение възлиза на 48·4 милиарда или близо 100%. Влоговетъ при банкитъ и спестовнитъ каси сж се покачили съ кржгло 12 милиарда или с около 60%. Това общо покачване се отнася за 1941 год.

Вжтрешниятъ държавенъ дългъ на България показва презъ двугодишния периодъ отъ време едно увеличение отъ 3·6 милиарда лева или с 26%. Емисионната банка въобще не е била използвана. Дългътъ на държавата къмъ Народната банка е нарастналъ чрезъ поемането на сжкровищни бонове с 3·8 милиарда лева. Едновременно, обаче, се е покачило и вземането на държавата отъ 1·5 на 5·7 милиарда лева, т. е. с 4·2 милиарда. Увеличението на банкнотното обръщение отъ 4·2 на 13·5 милиарда лева, т. е. по-вече отъ тройно, отговаря приблизително на клиринговитъ кредитни остатъци на банката отъ 8·6 милиарда лева.

Прегледътъ на Банката за международнитъ плащания показва едно голъмо разнообразие на употребенитъ методи за посрѣиане на извънреднитъ държавни нужди. Въ най-честитъ случаи извънреднитъ държавни нужди сж могли да бждатъ покрити чрезъ публични емисии на свободния пазаръ, въ други случаи държавата се е обръщала къмъ стопанскитъ предприятия, а въ единични случаи тя е прибѣгвала даже до принудителни заеми. За една по-вече или по-малко значителна частъ отъ финансовитъ нужди, обаче, почти всѣка държава е трѣбвало да прибѣгва до банковия кредитъ и то отчасти даже до такъвъ на емисионната банка.

R.

ЕДНА МИРНА РЕВОЛЮЦИЯ

отъ

проф. Оливейра Салазаръ, М-ръ Председател на Португалия.

Преведена отъ Ирина Сокерова.
Издава сп. „Прегледъ за трудово право“,
София, 1942 г., стр. 284, цена 100 лева.

Професоръ Салазаръ е една измежду малкото на брой интересни личности на нашето време. Младъ и скроменъ професоръ отъ провинциалния университетъ въ Коимбра, който решително отблъгващъ плодната популярностъ и ненавиждащъ парадитъ, както и неяснитъ думи и речи (стр. 5), проф. Салазаръ бива поканенъ презъ 1928 год. да заеме поста финансовъ министъръ и покъсно Министъръ-председателъ, когато Португалия бѣше станала за смѣхъ на Европа съ своето държавно съкровище, праздно отъ много години, въ което астрономическитъ цифри сж предшествувани отъ нулитъ на катастрофитъ и дето гъмжаха безнадеждни дългове (стр. 1). Професоръ Салазаръ започва съ лѣкуването, преди всичко, на финансовата болестъ, защото иначе не е било възможно да се сложи за разрешение каквото и да е държавно-административенъ проблемъ, нито е било възможно да бѣде предприета каквато и да било социална или етична реформа (стр. 10). Равновесието въ бюджета е било необходимо, за да се спре пушането на повече книжни пари въ обръщение, да се прекъсне издаването на съкровищни бонове и да се преустанови използването на влоговетъ и на фондоветъ (стр. 13). Но финансовата реформа би заглъхнала и резултатитъ ѝ не биха били трайни, ако не бѣше последвана отъ затягането на стопанството изобщо. Държавата и частнитъ лица бѣха заедно впрегнати въ възстановителнитъ работи за португалското народно стопанство. Проф. Салазаръ, обаче, намира за погрѣшна „модерната тенденция да се разширява безгранично намѣсата на държавата“, защото „когато държавата замѣства частнитъ лица, тя задушава творческата сила на всѣка частна инициатива и отъ това могатъ да произлизатъ само несгоди“ (стр. 15). Мждрото отнасяне на проф. Салазаръ къмъ стопанскитъ проблеми, отсъствието на каквито и да било наивни и сжщевременно амбициозни и упорити увлѣчения, проличава отъ следния цитатъ: „Не сжществува днесъ въ свѣта страна, която би могла да каже, че е страна на свободната търговия; все пакъ, нашата фигурира между ония, чийто протекционизъмъ е най-умѣренъ. Ние смѣтаме за сериозно заблуждение крайния протекционизъмъ, който виждаме да се развива навсѣкѣ — протекционизъмъ, който пренебрѣгва естественитъ условия, при които живѣятъ народитъ и видоизмѣня, въ вреда на човѣче-

ството, самобитния характеръ на различнитъ национални стопанства. Създаването на автаркични стопанства, къмъ което вървятъ болшинството народи — било като реакция срещу други автархии, било съ намѣрение да организиратъ военната си защита — вмѣсто да разреши проблемитъ на деня, че порооди само други проблеми за разрешаване. При тия мжчни обстоятелства, ние се противопоставяме, доколкото ни е възможно, на стѣснителнитъ мѣрки: митнически тарифи, контингенти, ограничение на търговията съ девизи и съставляваме, по тоя начинъ, съ нѣколко други страни, една отъ рѣдкитъ части на земното кълбо, дето се зачита свободата на вноса, на износа и на търговията съ девизи“ (стр. 16—17). По този начинъ, стопанството ще се носи отъ частнитъ лица, съ тѣхното право на частна собственостъ и съ тѣхната частна инициатива, а държавата ще поддържа възможноститъ за една умѣрена и благородна конкуренция и ще обуздава злоупотребленията (стр. 19). Правата и границитъ на властѣта вървятъ по диагонала между идеята за нацията и идеята за човѣшката личностъ, съ нейнитъ права и цели (стр. 20). Държавата е носителъ на идеята за истината и справедливостѣта, поради това тя не може да остане равнодушна срещу несправедливоститъ и измамата; защото равнодушието би означавало отричане на горнитъ принципи (стр. 21). Ако либерализма се изражда въ свобода противъ свободата, то днешната държава гарантира свободата, освенъ само свободата противъ общественъ интересъ (стр. 27). Като прави едно бѣгло сравнение между политическия режимъ въ Португалия и политическия режимъ въ Русия, Германия, Италия и Англия, проф. Салазаръ изтъква сжщественни различия. „Философската структура на нашата система не позволява, обаче, никакво смѣсане: схващането, че държавата трѣбва да бѣде ограничена вътрѣ въ страната отъ морала и правото, а въ международния животъ отъ свободно подписанитъ договори и конвенции; умѣренитъ политически методи въ управлението; здравия и ненападателенъ национализъмъ; широката нравствена основа на всички прояви въ общественъ и частенъ животъ; уважението къмъ човѣшката личностъ и къмъ осжществяването на нейнитъ върховни цели; възпламеняването на цивилизаторското призвание на нацията — целъ за която тя се отдава на широко хуманно сътрудничество — духътъ и възпитателната тенденция на общественитъ институции — всичко това сж белези, които дори преди консти-

туцията от 1933 год., отличават диктатурата, която ще нарека, ако ми бъде позволено, диктатура на разума или на интелигентността, от военният диктатури или от партията“ (стр. 34). По-нататък сж наредени речит на проф. Салазаръ, произнасяни въ връзка съ важни и сжществени реформи както въ областта на държавнитъ и общински финанси, тъй сжко и въ областта на общата държавна уредба и администрация. Навсѣкжде проличава единъ здравъ усѣтъ къмъ нѣщата, навсѣкжде все мадрото отношение къмъ достойнството и правата на личността и нуждитъ и целитъ

на общността, навсѣкжде силно етичната въздържаностъ и отмѣреностъ на държавно-политическитъ действия на администрацията.

Изобило, когато човѣкъ прочете тази ценна книга, вижда колко разумъ и колко мадростъ сж необходимо за едно напредничаво реформиране и организиране на стопанскитъ, на социалнитъ и на културнитъ отношения въ обществото, а сжко и между държавитъ. Тѣмко поради това издателятъ и преводачътъ заслужаватъ похвала и благодарностъ, че сж обогатили българската книжнина съ ценния трудъ на проф. Салазаръ.

С. Ч.

СТОПАНСКИ КНИГОПИСЪ

Проф. Д-ръ Д. Добревъ — Методологични проблеми въ ученето за отдѣлното стопанство, София 1942.

Поф. Бойчо П. Бойчевъ — Търговско смѣтане, Варна 1942, второ допълнено издание, 800 стр., цена 300 лв.

Д-ръ Г. А. Георгиевъ — Сжщность и цели на годишния балансъ отъ гледище на балансовитъ теории, Варна 1942, цена 100 лв.

Сотиръ Я. Филиповичъ — Българскиятъ тютюнъ, стопански и социални отгражения, Пловдивъ 1942 г., цена 200 лв.

* * * Статистически годишникъ на столица София, 1934—1941, София 1942, 248 стр., цена 60 лв.

Списание на Българското икономическо д-во, год. ХLI, 1942, София, кн. 7: Д-ръ К. Недѣлчевъ — Законътъ за взаимодействието между капитализма и социализма; Петъръ Шапкаревъ — Земеделското стопанство въ северна Македония; Каменъ З. Каменовъ — Българскитъ държавни финанси презъ 1941 г.; Пенко Стоевъ — Изъ отчета на Б. и. банка за 1941 г.; Тодоръ Къневъ — Законъ за уреждане на вътрешната търговия; Ст. П. Стояновъ — Развитие на банковото дѣло въ Италия.

Кн. 8: Петъръ Шапкаревъ — Земеделското стопанство на южна Македония и западна Тракия; Проф. д-ръ Ив. Стефановъ — Статистика на осигурителното дѣло; Ас. Кемилевъ — Индустрията въ България презъ първото полугодие на 1942 год.

Bulletin mensuel de renseignements économiques et sociaux, Rom 1942, № 6, 7—8, 9, 10.

Ekonomist, Monatsschrift für Wirtschafts- und Sozialfragen, Zagreb 1942, broj 1—2, 3—4, 5, 6, 7—8.

Архивъ на Българското земеделско д-во, Редакторъ: Т. Е. Бакърджиевъ, София 1942, кн. 1: Проф. Я. С. Молловъ — Съвременното

състояние на въпроса за размѣритъ на земеделскитъ стопанства; Д-ръ А. п. Стояновъ — Методологични въпроси въ връзка съ установяване себестойността на продуктитъ или срѣдствата на производството отъ земеделско-стопански произходъ; Христина Мочева — Приносъ къмъ въпроса за опознаване начина на животъ и храненето на родопското население.

Стопански вести — Двуседмично списание за стопанска политика и стопанско законодателство. Директоръ: Райко Ошановъ, Редакторъ: А. Г. Христофоровъ. София 1942 год., бр. 13, 14, 15, 16, 17, 18.

Архивъ за стопанска и социална политика, София 1942, кн. 3: Проф. Н. В. Долински — Петгодишниятъ земеделско-стопански планъ; Д-ръ Д. Тошевъ — Развитие на индустрията въ Дания; Н. Станимировъ — За връзката между стопанство и политика; А. Г. Христофоровъ — Новиятъ опитъ за заковане на ценитъ; Борисъ Ивановъ — Общо състояние на българското кооперативно движение.

Кн. 4: Проф. Ив. Батаклиевъ — Колко голѣмо човѣчество може да изхрани земята; Димитрана Иванова — По поводъ ограничението достъпа до висшето образование изобщо и частно за девицата; Койчо Александровъ — Борбата за земя въ Китай; Иванъ Донковъ — Стоковитъ борси у насъ; Н. Станимировъ — Външната търговия на България презъ 1941 г., М. О. — Ценитъ на зърненитъ храни въ нѣкои европейски страни.

Бразда, месечно списание за обществена култура и стопански въпроси. Редакторъ: Христо Стойковъ, София 1942 год., кн. 5, 6, 7, 8.

Месечни известия на Главната дирекция на статистиката, София 1942 г. № 4, 5, 6, 7, 8, 9.

Финансовъ месечникъ на М-вото на финанситъ, София 1942 год., кн. 1, 2, 3, 4.

ПОСМЪРТЕНЪ ФОНДЪ

ПРИ

ОБЩИЯ СЪЮЗЪ на БЪЛГАРСКИТЪ РАБОТНИЦИ, гр. СОФИЯ

Донасяме до знанието на всички предприятия за индустрия, търговия, кредитъ и други, че ПОСМЪРТНИЯТЪ ФОНДЪ при Б. Р. Съюзъ е въвелъ ГРУПОВИ СОЦИАЛЪ-РАБОТНИЧЕСКИ ЗАСТРАХОВКИ, при най-ниска научно-застрахователна премия.

Финансовата тежестъ на груповата застраховка се понася:

- а) отъ Българския работнически съюзъ
- б) отъ самия застрахованъ работникъ и
- в) отъ предприятията, САМО срещу 28.— лева ГОДИШНО за единъ застрахованъ, срещу осигуренъ капиталъ 3.000.— или 5.000.— лева.

На масовитъ случаи, когато почине работникъ, семейството му още на другия день да изпада въ крайна мизерия, ТРЪБВА ДА СЕ ТУРИ КРАЙ! На тази именно ПОЛУВЪКОВНА РАНА върху снагата на българското работничество ПОСМЪРТНИЯТЪ ФОНДЪ при Б. Р. Съюзъ, съ благосклонното участие на предприятията, чрезъ груповата застраховка Е НАМЪРИЛЪ ЕФИКАСНИЯ ЛЪКЪ! За едно кратко време, Посмъртниятъ фондъ, чрезъ СТОТИЦИ предприятия, Е ИЗПЛАТИЛЪ НА ПОСТРАДАЛИ РАБОТНИЧЕСКИ СЕМЕЙСТВА надъ 2.500.000.— лева!

Направете групова застраховка и на Вашитъ работници въ Посм. фондъ при Б. Р. Съюзъ, за да се манифестира по най-блѣскавъ начинъ сътрудничеството между ПРЕДПРИЯТИЕ, ОРГАНИЗАЦИЯ и ТРУДЪ! Частъта на предприятията въ груповата застраховка е САМО 7 (СЕДЕМЪ) СТОТИНКИ на день за единъ работникъ! Тия 7 стотинки на день, обаче, ще допринесатъ така много за социалния миръ въ Родината ни!

Националната ни общностъ очаква всички социално мислящи работодатели да изпълнятъ ДЪЛГА си и къмъ другия важенъ въ производството факторъ — БЪЛГАРСКИЯ РАБОТНИКЪ.

Поискайте условията на груповата застраховка въ Посм. фондъ при Б. Р. Съюзъ, които ще ви бждатъ изпратени веднага безплатно.

БЪЛГАРСКА НАРОДНА БАНКА

Основана 1879 г.

Капиталъ 500.000.000 лв.

Резерви 1.208.245.000 лв.

Централно управление

СОФИЯ

Клонове:

София, Бургасъ, Варна, Видинъ,
Габрово, Дупница, Кюстендилъ, Плъ-
венъ, Русе, Свищовъ, Ломъ, Сливенъ,
Стара-Загора, Пазардникъ, Търново,
Хасково, Шуменъ, Ямболъ, Казан-
лъкъ, Асеновградъ, Враца, Добричъ,
Г.-Орѣховица, Скопие, Ксанти, Кавала,
Битоля, Гюмюрджина, Деде-Агачъ,
Драма и Сѣресъ.

97 агентури

Българска земеделска и кооперативна банка

Народно учреждение за обслужване съ кредитъ българското стопанство и кооперации.

Основано въ 1864 година
Капиталътъ е неограниченъ

ОБСЛУЖВА СЪ КРЕДИТЪ:

Земеделскитѣ стопанства, земеделскитѣ кредитни кооперативни потрѣбителни сдружения, тѣхнитѣ съюзи и воднитѣ синдикати, занаятчиитѣ и занаятчийскитѣ кооперации, популярнитѣ банки и тѣхнитѣ съюзи.

Доставя:

Земеделски орждия и машини, подбрани семена за посѣвъ на зърнени храни и фуражъ, меденъ сулфатъ (синь камъкъ) за прѣскане и предпазване лозята и овощнитѣ градини отъ болести и за защита отъ паразити; купува бакъръ, дървенъ материалъ, смазочни и горивни материали, занаятчийски материали и др.

Посрѣдници:

За продажба и износъ за чужбина на земеделски произведения, събирани отъ кооперативнитѣ сдружения: тютюнъ, пашкули, розово масло, прѣсни, сухи и консервирани плодове, зърнени храни и фуражъ, мешини, сахтиянъ, килими и др.

Извършва:

всички банкови операции, приема спестовни влогове, срочни и безсрочни, при най-износни условия.

СЕДАЛИЩЕ И УПРАВЛЕНИЕ ВЪ СОФИЯ

145 клона и 60 агенции въ всички производителни, земеделски градове и села. 340 популярни банки въ цѣлата страна, които извършватъ влогово-акредитивна служба.

БАНКА БЪЛГАРСКИ КРЕДИТЪ А. Д.

Основана съ участието на Държавата, Б. н. банка и Б. з. и к. банка

КАПИТАЛЪ И РЕЗЕРВИ 175.000.000 ЛВ.

ИЗВЪРШВА ВСИЧКИ БАНКОВИ ОПЕРАЦИИ.

Специално оторизирана съ законъ за издаване гаранции предъ държавни и общински учреждения за участие въ търгове.

36 клона

42 представителства

Въ всички останали градове кореспонденти — Б. н. банка

Централа София, ул. „Александъръ I“ № 12

Телегр. адресъ: „БЪЛКРЕДЪ“

ГЕРМАНО-БЪЛГАРСКА КРЕДИТНА БАНКА

ОСНОВАНА ПРЕЗЪ 1905 ГОДИНА

ЦЕНТРАЛА ВЪ СОФИЯ

КЛОНОВЕ: ВАРНА, РУСЕ, ПЛОВДИВЪ, КАВАЛА И СКОПИЕ

КАПИТАЛЪ НАПЪЛНО ВНЕСЕНЪ ЛВ. 50,000,000

РЕЗЕРВЕНЪ КАПИТАЛЪ ЛВ. 43,000,000

Телеграфически адресъ: КРЕДИТБАНКЪ

Извършва всички банкови операции

Македонска народна банка А. Д.

Капиталъ 40.000.000 лева

Централа: София

Клонове: Петричъ, Г.-Джумая, Неврокопъ, Св. Врачъ, Скопие и Битоля

Телефони: № 2-51-96, 2-51-97

Телегр. адресъ: „Македонбанкъ“

ОТКРИВА текущи дебиторни сметки.

СКОНТИРА търговски портфейлъ.

ПРИЕМА за инкасо полици, платими въ България и чужбина, при много изгодни условия.

ОТПУЩА заеми срещу залогъ на стоки въ складъ и при износъ въ чужбина.

ОТКРИВА акредитиви при вносъ на стоки.

ПРИЕМА срочни и безсрочни влогове при много изгодни лихви и условия.

ИЗВЪРШВА преводи навсякъде въ България и чужбина.

ИЗДАВА гаранции за участие въ търгове и предъ частни предприятия въ България и чужбина.

БАНКАТА отдава касетки подъ наемъ.

ПЪРВОСТЕПЕННИ кореспонденти въ цяла България и чужбина.

ПОЩЕНСКА СПЕСТОВНА КАСА

Основана през 1896 година подъ гаранция на Държавата
Централно управление въ София, клонъ въ Скопие

I. Спестовно отдѣление:

Вложители	750.000
Събрани влогове лв.	5.200.000.000

II. Чеково отдѣление:

Чекови смѣтки	7.300
Авоари по смѣтките лв.	300.000.000

Касова служба при централното управление въ София, клонъ въ Скопие и при 1000 телеграфо-пощенски станции въ страната.

ОБЩЪ СЪЮЗЪ НА ПОПУЛЯРНИТЪ БАНКИ

(КРЕДИТНА ЦЕНТРАЛА НА ПОПУЛЯРНИТЪ БАНКИ)

София, ул. „Раковски“, 116

Телефони: №№ 2-19-65, 2-19-64, 2-19-66, 2-19-67

Обединява 310 популярни банки въ всички градове и по-голъми села въ Царството съ 260.000 индивидуални членове-кооператори.

Собствени срѣдства на Съюза	лв.	92.779.000.—
Влогове на частни лица	„	209.649.000.—
Влогове на популярни банки	„	1.781.785.000.—
Разни срѣдства	„	135.988.000.—
Всичко пасивъ	лв.	2.220.201.000.—
Пласментъ въ кредитъ	„	1.528.541.000.—
Имущества и резерви	„	547.668.000.—
Разни активи	„	143.992.000.—
Всичко активъ	лв.	2.220.201.000.—

Активъ пасивъ на съюзенитъ 310 популярни банки:

Собствени срѣдства	„	1.246.613.000.—
Влогове	„	5.107.535.000.—
Други срѣдства	„	908.303.000.—
Всичко пасивъ	лв.	7.262.451.000.—
Пласментъ въ кредитъ	„	3.135.273.000.—
Пласментъ въ стопанска дейность	„	412.156.000.—
Разполагаеми срѣдства и др. пласменти	„	3.715.022.000.—
Всичко активъ	лв.	7.262.451.000.—

ДИРЕКЦИЯ НА ВЪНШНАТА ТЪРГОВИЯ

СОФИЯ, БУЛ. ЦАРИЦА ЙОАННА 6
ТЕЛЕФОНИ: 2-75-72 НУМЕРАТОРЪ
ТЕЛЕГРАФ. АДРЕСЪ: ЕКСПОРТИНЪ

Държавен орган за провеждане външната търговска политика на България.

Полага всестранны грижи за организиране и насърчение на българския износ и внос.

Извършва държавния контрол върху подготовката на производството и пласмента на всички български стоки, предназначени за износ.

Грижи се за пропагандата на българското производство на външните пазари.

Дава безплатни, изчерпателни и точни сведения по всички въпроси изъ областта на българската външна търговия.

ЦЕНТРАЛА ЗА НАРОЧНИ ДОСТАВКИ

ЦЕНТРАЛНО
УПРАВЛЕНИЕ

ул. СОЛУНЪ 4 — СОФИЯ
ТЕЛЕФОНЪ 2-74-80

ЕКСПРЕСЪ

Къща за вътрешни и менд. транспорти
Царски придворни експедитори-софия

Пълномощникъ на Българскитѣ публични влагалища а.д.
Генерални представители за България на колетната
служба на Мендународното д-во за спални вагони и
голѣмитѣ европейски експреси

Официални представители за България, Сърбия, Румѣния, Гърция и
Турция на Дюнѣ Кокериль Лайнъ, редовна експресна служба Лондонъ
(Тилбъри) Остенде и обратно. Генерални представители за България на
параходното дружество Избрантсенъ Молъръ Къмпани
Инкорпорейтъдъ — Нью-Йоркъ

Телефони : 2-21-37, 2-21-38, 2-21-39 ; складъ : 3-10-41

Телеграф. адресъ за централата и клоноветѣ „ЕКСПРЕСИОНЪ“

Клонове :	Бургасъ	Варна	Ломъ	Русе	Оборище	Пиротъ
Телефони :	28-00	21-98	104	27-95	11	35

БЪЛГАРСКА ПРОМИШЛЕННОСТЪ

А. Д.

Бушуващата война наруши стокообмѣна между отдѣлнитѣ държави. Нарушиха се отново създаденитѣ съ толкова трудъ, следъ свѣтовната война, търговски сношения и договори. Това, за съжаление, не можа да се ограничи само на континента, а автоматически се пренесе и въ колониитѣ на воюващитѣ страни и, по този начинъ, се затрудни търговията съ колониални стоки.

Поради тѣзи обстоятелства и поради голѣмитѣ рискове, които представляваше превоза на нѣкои стоки отъ далечни страни, поржкитѣ за малки количества станаха вече невъзможни, а отъ друга страна трѣбваше да се съсредоточи този видъ търговия или доставки въ нѣкой институтъ, който да бжде подъ близкия надзоръ на правителството, за да може да се държи смѣтка за ценитѣ на така доставянитѣ материали и не се допуска развиващата се въ таква случай спекула.

Поради тѣзи именно съображения, по искането на Министерския съветъ, при **Съюза на българскитѣ индустриалци** се образува А. Д. „**БЪЛГАРСКА ПРОМИШЛЕННОСТЪ**“, съ седалище въ София и капиталъ отъ единъ милионъ лева.

Цельта на дружеството е да снабдява индустриалнитѣ предприятия съ необходимитѣ имъ сурови материали. То не работи по своя инициатива, а по отправени, чрезъ съответнитѣ родови съюзи, искания на индустриалцитѣ. Решенията за поржчки сжщо се взематъ въ съгласие съ родовитѣ съюзи, а разпредѣлянето на доставенитѣ стоки става по представени отъ тѣхъ и одобрени отъ Б. н. банка списъци.

При това положение дружеството е посрѣдническа централа за общи доставки. Комисионната, която дружеството си изчислява, е 1% при голѣмитѣ сдѣлки и до 2% при малкитѣ.

„**БЪЛГАРСКА ПРОМИШЛЕННОСТЪ**“ прави всичко възможно за най-целесъобразното и навременно задоволяване нуждитѣ на българскитѣ индустриалци съ необходимитѣ имъ сурови материали.

БЪЛГАРСКА ТЪРГОВИЯ

А. Д.

Вносна централа „Българска търговия“ А. Д., е образувана въ края на февруарий 1940 година съ цель да доставя побързо и по-евтино стоки отъ първа необходимостъ и ги разпредѣля между отдѣлнитѣ търговски предприятия.

70% отъ капитала на централата е собственостъ на **Българския търговски съюзъ** и 30% на **кооперативнитѣ центри**. Частни капитали нѣма.

Вносна централа „Българска търговия“ е ронба на българското търговско съсловие. Тя се управлява отъ управителенъ съветъ, въ който влизатъ 9 души търговци и 4 души кооператори. Текущитѣ работи се ръководятъ отъ комитетъ, състоящъ се отъ трима търговци и единъ кооператоръ. Дѣлата ѝ се контролиратъ отъ единъ делегатъ.

Внесенитѣ стоки се разпредѣлятъ между отдѣлнитѣ търговски фирми, съгласно разпредѣлението, което се дава отъ Българската народна банка.

Вносна централа „Българска търговия“ е разпредѣлителна централа и не цели печалби. Тя се задоволява само съ една минимална комисиона за покриване на разходите си. Евентуалниятъ остатъкъ, съгласно устава, отива въ полза на държавата.

ДЕЙНОСТЪ НА ОБЩИЯ СЪЮЗЪ НА БЪЛГАРСКИТЪ ЗЕМЕДЪЛСКИ КООПЕРАЦИИ

ПРЕЗЪ 1941 ГОДИНА

Общият съюз на българските земеделски кооперации, който обединява 40 районни кооперативни съюзи и синдикати съ около 1.650 селски кредитни кооперации и 250.000 членове-кооператори, съ оборотни сръдства — собственъ дѣловъ капиталъ и кредити отъ Българската земеделска и кооперативна банка — къмъ 500.000.000 лв., е провель търговско-стопанска дейность при общъ оборотъ надъ 10 милиарда лева, съ което той заема мѣстото на най-голѣмата стопанска организация.

Общият съюзъ е извършилъ презъ течение на 1941 год. следнитѣ по-важни търговско-стопански и културно-просвѣтни дейности:

1. **ИЗНОСЪ ВЪ ЧУЖБИНА:** около 6.000.000 кгр. зеленчуци, плодове и пулпове за лева 100.000.000; яйца бройки 50.000.000 за лева 150.00000, птици крѣгло за 20.000.000 лева.

2. **ДОСТАВИЛЪ, ПРОИЗВЕЛЪ И ПЛАСИРАЛЪ НА ВЪТРЕШНИЯ ПАЗАРЪ:** свободни и монополни храни, земеделски произведения и вълна общо кгр. 220.000.000 за лв. 1.250.000.000; колониални стоки за 135.000.000 лева; петролъ и петролни деривати за лева 153.000.000; земеделски машини и машинни части за лева 20.000.000 и книжни материали за лв. 3.500.000; сушени зеленчуци, пюре и мармалади за лв. 20.000.000; млѣчни и животински произведения за около 35.000.000 лв.

3. Въ своята културно-просвѣтна дейность е подпомаганъ отъ своя печатна пропаганда, като презъ 1941 година е издавалъ седмичния вестникъ „КООПЕРАТОРЪ“ въ 17.000 екземпляра, двуседмичното списание „МЛАДЪ КООПЕРАТОРЪ“ въ 7.000 екземпляра, месечно научно списание „КООПЕРАТИВЕНЪ ПОДЕМЪ“ въ 3.000 екземпляра и детското художествено списание „РОСИЦА“ въ 15.000 екземпляра.

БЪЛГАРСКО ЗЕМЕДЪЛСКО Д-ВО

Основано 1895 год.

Централа СОФИЯ, ул. Гладстонъ 67. Тел. 2-52-67 и 2-03-85

Клонове: ПЛОВДИВЪ, ПЛЪВЕНЪ, РУСЕ и ВИДИНЪ

ИЗНОСЪ: фуражни, етерични и медицински семена, плодове, пулпове, зеленчуци, билки, червенъ пиперъ и др. земед. произведения.

ВНОСЪ: изкуствени торове, семена, препарати противъ болести и неприятели по растенията, земедълски машини и уреди.

КООПЕРАТИВНА ЦЕНТРАЛА НА ЛОЗАРИТЪ

ВЪ БЪЛГАРИЯ

(Съюзъ на Лозарскитъ, Лозаро-винарскитъ кооперации, Районнитъ съюзи, Кредитнитъ кооперации, Популярнитъ банки съ лозарски и винарски отдѣли)

Телеграфенъ адресъ: ЛОЗЦЕНТРАЛЪ

Телефони: № № 3-16-72, 3-16-73, 3-19-87

СОФИЯ, бул. „М. Луиза“ № № 40 и 42

ВНОСЪ: Всички видове машини, уреди, химикали и препарати за модерна винарска техника, доходно лозарство и овощарство.

ИЗНОСЪ: Вина и спиртни напитки; гроздовъ мармаладъ, медъ, пулпъ и концентрати; овощия и зеленчуци въ прѣсно и преработено състояние.

ПРЕДСТАВИТЕЛСТВО: Машини за винарски цели — фабрика Зайцъ—Верке—Кройцнахъ—г. м. б. х.

ГЕНЕРАЛНА ПРОДАЖБА: Маркучи — за винарска техника — всички размѣри на фабриката Континенталъ Каучукъ Акциенгезелшафтъ — Хановерь. Бутилки за винарски цели — производство на фабрики въ единени въ картела — Интернационалестъ Флашенъ Феркауфсконторъ—Дюселдорфъ—г. м. б. х.

Заводи НИКОЛА ЧИЛОВЪ

АКЦИОНЕРНО Д-ВО ЗА ХИМИЧЕСКИ ПРОИЗВЕДЕНИЯ, ОСН. 1912

СОФИЯ, АЛЕКСАНДЪРЪ I № 1

ТЕЛЕФОНИ: 2-56-78, 2-50-39, 2-56-79, 2-74-03

ОСНОВЕНЪ КАПИТАЛЪ И РЕЗЕРВИ 320.000.000 ЛВ.

ПРОИЗВЕЖДА

МАСЛЕНА ФАБРИКА:

СУРОВИ, РАФИНИРАНИ И ВТВЪРДЕНИ
СЛЪНЧОГЛЕДОВИ, ПАМУЧНИ, РАПИЧНИ,
СОЕВИ И ДРУГИ МАСЛА И ФУРАЖИ.

САПУНЕНА ФАБРИКА:

ВСИЧКИ ВИДОВЕ:
САПУНЪ ЗА ПРАНЕ „ПЪТЕЛЪ“.
ТОАЛЕТЕНЪ САПУНЪ „ИДЕАЛЪ“.

ПАРФЮМЕРИЙНА ФАБРИКА:

ПАСТА ЗА ЗЖБИ „ИДЕАЛЪ“, ХОРМО-
НОВЪ КРЕМЪ „ГИТА“ СПОРТЕНЪ, КРЕМЪ
„ИДЕАЛЪ“, КРЕМЪ ЗА ЛИЦЕ „ИДЕАЛЪ“,
ПУДРА „ИДЕАЛЪ“, БРЪСНАРСКИ КРЕМЪ,
ЧЕРВИЛА ЗА УСТНИ, ЧЕРВИЛА ЗА СТРАНИ,
ОДЕКОЛОНИ, ВОДА ЗА ЗЖБИ, БОЯ ЗА
КОСИ „МАГИЯ ИДЕАЛЪ“ ВЪ РАЗЛИЧНИ
ЦВЪТОВЕ И ДР.

ГЛИЦЕРИНОВА ФАБРИКА:

АПТЕКАРСКИ, ТЕХНИЧЕСКИ И ДИНАМИ-
ТЕНЪ ГЛИЦЕРИНЪ.

ТУТКАЛНА ФАБРИКА:

КОЖЕНЪ ТУТКАЛЪ, КОКАЛЕНЪ ТУТКАЛЪ
„СЛОНЪ“, ЖЕЛАТИНЪ, ХИМИЧ. ТОРОВЕ.

ХИМИЧЕСКА ФАБРИКА:

ВСИЧКИ ВИДОВЕ ГРЕСЪ, КОНСИСТЕНТНИ
МАСЛА И ТЕКСТИЛНИ МАСЛА, ПАСТА ЗА
ПЕЧКИ „ПЪТЕЛЪ“ И ДР.

МЪСТОТО Е АНГАЖИРАНО

ПРОИЗВОДИТЕЛНА КООПЕРАЦИЯ „БЪЛГАРСКА ЗАХАРЪ“ ПЛЪВЕНЪ

Индустриално предприятие за производство на захаръ
Членове 22.500. Дъловъ капиталъ и фондове 100.000.000

Захарна фабрика въ с. Долна Митрополия.

Инвестиранъ капиталъ 63.500.000 лв. Засѣва 28.000 декара съ
захарно цвекло. Произвежда 7.000.000 кгр. захаръ, 2.500.000 кгр.
кгр. меласа и 35.000.000 цвеклови рѣзанки.

Собствени предприятия

Семепроизводно стопанство и селекционна централа „Енидже“
Водна електроцентрала на рѣка Искъръ при село Койнаре.

Участие въ

Кооперативни захарни фабрики О. О. д-во съ фабрики въ
Русе и Пловдивъ.

АКЦИОНЕРНО
АНОНИМНО
ДРУЖЕСТВО

„УСПѢХЪ“
ГАБРОВО

ФАБРИКА ЗА ЧИСТО ВЪЛНЕНИ
ПЛАТОВЕ, ОДЕАЛА И ПРЕЖДИ

За телеграми: „УСПѢХЪ“

Т е л е ф о н ъ № 528

АКЦИОНЕРНО ДРУЖЕСТВО
ЗА КОНАРСКА ИНДУСТРИЯ

ХР. В. МАРОКИНДЖИЕВЪ & С-ие
ГАБРОВО

**Най-реномираната фабрика за
производство на обущарски
гънове. Основана 1887 година**

**Половинъ вѣковно
конарско производство**

ЗА ТЕЛЕГРАМИ: МАРОКИНДЖИЕВЪ
ТЕЛЕФОНИ: ФАБРИКА 350, ДОМЪ 454 и 550

АНОНИМНО АКЦИОНЕРНО Д-ВО ЗА ТЪРГОВИЯ И ИНДУСТРИЯ

„ИВАНЪ К. КАЛПАЗАНОВЪ“ — ГАБРОВО

Производство на чисто вълнени прежди, шаеци, модерни шрайхгарни и камгарни платове и др. Доставчикъ на Българския царски дворъ. Дипломи, медали златни и сребърни отъ изложенията: Пловдивъ, Чикаго, Анверсъ, Лиежъ, Лондонъ и Солунъ.

Телегр. адресъ: ИВАНЪ КАЛПАЗАНОВЪ. Телефони: Фабрика 509, Кантора 201 и 310
Фабриченъ складъ — София, „Веслецъ“ 12, телефонъ 2-24-18.

ПАМУКО - ПРЕДАЧНИЦА

„КН. СИМЕОНЪ ТЪРНОВСКИ“

на Акц. д-во „Димитъръ
Хр. Пенчевъ“ — Габрово

ПРОИЗВОДСТВО НА ВСИЧКИ
ИНДУСТРИАЛНИ И ТЪРГОВ-
СКИ ПАМУЧНИ ПРЕЖДИ

Телеграфенъ адресъ:
Предачница Пенчевъ

Т е л е ф о н и:
Предачница 315, домъ 288

Фабрика

„ПРИНЦЪ КИРИЛЪ“

Габрово

Произвежда кай-доброкачествени
хасета, бълени платна, оксфорди,
зефири, докове, американи, панами
попелини, марнети и други

Изработени отъ първока-
чествени прежди, гаран-
тирани бои, неизбъляеми
отъ слънце и пране

Ненадмината
 трайность

ПЕНЧО К.
КОЖАРСКО
АКЦИОНЕРНО
ДРУЖЕСТВО
ГАБРОВО **БОНЕВЪ**

За телегр.: Пенчо Боневъ Основано 1898 г. Т е л е ф о н ъ № 319

Ф а б р и к а за кожени материали: гьонъ,
бланкъ, юфтъ, трансмисионни ремъци -
пикери и всички други кожени артикули.

„ТЕКСТИЛЪ“

АКЦИОНЕРНО Д-ВО ЗА ПАМУЧНО
ПРЕДАЧЕСТВО И ТЪКАЧЕСТВО

ВАРНА

КАПИТАЛЪ 30.000.000 ЛВ.
НАПЪЛНО ВНЕСЕНЪ

ПРЕЖДИ, ПЛАТНА БЪЛГАРСКИ БЪЛЕНИ И НЕБЪЛЕНИ,
ОКСФОРДИ, ЦВЪТНИ АЛАДЖИ, ДОКУМИ И ДР.

ПРОИЗВОДСТВО НА СОБСТВЕНИТЕ МУ
ФАБРИКИ ВЪ ВАРНА

Телефонъ 29-21 и 29-22

За телегр.: „ТЕКСТИЛЪ“

ФАБРИКА

„ЦАРЬ БОРИСЪ“

АКЦИОНЕРНО ДРУЖЕСТВО

ВАРНА

ПРОИЗВОДСТВО НА ВСИЧКИ ВИДОВЕ ПРЕЖДИ

ТЕЛЕФОНИ № № 25-12 и 25-23

„КАОЛИНЪ“

Акц. минно индустриално
дружество — ВАРНА

Производство на промитъ каолинъ, суровъ каолинъ, кварцовъ пѣськъ и разни глини отъ собственитѣ си мини и инсталации.

ПРОМИТЪ КАОЛИНЪ

УПОТРЕБЛЕНИЕ: Порцеланова индустрия, хартиена индустрия, вжжарска индустрия, каучукова индустрия, химическа индустрия, бояджийски цели и др.

КВАРЦОВЪ ПѢСЪКЪ

УПОТРЕБЛЕНИЕ: Стъкларска индустрия, порцеланова индустрия, водно стъкло, газура и (бетонъ), строежи и др.

ИЗКОПАЕМЪ КАОЛИНЪ

УПОТРЕБЛЕНИЕ: Фаянсови печки, огнеупорни тухли, вагарянки, измазване печки и пеши.

ПОСЕТЕТЕ ВАРНА!

ЦАРИЦАТА НА ЧЕРНО МОРЕ

Единствения по своето мѣстонахождение и климатъ
МОРСКИ КУРОРТЪ
въ Югоизточна Европа

Великолепенъ плажъ. Най-модерно уредени морски студени и топли бани. Всѣкакъвъ видъ морски спортъ. Ручъ-банъ (водна пѣрзалка) Максимална лѣковитостъ. Категоризирани и нормирани хотели, пансиони, вили, квартири и ресторанти

Чудни околности за екскурзии и излети, красива природа. Всѣкидневни концерти — обѣдъ и вечеръ — въ Морското казино.
ДАНСИНГЪ-БАРЪ
Устройство морски тържества и забави. Изборъ на „Царица на плажа“, музикални тържества.

1-ва българска концесионирана
фабрика за ютени издѣлия

„КИРИЛЪ“

Акц. Д-во — Варна
Фабриченъ складъ —
София, пл. Бански, 6

ПРОИЗВЕЖДА: Зебла (киневири), торби (чували), тютюневъ амбалажъ, ютени карпети (пжтеки) и килимчета, чисто вълнени килими, килимчета и пжтеки персийски типъ, ленени пжтеки, бризенти, канаваца, памучни и ленени платове, плюшове, астрагани, каракюли, кадифета и др.

Телефони:
фабриката 22-71
магазинътъ 27-17
Телеграми: „КИРИЛЪ“

„ИВА БЪЛГАРСКА ПЕТРОЛНА ИНДУСТРИЯ“

АКЦИОНЕРНО ДРУЖЕСТВО ЗА ПЕТРОЛНА
ТЪРГОВИЯ И ИНДУСТРИЯ

РУСЕ

ПРОИЗВОДСТВО НА БЕНЗИНЪ, ГАЗЪ,
ПЪКУРА, СМАЗОЧНИ МАСЛА И ПР.

Телефони: 28-51 и 29-82

За телеграми: Рафинерията

БЪЛГАРСКО АКЦИОНЕРНО ДРУЖЕСТВО „ПОСТОЯНСТВО“ РУСЕ

ЗА ТЕЛЕГРАМИ: ПОСТОЯНСТВО

ТЕЛЕФОНИ: 26-91 26-93

ПРОИЗВОДСТВО на ВСЪКАКВИ ПАМУЧНИ, ЛЕНЕНИ
И КОНОПЕНИ ПЛАТОВЕ И ВСЪКАКВИ БРИЗЕТИ

БЪЛГАРСКИ ПУБЛИЧНИ ВЛАГАЛИЩА, А. Д. — СОФИЯ

ОСНОВЕНЪ КАПИТАЛЪ 15.000.000 ЛЕВА — РЕЗЕРВИ 7.572.698 ЛЕВА

Телеграфически адресъ „ВАРАНТИ“ — Телефонъ № 2-01-60

ЦЕНТРАЛА СОФИЯ, КН. АЛЕКСАНДЪРЪ I № 12

Реални антрепозити и общи складове въ София,
Варна, Бургасъ, Ломъ, Русе, Свищовъ и Деде-Агачъ

ИЗВЪРШВА ВСИЧКИ ВЛАГАЛИЩНИ ОПЕРАЦИИ

Кооперативни захарни фабрики

О. О. Дружество

Русенска захарна фабрика и рафинерия Дружеството е основано презъ 1938 г. отъ кооперация „Българска захаръ“, Централа „Напредъ“, Чиновническото кооп. сп. застр. д-во и Русенската поп. банка съ 80,000,000 лева основенъ капиталъ напълно внесенъ.

Фабриката е най-голяма захарна фабрика въ страната и е единствена снабдена съ двойна рафинерия.

Произвежда всички видове захаръ: бучки пресовани, адантови обикновени и английски типъ, всички видове пф-съкъ, грисъ и пудра.

Добива рѣзанки — прѣсни и сушени меласа Произвежда меласиранъ фуражъ, ценна храна за добитъка.

Адресъ: Централа София, бул. Царъ Освободителъ № 6. Захарна фабрика и рафинерия Русе. Телеграф. адресъ: „КООПЗАХАРЪ“, Русе

МАШИННА ФАБРИКА

Е. МЮЛХАУПТЪ & С-ие

АКЦИОНЕРНО ДРУЖЕСТВО — РУСЕ
ОСНОВАНА ВЪ 1907 ГОДИНА

Пълни мелнични инсталации

Шелмашини	Планзихтери
Тарараспиратори	Грисмашини
Универсалки	Филтри
Постаменти за камъни	Вентилатори
Двойни валцове	Деташьори
	Елеватори

Водни турбини Земец. машини

„Францисъ“	Вършачки
„Пелтонъ“	Редосѣялки
„Спирални“	Леночукачки

Чугунени трѣби за водопроводи

Всички фасонни парчета
Фитинги
Спирални кранове
Пожарни хидранти

Всички видове машини и части

Обработени Полуобработени
Моторни глави и др.

OTTO LANG

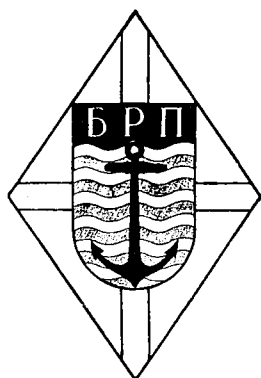
SOFIA, MOSKOVSKA 3

FRISCHFRÜCHTE - TROCKENFRÜCHTE - HALBKONSERVEN

Fernruf 2-75-67

Telegr.-Adr.: LANG, Sofia

БЪЛГАРСКО РЪЧНО ПЛАВАНЕ

ДИРЕКЦИЯ – РУСЕ

ВЪ ДЕНОНОЩНА СЛУЖБА НА
РОДНОТО НИ СТОПАНСТВО

СЪ КОРАБИТЕ СИ ПОДДЪРЖА
ПЪТНИЧЕСКИ И ТОВАРНИ СЪОБЩЕ-
НИЯ ПО Р.ДУНАВЪ КАКТО ПО НАШИ-
ТЕ ГРАНИЦИ, ТАКА И ВЪНЪ ОТЪ ТЪХЪ.

„БАЛКАНЪ“

БЪЛГАРСКО ОФИЦИАЛНО
ПЪТНИЧЕСКО БЮРО

СОФИЯ, ул. АЛАБИНЪ 60
Телефонъ 2-24-79 и 2-24-80
Телегр.: БОФБАЛКАНЪ

Ж. П. БИЛЕТИ ЗА БЪЛГАРИЯ

АБОНАМЕНТНИ, СЕМЕЙНИ, ЗА МЛАДОЖЕНЦИ, ПО
РЕДОВНАТА ТАРИФА

БИЛЕТИ ЗА ЧУЖБИНА

ЖЕЛЪЗОПЪТНИ, АЕРОПЛАННИ, ЗА СПАЛНИТЕ
ВАГОНИ „МИТРОПА“.

ПОДРОБНИ И БЕЗПЛАТНИ СВЕДЕНИЯ

НАРОДНА ВЗАИМНО-
ЗАСТРАХОВАТЕЛНА
КООПЕРАЦИЯ

„ЗАДРУГА“

ЦЕНТРАЛА — СОФИЯ
ул. „РАКОВСКИ“ № 111

РАБОТИ ПО КЛОНОВЕ:

**ЖИВОТЪ, ПОЖАРЪ, КРАЖБА
ЧРЕЗЪ ВЗЛОМЪ, ГРАЖДАНСКА
ОТГОВОРНОСТЪ, ТРАНСПОРТЪ**

Колективенъ членъ е на ОБЩИЯ
СЪЮЗЪ НА БЪЛГАРСКИТЪ ЗЕМЕ-
ДЪЛСКИ КООПЕРАЦИИ. Въ идейни
връзки и близко сътрудничество е
съ ГОРСКИЯ СЪЮЗЪ и СЪЮЗА
НА НАРОДНИТЪ КООПЕРАТ. БАНКИ

Първа е въвела и широко практикува
кооперативнитъ колективни застраховки

ZADRUGA Versicherung — Sofia

LEBENS — FEUER — DIEBSTALL
— H A F T P F L I C H T —
TRANSPORTVERSICHERUNG

ЧИНОВНИЧЕСКО КООПЕРАТИВНО ВЗАИМНО-ЗАСТРАХОВ. ДРУЖЕСТВО

Централа — СОФИЯ

агенция — ЦЪЛА БЪЛГАРИЯ

КЛОНОВЕ:

ЖИВОТЪ
ПОЖАРЪ
ЗЛОПОЛУКА
ЖИЛИЩЕ

ПОСТИЖЕНИЯ :

1. ЗАСТРАХОВАНЪ КАПИТАЛЪ по клонъ ЖИВОТЪ: надъ ДВА МИЛИАРДА лв.
40% отъ общия застрахованъ капиталъ въ страната.
2. ЗАСТРАХОВАНИ ОБЕКТИ по кл. ПОЖАРЪ:
кржгло за ШЕСТЬ МИЛИАРДА лева.
3. РЕЗЕРВИ и ФОНДОВЕ 700 МИЛИОНА лева.
4. ИЗДАДЕНИ ПОЛИЦИ по ВСИЧКИ КЛОНОВЕ надъ 300.000.
5. ПОЧИВНИ ДРУЖЕСТВЕНИ ДОМОВЕ въ: БАНКЯ, ВАРНА, ВЪРШЕЦЪ,
ХИСАРЯ.
6. Отъ основаването си до днесъ е възвърнало на застрахованитъ дружествени
членове надъ 62 МИЛИОНА лева — частъ отъ печалбитъ.

ВСЕНАРОДНА КООПЕРАТИВНА ОРГАНИЗАЦИЯ

СТОЛИЧНА ОБЩИНСКА БАНКА

Автономно общинско учреждение, работящо подъ неограничената отговорностъ на Столичната голъма община.

Основенъ капиталъ 20.000.000 лева

Банката извършва следнитъ операции:

Отпуска заеми срещу залогъ на вещи и пенсии. Лихвата, която банката събира срещу отпуснатитъ заеми срещу залогъ на вещи е 7% годишно, а срещу залогъ на пенсии е 8% годишно.

Приема срочни и безсрочни влогове

Столични граждани! Внасяйте вашитъ спестявания на влогъ въ Вашата банка

СТОЛИЧНА ОБЩИНСКА БАНКА

„ДАМЯТЪ“

Първо българско експортно о. о. дружество
ЗЕМЕДЪЛСКИ ПРОИЗВЕДЕНИЯ
ВНОСЪ-ИЗНОСЪ

Телефони { 2-39-95
2-63-75

пл. Трапезица № 6
София

Телеграми: ДАМЯТЪ — София

Н. БЕРЛИНОВЪ & Со А. Д.

Централа СОФИЯ

Клонове:

ПЛОВДИВЪ и НЕВРОКОПЪ

Вносъ на колониалъ,
желъзария и химикали

Износъ на земеделски
произведения

Собствени оризови фабрики въ Пловдивъ и Неврокопъ, модерна фабрика за червенъ пиперъ на гара Кричимъ, модерни сушилни за зеленчуци въ Пловдивъ и гара Кричимъ, гатеръ и дъскоръзница въ Неврокопъ.

За телеграми: БЕРЛИНОВЪ

СТОЯНЪ С. ТЕВЕКЕЛИЕВЪ & С-ие

А. Д.

ЦАРСКИ ПРИДВОРНИ ДОСТАВЧИЦИ

ВНОСЪ — ИЗНОСЪ

СОФИЯ, ул. Клементина № 49

Телефони:

КАНТОРА — 2-20-15, 2-20-56

ДОМЪ — 2-20-14, 2-00-45

СКЛАДЪ — 4-14-61

ВИЛА — 5-66-21

„РОДИНА“ А. Д-во

ТЪРГОВИЯ, ВНОСЪ-ИЗНОСЪ, ИНДУСТРИЯ и ПРЕДСТАВИТЕЛСТВО
СОФИЯ

За телеграми: „РОДИНА“

Тел.: 2-70-58, 2-77-62

Фирмата е регистрирана при Софийския областенъ съдъ съ опред.
№ 166/1940, Държ. В-къ бр. 25/1940 г.

БЪЛГАРСКА ДЪРЖАВНА ЛОТАРИЯ

Презъ 1942 год. отдѣля 2 нарочни дѣла за Народното Здраве — приходитѣ отъ които сж предназначени за постройка на санаториуми, болници, здравни домове, институти, бански инсталации, лаборатории и др.

Въ 6-годишната си дейность

Бълг. Държавна Лотария е отбелязала следнитѣ резултати:

Продадени лотарийни билети за лв.	714.314.475
Изплатени печалби на разни печеливши лица лв.	389.156.218
Отстъпка на продавачитѣ на лотарийни билети лв.	35.329.961
Предвидено да се внесе въ държавното съкровище лв.	222.000.000
Внесени въ държавното съкровище лв.	255.780.623
Обезпеченъ резервенъ фондъ лв.	21.712.668

Изплащане печалбитѣ безъ бирнически удостоверения, запори и данъци.

Редовни месечни тиражи и милионни печалби.

$\frac{1}{4}$ — билетъ отъ редовнитѣ тиражи — 25 лева

$\frac{1}{10}$ — билетъ отъ Нарочнитѣ тиражи — 25 лева

Висше ТЪРГОВСКО УЧИЛИЩЕ ВАРНА

ПРИЗНАТО ОТЪ ДЪРЖАВАТА ВИСШЕ УЧЕБНО ЗАВЕДЕНИЕ

Разработва обществено-стопанскитѣ и търговско-техническитѣ науки изобщо и съ огледъ на стопанския животъ на страната. Дава възможностъ за основно изучаване на нѣмския, френския, италианския и английския езици. Дава академическо образование на лица отъ двата пола, които се готвятъ за ръководни административни и организационни служби въ частнитѣ, обществени и държавни предприятия и учреждения.

ПОДГОТВЯ КАНДИДАТИ ЗА ПРЕПОДАВАТЕЛИ ВЪ ТЪРГОВСКИТѣ И ПРОФЕСИОНАЛНИТѣ УЧИЛИЩА ВЪ СТРАНАТА.

ДЪРЖАВНИ МИНИ
КАМЕНОВЖГЛЕНИ МИНИ
ПЕРНИКЪ * БОБОВЪ-ДОЛЪ * МАРИЦА

**Производство на Каменни
вжглища и брикети**

Доставкана електрическа енергия

за всички видове индустрии въ Софийската и
въ Старо загорската електрификационни области
по специални износни цени.

**Вноски и поръчки за вжглища и
брикети се правят навсякъде въ
страната чрезъ:**

1. Бълг. народна банка — преводна служба
2. Бълг. земедел. и кооп. банка — преводна служба
3. Телегр.-пощ. станции — чекова с/ка 50
4. Всички популярни банки
5. Банка Български кредитъ
6. Каситъ на държавнитъ мини

съ специални формуляри, съ изчерпателното попълване на
които става излишно да се пише отдѣлно писмо-уведомле-
ние отъ страна на клиентитъ.

**Главна дирекция на Държавнитъ мини въ
гр. Перникъ**

**Агенция на минитъ въ София
ул. Раковски № 90 — Телефонъ 2-18-49**